

Målbryting

Skrifter frå prosjektet Talemålsendring i Noreg - nr. 7

Sosiolingvistiske modellar - haldning, regionalisering, forklaring og normering

UBT/KS tids Mål

2005 Nr 7 (Anal.)

Målbryting

BERGEN

2009-10-20

diels Mäl

Målbryting

Skrifter frå prosjektet *Talemålsendring i Noreg*

7 • 2005

Sosiolingvistiske modellar –
haldning, regionalisering, forklaring
og normering

<https://doi.org/10.7557/malbr.2005.7>

CC BY 4.0

Redaktør:

Gunnstein Akselberg

Redaksjonskomité:

Styringsgruppa for prosjektet

Talemålsendring i Noreg

Nordisk institutt, Universitetet i Bergen

09c 275339

Omslag: Erik Grung
Sats: Gunnstein Akselberg
Trykk: Creato AS, Bergen, 2005

Innhald

Gunnstein Akselberg Sosiolingvistiske modellar	5
Marit Merete Lunde: Haldningar – finst dei? Og er dei i så fall å finne i individ eller i det sosiale rommet mellom dei? Ei drøfting av haldningsomgrepet ut frå ulike tilnæringsmåtar	7
Inger Margrethe Hvenekilde Seim: Språkholdningar og undersøkelser av dem. En kritisk vurdering av metodebruk med utgangspunkt i tre ulike språkholdnings-undersøkelser	45
Inger Johansen: Språkhaldningar og språkhandlingar	61
Stian Hårstad: Den problematiske regionaliseringen	89
Gunnstein Akselberg: Talemålsregionalisering – modellar og røynd	109
Veturliði Óskarsson: Lågtyska ord i äldre isländska: Har de vandrat genom norskan?	131
Reidunn Hernes: Kvar i verda finst språket? Ei drøfting av sosio- lingvistikken sitt studieobjekt – i spenningsfeltet mellom individ og kollektiv	145

Magnhild Selås:	
Forklaring og forståing i sosiolingvistikken. Drøft kva for tilnærmingar i sosiolingvistikken som kan ha forklaringspotensial og kva for tilnærmingar som kan ha forståingspotensial, og diskuter/vis korleis slike sosiolingvistiske tilnærmingar kan utførast metodisk	169
Bente Hannisdal:	
From Public School Accent to BBC English: defining Received Pronunciation	191
Ragnhild Haugen:	
Det lokale talemålets plass og rolle i målreisinga i Sogn	211

Sosiolingvistiske modellar

Av Gunnstein Akselberg

I dette heftet av *Målbryting* er temaet sosiolingvistiske modellar og kva for rolle desse spelar for den kunnskapen og innsikta vi skaffar oss om sosiolingvistiske tilhøve.

Marit Merete Lunde, Inger Margrethe Hvenekilde Seim og Stian Hårstad set eit kritisk blick på studiet av sosiolingvistiske haldningsgranskningar. Studiet av haldningsgranskningar vert sett både i eit teoretisk og i eit metodisk perspektiv, og dessutan vert konkrete haldningsgranskningar lagt under disseksjonskniven.

Stian Hårstad, Gunnstein Akselberg og Veturliði Óskarsson diskuterer regionalspråklege tilhøve. Hårstad og Akselberg har ein teoretisk og metodisk innfallsvinkel til temaet talemålsregionalisering, medan Óskarsson studerer ei særleg leksikalsk regionalisering i historisk perspektiv.

Reidunn Hernes og Magnhild Selås er opptekne av overordna forståings- og forklaringsperspektiv. Reidunn Hernes er eigenleg oppteken av sosiolingvistiske eksistensiøspørsmål, og artikkelen hennar har eit sterkt vitskapsteoretisk perspektiv. Selås diskuterer allmenne problemstillingar knytte til forklaring og forståing i sosiolingvistikken.

Det siste hovudtemaet i heftet er normering. Bente Hannisdal studerer den engelske varieteteten Received pronunciation sett i større kulturelt og sosiolingvistisk perspektiv. Tilnærminga og analysen er eit kjærkome supplement til interne norske sosiolingvistiske studiar, som set dei norske talemålstilhøva i eit fruktbart perspektiv.

Ragnhild Haugen har gjennomført ei gransking av lokaltalemålet sin plass og rolle i målreisinga i Sogn.

Haldningar – finst dei? Og er dei i så fall å finne i individa eller i det sosiale rommet mellom dei?

Ei drøfting av haldningsomgrepet ut frå ulike tilnæringsmåtar¹

Av Marit Merete Lunde

1 Innleiing

Haldningar har i fleire tiår i stadig utvida samanhengar vore eit mykje nytta forskingsobjekt, og ordet er ei nemning med høg bruksfrekvens både i faglege samanhengar og i dagleg, lekfolkeleg bruk. Likevel, når ein skal freiste gjere greie for dette omgrepet, syner det seg at det vanskeleg lèt seg definere dekkjande og eintydig. Ein vanske her kan det vere at fagterm og daglegspråksnemning glid over i kvarandre. Dessutan er der ymsande oppfatningar om kva som ligg i omgrepet; bak ueinsarta synsmåtar står til dels ulike teoretiske retningar. Diskusjonen innanfor og mellom desse retningane rettferdiggjør det tilsynelatande reint retoriske spørsmålet ovanfor –

1 Denne artikkelen er ein lett bearbeidd versjon av det vitskapsteoretiske innlegget mitt, som vart halde 5. oktober 2004 på Nordisk institutt, Universitetet i Bergen, som del av dr. art.-graden. Eg vil takke den vitskapsteoretiske komiteen, som var samansett av Helge Sandøy, Anne Granberg og Gunnstein Akselberg, til liks med andre som var til stades under framføringa, for kommentarar og oppbyggjelege merknader. Ei særskild takk går til rettleiaren min, Helge Sandøy, og til Anne Granberg, for uthald gjennom atskillege versjonar. Takk òg til Reidunn Hernes for gode drøftingar og nyttige synspunkt. Tittelen på innlegget mitt var forresten inspirert av innleggstittelen hennar, jf. annan stad i dette heftet.

om haldningar finst. I dette innlegget vil eg sjå litt på korleis haldningsomgrepet har vorte omtala og forklart. Og eg føreset då at haldningar til språklege fenomen kan handsamast som andre typar haldningar.^{2, 3}

Det er særleg to teoretiske retningar det her er interessant og aktuelt å sjå på. Dei er den tradisjonelle sosialpsykologien – det fagfeltet der haldningsomgrepet fyrst kom i bruk som forskingsobjekt – og sosialkonstruktivismen. Den fyrste retninga er helst individorientert, den andre sosialt orientert. Eg kjem etter kvart nærare inn på kva dei to retningane står for når det gjeld haldningar, og skal då freiste trekkje opp skiljelinene mellom dei.⁴ – Utgangspunktet mitt er helst den sosialpsykologiske synsvinkelen, særleg sidan det meste av litteratur og forskning på dette området tradisjonelt har føregått der, og det difor var ein naturleg innfallspurt til emnet.⁵

Det sentrale spørsmålet her vert om haldningar finst som eit noko meir varig fenomen på eit djupare plan i menneskesinnet⁶, eller om dei er meir flyktige av natur og berre er responsar i sosial

2 Sjå Cooper og Fishman, 1974: 7.

3 Dei haldningane som seinare vert konkretiserte her, er språkhaldningar.

4 Når eg heretter nemner sosialkonstruktivistar, eventuelt òg i adjektivform, utan å klårgjere den faglege bakgrunnen, kjem omgrepet til å femne forfattarar både med bakgrunn i sosiologi og i psykologi. Sosiologiske framstillingar eg har sett, tykkjest for meg ha ei sosialkonstruktivistisk grunnhaldning. Sosialkonstruktivistar kan såleis vere bl.a. både sosiologar og psykologar, medan sosialpsykologar, som namnet tilseier, er "berre" psykologar. Eg nyttar òg somme tider nemninga *haldningsgranskar(ar)*. Ho viser då til slike som driv haldningforsking med sosialpsykologisk utgangspunkt, utan at dei for det treng vere psykologar.

5 Faktisk var haldningsomgrepet i si tid så nært knytt til iallfall amerikansk sosialpsykologisk forskning, at somme forfattarar innanfor faget definerte sosialpsykologi som "det vitskapelege studiet av haldningar" (jf. Allport 1935: 798).

6 Mange, t.d. psykomotorikarar, ville truleg seie at haldningar sit både i kropp og sinn, fordi ein i visse samanhengar – m.a. haldningssamanheng – ikkje kan skilje dei to klårt frå kvarandre. Her er likevel poenget om haldningar finst i individet i motsetnad til *mellom* individa, og ikkje kvar i individet. Eg held meg no difor til den *mentale* "lokaliseringa" i individet.

omgang med andre menneske, eller om dei er noko av begge delar. Dette har igjen å gjere med kva ein forstår med *haldning*.

2 Definisjonar av *haldning*

Nokre definisjonar kan fortelje litt om kva slag særkjenne haldningsomgrepet har vorte tillagt, og dessutan litt om forskingsutviklinga på området. Mykje av forskingslitteraturen om haldning er skriven på engelsk, og i engelske ordbøker kjem synsmåtar frå psykologi meir til uttrykk enn i dei norske.⁷ To av tre tilfeldige ordboksdefinisjonar av *attitude* tyder på det. Den eine definisjonen er reint behavioristisk i det han sidestiller eit fast åtferdsmønster med haldning.⁸ Han er då òg eldre enn dei andre ([1911] 1964 mot 1994 og 2003), og står tydelegvis framleis i denne – no forlatne – teoritradisjonen. Dei andre to forklarar *haldningar* bl.a. som eit anlegg eller ei kjensle overfor eit objekt, dessutan som ein tendens eller ei orientering⁹, og som ein anten overlagd eller vanebunden åskodingsmåte¹⁰ – i begge dei siste tilfella altså som noko tileigna. *Dictionary of Psychology* (2001) forklarar *attitude* som eit varig mønster av evalueringsresponsar.¹¹

-
- 7 *Nynorskordboka* (2001), *Bokmålsordboka* (1993) og *Norsk Ordbok* (bd. IV, 2002) forklarar den aktuelle tydinga av *haldning/holdning* delvis ut frå semantisk nærliggjande ord som *innstilling* og *syn* (og til dels omvendt). Det vitnar m.a. om overlappande ordtydingar og uskarpe overgangar mellom omgrepa. No tek neppe definisjonar or ordbøker mynta på ålmenta mål av seg til å vere så fulldekkjande som meir fagleg retta definisjonar freistar vere. Dei er snarare *indikasjonar* på ålmennspråkleg bruk, men er relevante å vise til her fordi dei syner at ordet *haldning* både er vanskeleg å tyde presist og – kanskje òg difor – vert brukt i ulike tydingar.
- 8 “[...] settled behaviour, as indicating opinion; [...]” I *The Concise Oxford Dictionary of Current English*. 1964 (5. utg.; 1. utg. 1911).
- 9 “[...] manner, disposition, feeling, position, etc., with regard to a person or thing; tendency or orientation, esp. of the mind [...]” I *Webster’s Encyclopedic Unabridged Dictionary of the English Language*, 1994.
- 10 “*attitude of mind*: deliberately adopted, or habitual, mode of regarding the object of thought.” I *Oxford English Dictionary*, 1989, tyding 4.a.
- 11 “An enduring pattern of evaluative responses towards a person, object, or issue.”

Historikken over dei meir fagleg retta definisjonane av *haldning* – eller *attitude* – tyder på at det òg i sosialpsykologien har vore vanskar med å definere fenomenet fullgodt.¹² Ei lang rad haldningsdefinisjonar har vorte lagde fram sidan haldningsforskinga tok til sist på 1800-talet.¹³ Dei karakteristikkane eg nemner her, er alle henta frå sosialpsykologiske definisjonar, sidan eg ikkje har funne direkte *definisjonar av haldning* innanfor andre retningar. Haldningar har bl.a. vorte sidestilte med ei kjensle for eller mot eit psykologisk objekt¹⁴, dei har vorte framstilte som eit anlegg eller ein beredskap¹⁵, eller ein disposisjon til å respondere positivt eller negativt¹⁶, som organiserte og konsistente måtar å tenkje, føle og reagere på¹⁷, eller som ein psykologisk tendens uttrykt gjennom positiv eller negativ vurdering¹⁸. Den sosiale og normative dimensjonen ved dei

12 Potter og Wetherell (1987: 43) skriv då òg at trass i at førestellinga om *attitude* er ein av dei eldste teoretiske ideane innanfor sosialpsykologi, og at ho har underbygt ei stor mengd med tidvis heilt ulike typar forskning, så har det nøyaktige innhaldet i omgrepet vorte verande noko dunkelt. Dei siterer Allport frå 1935, han slo fram på om at sjølve mangelen på ei presis tyding av ordet *attitude* var eitt av dei trekkja som hadde gjort omgrepet så populært, for slik dekte det over vanskelege teoretiske konflikter.

13 Jf. Fishbein 1967 (etter Thomas 1971: 52): "After more than seventy-five years of attitude research, there is still [...]."

14 Thurstone 1931 (etter Thomas 1971: 21): "Attitude is the affect for or against a psychological object."

15 Allport 1935: 810: "An attitude is a mental and neural state of readiness, organized through experience, exerting a directive or dynamic influence upon the individual's response to all objects and situations with which it is related."

16 Ajzen 1988: 4: "An attitude is a disposition to respond favorably or unfavorably to an object, person, institution, or event."

17 Lambert og Lambert 1964: 50: "An attitude is an organized and consistent manner of thinking, feeling and reacting with regard to people, groups, social issues, or, more generally, any event in one's environment."

18 Eagly og Chaiken 1993: 1: "Attitude is a psychological tendency that is expressed by evaluating a particular entity with some degree of favor or disfavor."

har vorte vektlagd¹⁹, og mange har skilt lite mellom haldning og vane²⁰.

3 Haldningsoppfatningar og -modellar

3.1 Sosialpsykologisk syn på haldningar

Med ei sosialpsykologisk tilnærming fylgjer eit essensialistisk syn på haldningar som inneber at ein reknar nokre haldningar hjå ein person som meir "eigentlege" enn andre. I denne tankegangen kan ein tenkje seg ei inndeling der nokre haldningar ligg djupt i personlegdomen – inn mot ein "kjerne" – og nokre haldningar nærare personlegdoms-"yta".

Somme av definisjonane ovanfor nemner m.a. korleis dei meiner haldningar er strukturerte. Innanfor sosialpsykologien finst der to syn på dette, og skilnaden går på om haldningar er samansette eller ikkje.²¹ Tradisjonen for ein usamansett oppbyggnad ser på haldning som eit eindimensjonalt fenomen som kan uttrykkjast ved hjelp av ulike intensitetsgrader. Det vil seie at haldning utgjer éin komponent der intensiteten kan målast på ein skala. Haldninga plar i slike høve verte omtala som ei meir eller mindre positiv og/eller negativ vurdering av eit objekt, og vert helst uttrykt gjennom kjensler. Den definisjonen som sidestilte haldning med ei kjensle (jf. ovf.), ser ut til å vere innanfor denne tradisjonen.

Den andre tradisjonen ser på haldning som samansett av tre komponentar. Ein *kognitiv* komponent vedrører røynsler med, kunnskarar om og tankar rundt haldningsobjektet, ein *affektiv* har med kjensler andsynes objektet å gjere, og ein *konativ* har å gjere med handling og åtferd (eller intensjonen om eller anlegget for det).

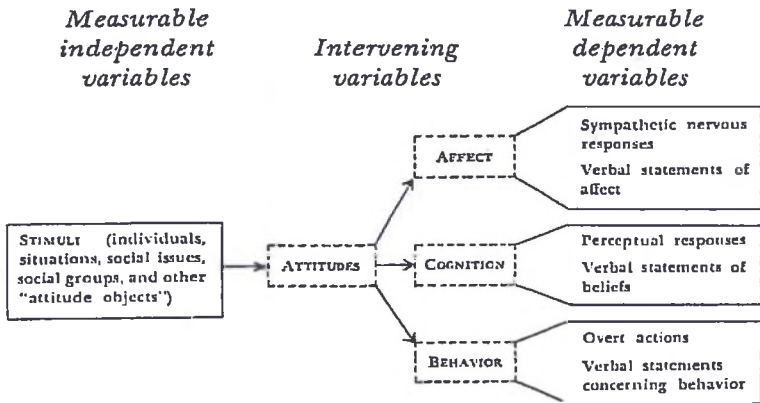
19 Doob 1947 (etter Thomas 1971: 35): "Attitude is defined as: An implicit, drive-producing response considered socially significant in the individual's society."

20 Allport 1935: 809: "The chief weakness of most of them [the definitions] seems to be their failure to distinguish between attitudes, which are often very general, and habits, which are always limited in their scope."

21 Jf. Brehm ofl. 1999: 173–74. (Dei skriv elles "[...] should be defined [...]" – uthevinga er ved meg –, men i framhaldet er det helst *samansetjingar* dei skildrar.)

Milton J. Rosenberg og Carl I. Hovland la i 1960 (Rosenberg og Hovland 1960: 3) fram ein modell over korleis dei meinte stimulansen eller haldningsobjektet verkar på haldninga og vidare på dei tre haldningskomponentane (jf. figur ndf.).

Figure 1. Schematic Conception of Attitudes

Dei sette opp haldningsobjektet og komponentane som målbare variablar – høvesvis som uavhengig og avhengige – med haldning som ein mellomliggjande, ikkje målbar, variabel. Kvar av komponentane vart tillagd ulike typar responsar som igjen til dels kan delast inn i eit medvite og eit umedvite nivå (utan at opphavsmennene nemnde *det* eksplisitt). Kjenslekomponenten kan ha ikkje-viljestyrte responsar og kjensleytringar, tanke- og røynslekomponenten sanseresponsar og ytringar om kva haldningssubjektet trur, og åtferdskomponenten opne handlingar og ytringar om åtferd.²²

²² Mange sosialpsykologar, òg i nyare tid, føretrekkjer å halde dei tre komponentane især, og dei knyter helst *haldning* til det affektive. Grunnen er det ofte manglande sambandet eller samsvaret mellom tanke og kjensle og mellom desse igjen og åtferd. Dette treng likevel ikkje innebere ei så enkel innstilling til uttrykks- og målemetodar som i den som er nemnd ovanfor; haldningar kan ymse i styrke langs både ein positiv og ein negativ akse. Det

Det er viktig å ha for auga at modellen er teoretisk, og at det er vanskeleg å få stadfesta han ved tilgang på gyldige data. Ulike metodar kan nyttast i freistnaden på å få tilgang til alle komponentane hjå informantane. Men dataa vert berre indirekte; anten desse er utsegner eller åtferd, kan som nemnt ikkje sjølve *haldninga* observerast eller målast.

3.2 *Haldningar frå sosialkonstruktivistisk synsstad*

Når det gjeld det andre perspektivet, sosialkonstruktivismen, ligg det i sjølve nemninga – slik eg oppfattar henne – at det sosiale og mellommenneskelege er noko laga, noko som vert skapt og omskapt. Omgrepet *sosialkonstruktivisme* femner om fleire tilnæringsmåtar, men dei har alle eit anna grunnsyn enn det reint psykologiske og individuelle. Ein framgangsmåte, som faktisk har utvikla seg innanfor sosialpsykologien, er ei form for diskursanalyse kalla diskurspsykologi.^{23, 24} Den, blant andre,²⁵ oppstod som ein kritikk mot og ei utfordring av kognitivismen, det vil seie mot den reint psykologiske retninga som føreset at sosiale fenomen kan forklarast ut frå kognitive prosessar. Dette skriv Marianne Winther Jørgensen og Louise Phillips (1999: 105).²⁶ Ifylgje dei har kognitivismen tradisjonelt dominert innanfor sosialpsykologien (sst.: 106).

Innanfor kognitivismen er dei kognitive prosessane sedde på som individuelle prosessar som er universelle. I desse prosessane vert verda kategorisert på særskilde måtar, med kategoriane som mentale strukturar som styrer åtferda. Sosialkonstruktivistane, derimot,

tyder at reaksjonar kan vere positivt eller negativt kjenslefylte, eller ambivalente, apatiske eller likesæle, alt etter graderinga langs kvar av aksane (jf. John T. Cacioppo ofl. 1997, etter Brehm ofl. 1999: 174).

23 Jf. Jørgensen og Phillips, 1999: 105.

24 Diskurspsykologane er ifylgje Jørgensen og Phillips interesserte i kvardagsdiskursen i motsetnad til av abstrakt diskurs, der ein meir ser på dei store linene (Jørgensen og Phillips 1999: 30).

25 (eigentleg: den og andre former for diskursanalyse (jf. Jørgensen og Phillips, 1999: 105))

26 Slik Jørgensen og Phillips framstiller det, er kognitivismen oppteken av sosial kognisjon, forstått som den mentale bearbeidinga av informasjon om den sosiale verda.

avviser det universelle ved måten menneska oppfattar og kategoriserer røynda på. Dei meiner kategoriseringa skjer alt etter kva slag historiske og sosiale samanhengar folk er i, men meiner kognitivistane ikkje tek omsyn til det – at dei i for stor grad ser på menneska som isolerte og autonomt handlande individ.²⁷ Omtolka til haldningssamanheng vert då spørsmålet om haldningar kan seiast å vere ein integrert del av personlegdomen, slik kognitivistane sitt essensialistiske syn tilseier, eller om haldningar berre er eit *sosialt* fenomen, dvs. danna ved sosial samhandling, som er den anti-essensialistiske, sosialkonstruktivistiske synsmåten. Jørgensen og Phillips (1999: 105) skriv at diskurspsykologien her m.a. stør seg på den seinare Ludwig Wittgenstein²⁸, og dei viser til synspunktet hans om at ein skal sjå på påstandar om psykiske tilstandar som sosiale aktivitetar og ikkje som uttrykk for djupare “essensar” bak det sagde. Sosialpsykolog og -konstruktivist Vivien Burr (2003: 127f.) tek avstand frå t.d. haldningsytringar som uttrykk for indre storleikar eller tilstandar. Ho skriv at ein ikkje kan slutte seg til eksistensen av bl.a. haldningar ut frå tale.²⁹ Samstundes skriv sosiologen Henrik Dahl (1997: 141f.) at “[...] holdninger tjener til viktige, stabiliserende formål. [...] På det *indre* plan stabiliserer de ens personlighed, [...]” [uthevinga er mi] (jf. fotnote 60).

Diskursanalytikaren Jonathan Potter (1996: 122) er den som i det eg har funne hjå sosialkonstruktivistane, kjem nærast ei forklaring på kva haldningar er, når han skriv at kjerneideen (i døma

27 Jf. Jørgensen og Phillips, 1999: 106f.

28 Ludwig Wittgenstein. 1953. *Philosophical Investigations*. Oxford: Blackwell.

29 “Language had implicitly been regarded by psychology as an expressive medium, as a way of indicating and communicating to other people what is inside us, our thoughts and our feelings. But discursive psychology places a big question mark above such familiar entities as memories, attitudes and emotions. For discursive psychology, our talk about the things we remember, think and feel does not refer to entities or states inside us. Their existence cannot be inferred from such talk. If the things that people say are social acts, governed by the moment-to-moment requirements of social interactions, then they cannot also be simple expressions of internal states. The reality of these, other than their construction in discourse, is unknowable [...]”

han nemner) er preferansar, som inneber evaluering. Dahl (1997: 33) meiner omgrepet *haldning* er svært uklårt, og vidare at ei haldning m.a. kan vere ein respons på spørsmål frå eit meiningsmålingsinstitutt, og somme tider ein artefakt – noko ein har provosert fram gjennom eigen praksis (sst.: 36). Han skriv elles at ingenting kan vere meir forkjært enn å studere haldningar som om dei var eigenskapar ved isolerte individ (sst.: 142).

Dahl gjer bruk av omgrepet *livsstil*, som han forklarar som ei systematisering av livsførsle slik ho kjem til uttrykk gjennom konkrete artikulasjonsfelt (sst.: t.d. 46, 49), dvs. livsområde eller “praksisfelt”³⁰. – Dahl ser ein samanheng mellom livsstil og haldningstypar. Haldningar som han nemner som refleksive, er viktige i livsstilsdanninga, for dei er med og gjer både at eit individ kjenner seg som medlem av ei gruppe, og at gruppa godtek individet som medlem. Politiske eller estetiske haldningar er gjerne av denne typen, skriv han (sst.: 142). – Livsstilen er så, i hans framstilling, igjen med og styrer haldningane, på den måten at folk freistar gjete kva dei ein identifiserer seg med, meiner, før dei formulerer det som *si* haldning (sst.: 37). Individet vert her ein “refleks” av den gruppa eller livsstilen det tilhøyrer. Livsstilsinndelingane vert då igjen ein mogleg måte å systematisere haldningar på.

Dahl (sst.: 40f.) skriv elles om det han kallar det diskursive og det praktiske aspektet. Det diskursive heng saman med det å finne ei mening i tilværet. Og i freistnaden på det narrativerer folk fortida si og kvardagen sin. Desse forteljingane prøver dei å gjere konsistente. På den eine sida lever dei dagleglivet sitt (det praktiske aspektet), på den andre sida skal dei “forklare seg” både for seg sjølve og andre (det diskursive aspektet) (sst.: 41). Brotstykke av dette diskursive aspektet kan ein stundom fange opp som haldningar, t.d. i meiningsmålingar (sst.: 43).

Ordbruken til sosialkonstruktivistar kan elles tyde på at dei ikkje oppfattar seg som haldningsgranskarar. Eit døme er at når Jørgensen og Phillips (1999: 109) skriv om “holdningsforskning” og “holdningsforskere”, handlar det om “dei andre”, sosial-

30 Det tilsvarar “felt” i termbruken til Pierre Bourdieu, som Dahl byggjer på her (Dahl 1997: 51, fotnote 38).

psykologane. I dette ligg at dei sjølve ikkje granskar *haldningar*. Forskingsobjektet deira i haldningssamanheng er då heller ikkje eit mogleg stabilt fenomen, men meir sjølve diskursen eller samanhengen haldningane finst i. Det inneber samtidig at ei slik jamføring som eg føretekk mellom dei to tilnærmingane, kanskje ikkje vert heilt rett. Om ikkje forskingsobjekta deira går heilt ut på det same, er storleikane inkompatible (jf. sitatet or Potter og Wetherell 1987, fotnote 49). Likevel – begge tilnærmingane nyttar ordet *haldning*, og sjølv om dei skulle leggje ulikt innhald i nemninga, bør ein iallfall for å freiste klårgjere, kunne prøve ut samanstillinga.

3.3 Haldningsdanning og -endring

Innanfor sosialpsykologien vert det hevda at prosessane for danning og for endring av haldningar har mykje sams, og prosessane vert difor omtala under eitt her.

3.3.1 Sosialpsykologisk synsmåte

3.3.1.1 Psykologisk/individorientert framstilling

I den tidlege fasen av ei haldningsdanning kan haldningskomponentane lettare tillempast enn seinare, når komponentane kan vere organiserte på mindre smidig og meir stereotyp vis. Det gjeld særleg viss ein lenge har reagert etter standardiserte og ålment godtekne syn (Lambert og Lambert, 1964: 50f.).³¹ Eagly og Chaiken (1993: 580) skriv om haldningsendring at sterke haldningar er vanskelege å endre. Karl Halvor Teigen (1997: 549) skriv: "Holdninger som inngår i et system, kan være vanskelige å endre hvis endring på ett punkt kan synes å ha vidtgående implikasjoner".

Når det gjeld *måten* haldningar vert danna og endra på, har det vorte eit vanleg syn i tradisjonell sosialpsykologi at haldningar òg

31 Lambert og Lambert (1964: 50f.) meiner at ei haldning vert danna når dei tre komponentane er "så innbyrdes nærskyldte at særskilde kjensler og reaksjonstendensar vert konsistent knytte til ein bestemt måte å tenkje på rundt visse personar eller hendingar" ("We say that an attitude is formed when these components are so interrelated that specific feelings and reaction tendencies become consistently associated with a particular way of thinking about certain persons or events.")

har eit *førestadium* med tre ulike komponentar, der kvar av desse er "forløpar" for "sin" haldningskomponent. Det vil seie at haldningar vert forma på grunnlag av kognitive, affektive og konative prosessar (jf. Eagly og Chaiken 1993: 14f.). Haldningsforminga kan involvere alle forløparane eller berre éin eller to av dei (sst.: 16).

Til den *kognitive* prosessen høyrer danning av truer ("beliefs"). Slike truer er, etter det Eagly og Chaiken (1993: 103) skriv, i ein viss forstand grunnmuren i haldningar.^{32, 33}

Ein *affektiv* prosess kan føregå ved at eit objekt vert kombinert med ein stimulans som framkallar ei (positiv eller negativ) kjensle hjå haldningssubjektet/respondenten. Gjennom gjentakning vil respondenten etter kvart knyte objektet til denne kjensla, og ei haldning til objektet dannar seg. Alternativt kan vurderingane fyrst og fremst vere baserte på nokså spontane kjensleresponsar, altså utan omvegen om ei kopling til eigenskapar ved objektet (Eagly og Chaiken 1993: 15f.).

Ei form for *konativ* prosess er at haldningar er grunna på alt gjennomført åtferd, dvs. at ein måtar haldningane til etter eigne tidlegare handlemåtar.³⁴ Teigen (1997: 549) skriv at ei haldningsendring så å seie kan skje innanfrå viss personen sjølv er plaga av indre splid. Han viser til Leon Festinger sin teori av 1957 om

32 Fishbein og Ajzen (1975: 12) nyttar omgrepet *belief* om *kognisjon* ('erkjening', 'kunnskap'), og forklarar det som ein assosiasjon eller eit bindeledd som folk etablerer mellom haldningsobjektet og ulike karakteristiske eigenskapar ("attributes") ved det. Dei skriv (sst.: 217) at slike truer vert forma ut frå direkte observasjonar eller som resultat av slutningsprosessar.

33 Talet på truer er personavhengig. Nokre truer kan vedvare, andre verte gløymde og nye verte forma, og det ymsar kor framstikkande ("salient") dei er i medvit. Ein kan sjå på haldning andsynes eit objekt som bestemt av dei truene som er fremst i medvit. *Trusstyrken* varierer uavhengig av kvar i medvitet sjølve truene finst (Fishbein og Ajzen 1975: 219). Det kan elles vere problematisk at meir gløymde truer som kjem fram, t.d. når ein aktiviserer minnet, kan endre haldningar. Slikt kan t.d. skje i samband med haldningsmålingar, særleg fordi emna for slike gjerne vedrører nettopp meir avgløymde truer (sst.).

34 Jf. Eagly og Chaiken (1993: 15f.), dei viser i den samanhengen til Daryl J. Bem (t.d. 1972).

kognitiv dissonans (dvs. inkonsistens³⁵). Festinger finn det rimeleg at t.d. brå endringar i livstilhøva kan føre til dissonans mellom dei nye omstenda og einskilde tidlegare tileigna meiningar eller verdiar. I praksis kan dette tvinge fram ei omlegging av åtferda. For å oppnå konsistens³⁶, vil ein då kunne endre visse ideologiar eller meiningar.³⁷ Slik freistar ein få haldningane til å samsvare med faktisk åtferd.³⁸

Det finst elles ein tilnæringsmåte som ser på haldningar som vanar, og at haldningsdanning då skjer mykje på same vis som læring av vanar. I den læringsmåten kan bl.a. assosiasjons- og imitasjonsprosessar vere aktuelle. T.d. kan born ta etter haldningar som foreldra har (Taylor ofl. 2000: 134f.).³⁹

3.3.1.2 Sosialt orientert syn

Eagly og Chaiken (1993: 627f.), som ynskjer å ta omsyn til tilnæringsmåtene både i sosialpsykologien og sosiologien, skriv at det er opplagt at sosiale prosessar er med når haldningar vert danna og endra. Sosial samhandling har haldningar som eit biprodukt ved at det gjerne er handlingar og utsegner frå andre menneske som formar haldningane i einskildindividet.⁴⁰

35 Jf. Festinger 1957: 2.

36 (eller "consonance", som Festinger (1957: 271f.) uttrykkjer det)

37 Teigen (1997: 549) skriv "holdningsendring" om dette.

38 Fishbein og Ajzen (1975: 343f.) skriv at haldning berre er éin av ei rekkje variablar som påverkar åtferd. Òg ytre press eller omsyn til andre faktorar enn haldninga til det aktuelle objektet tel med i vurderinga. Slike andre faktorar kan t.d. vere ulike normer i miljøet, praktiske vanskar, el.a. Etter synsmåten om at handlingar påverkar haldningar, skulle dette kunne innebere at dei omsyna som hindrar dei ynskta handlingane, etter kvart kan føre til at haldningane endrar seg.

39 Denne synsmåten kunne alternativt ha vore plassert under det sosialt orienterte synet i 3.3.1.2.

40 Vanlegvis handsamar psykologien det som vedrører *individuelle* prosessar og strukturar. Men fullnøyande haldningsteoriar bør òg sannkjenne nokre av dei prosessane og strukturane som *sosiologar* tradisjonelt tek omsyn til, skriv Eagly og Chaiken (1993: 627f.). Likevel har haldningsstudiar innanfor psykologien lagt stadig mindre vekt på dei sosiale samanhengane. Forskarar får fylgjeleg vanskar når teoriar skal prøvast ut i naturlege, sosiale miljø.

Dei skriv (sst.) vidare om normativ påverknad frå den samfunnsgruppa ein medvite eller umedvite måler seg mot. Påverknaden får skje fordi folk vil verte godtekne sosialt og sleppe avvising og ulemper. Òg ein informasjonell⁴¹ påverknad skjer på grunn av det ynsket folk har om å lage seg haldningar og truer som er i pakt med røyndomen, og fordi dei lit på andre sine handlingar og haldningar som mogleg gyldige informasjonskjelder om dei faktiske tilhøva.

Haldningar vert ut frå dette utvikla i samband med sosial meistring og tilpassing. Når lingvisten Kjell Venås (1984: 183) koplar skifte av gruppe til verdiskifte som igjen kan føre til haldningsendringar, minner det elles om det sosiologen Dahl skriv om å lage seg etter haldningane til "likemenn".

3.3.2 Sosialkonstruktivistisk synsmåte

På *konstruktivistisk* side har eg ikkje funne direkte skildringar av *korleis* haldningar vert danna. – Med bakgrunn i kor lite oppteken denne tilnærminga tykkjest vere av sjølve haldningsomgrepet, er ikkje det så uventa. – Vekta ligg på *at* haldningar oppstår i samspelet mellom personar.

Når det gjeld haldningsendringar, verkar det som om det for sosialkonstruktivistane er mindre viktig om ei haldning er ein modifikasjon av ei anna haldning eller om ho er ny. Dahl (1997: 144) hevdar elles at det ikkje er meininga at haldningar *skal* endrast. Dei har, etter det han skriv, som funksjon å hjelpe til med å konstruere identitet; ein låtteleggjer eller demoniserer menneske som har andre synsmåtar og annan smak enn ein sjølv og den livsstilen ein tilhøyrer, alt etter korleis dei andre er plasserte ideologisk i høve til eins eigen livsstil. Difor er haldningar stort sett immune mot kjensgjerningar, skriv Dahl (sst.). Han meiner òg, om lag som sosialpsykologen Teigen (1997) ovanfor, at folk held på haldningane sine fordi haldningsendringar kan føre til praktiske og sosiale ulemper (Dahl 1997: t.d. 36). Dahl (sst.: 36f.) skriv òg at folk,

Dette er då òg noko av bakgrunnen for innvendingar mot psykologane sine haldningsteoriar, skriv dei.

41 "Informasjonell" – 'som har med informasjon å gjere'.

for ikkje å motseie seg sjølve, tilpassar svara sine til det dei har svara tidlegare. Ein observerer gjerne eiga åtferd og sluttar seg så til kva slag haldning ein har. Dette minner om det blant andre sosialpsykologen Festinger (jf. ovf.) skriv om å justere haldningar etter tidlegare åtferd.

4 Nokre implikasjonar av dei to haldningsoppfatningane

4.1 Er nokon haldningar meir "eigentlege" enn andre?

I tråd med ei haldningsklassifisering etter dimensjonen djup-grunn skulle etter sosialpsykologisk tankegang dei djupe haldningane gjelde meir enn dei grunnare. For å få tak i dei djupe haldningane, er det i sosialpsykologisk tradisjon vanleg å gjennomføre det ein kallar djupintervju, med informanten. Det vil seie at ein nyttar ein kvalitativ intervjumetode der spørsmåla eller samtala skal avdekkje attanforliggjande haldningar som ikkje kjem fram t.d. i ei *meiningsmåling*⁴². – Ordet *djupintervju* speglar elles av synet på haldnings-“plasseringa” i personen.

I ein intervjuanalyse vil ein møte problemet med korleis haldningsytringane til informantane skal tolkast. Spørsmålet vert om ein skal ha den velviljuge, men kanskje truskuldige, innstillinga at informantane er så oppriktige som dei klarer, eller om ein for å handle forsvarleg vitskapleg sett, må vere generelt mistruisk.⁴³ Men

42 Eg har halde meg frå å gå nærare inn på omgrepet *meaning* og det høvet det står i til *haldning*. Det er ikkje irrelevant her, men det ville lett verte eit sidespor i framstillinga.

43 Det kan verke som om det tradisjonelle sosialpsykologiske paradigmet underforstått krev ein viss skepsis til alle ytringar frå informanten, slik at ein er sikrast mogleg på å finne informanten si mest representative haldning. Ein kan kjenne det ufint å måtte mistru informantutsegnene slik. Den sosialpsykologiske måten å vurdere haldningsytringar på, kan dermed verke mindre etisk rett enn den sosialkonstruktivistiske, der meiningsinnhaldet i ytringane ikkje vert kvalitetsvurdert. På den andre sida kunne ein seie at t.d. Pierre Bourdieu med *habitus*-omgrepet ikkje tek individmedvitet på alvor. *Habitus*, som er eit resultat av sosialisering, vert av Ivar Frønes (2001: 30) forklart som “[...] en kroppsliggjort, iboende kompetanse for å handle i bestemte sosiale felt”, og John B. Thompson (utgjevaren av Bourdieu 1991;

etter sosialpsykologisk tenkjemåte vert etikkspesulasjonar ein blindveg her. For spontane, ureflekterte svar, som ein gjerne får i ei meiningsmåling, kan m.a. sjåast som miljø- og kulturbundne refleksar – forresten slik sosialkonstruktivistane tykkjest meine at svara *alltid* er. Det vil seie at informantane meir eller mindre umedvite gjev att det dei reknar som politisk eller kulturelt korrekte standpunkt for den gruppa dei identifiserer seg med. Difor er det er naudsynt å freiste få informantane til meir aktivt og med meir tid til rådvelde å tenkje gjennom egne synspunkt. Men sosiologen Ivar Frønes (2001: 157) siktar nettopp til djupintervjua når han avviser “ideen om individets ‘egentlige’ perspektiv versus det falske eller overflatiske”, som han uttrykkjer det. Éin kontekst er ikkje meir eigentleg enn ein annan. Det dreiar seg om utsegner i ulike kontekstar, ikkje om falskt eller ekte, skriv han.

Diskursanalytikaren Potter og diskurspsykologen Margaret Wetherell (1987: 54) spør korleis ein kan vite *om* og i tilfelle *kva tid* ein har med bakomliggjande haldningar å gjere. Dei viser til det Fishbein og Ajzen (1975: 343 f.) skriv, jf. fotnote 38. Korleis veit ein kva tid ytringa er “den ekte”, og kva tid ho er “berre normativ”? skriv dei. Dei hevdar at for å halde på førestellinga om *haldning*, er det støtt fåre for at ein tolkar med det for auga. Mange innverkande variablar kan forklare stor “tøyelegheit” i informantsvara. Men på eit tidspunkt har det lite føre seg å presse den underliggjande haldninga vidare. Dei meiner ein er mykje betre tent med å sjå på korleis diskursen er organisert m.o.t. funksjon og samanheng.

4.2 Kor varige er haldningar?

Viss haldningar finst som djupare og grunnare personlegdomsfenomen, verkar det sannsynleg at dei djupe er meir varige enn dei grunne. For sosialkonstruktivistane tykkjest haldningar vere lett omskiftelege, eit teikn for dei på at haldningar *ikkje* er djupt festa i personlegdomen. Mellom haldningsgranskarane er der usemje om kor varande haldningar er. I haldningsdefinisjonen sin nyttar sosialpsykologane Eagly og Chaiken (1993: 1) uttrykket *psykologisk*

sst.: 16f.) skriv at i kraft av habitus er folk predisponerte for å oppføre seg på bestemte måtar, prøve å nå visse mål, vedstå seg visse typar smak, osv.

tendens, som dei forklarar som ein persons indre tilstand. Ordet *tendens* bruker dei av di det høver på både lang- og kortvarige haldningar, alt etter kor viktige dei er for den som har haldninga. Venås (1984: 182) skriv at det er sentralt ved ei haldning at ho er varig; ho kan verte ein så fast del av personlegdomen at ho vanskeleg lèt seg endre.⁴⁴ Men psykologane Shelley E. Taylor ofl. (2000: 133) har innvendingar mot Gordon Allport sin lenge klassiske definisjon frå 1935 bl.a. fordi det etter deira meining ligg i han at haldningar er vedvarande. Det er ikkje nødvendigvis slik, meiner dei. – Såleis kan det verke som om der innanfor den tradisjonelle haldningsforskinga er grader av essensialisme.

Øg andre eigenskapar som er vortne tillagde haldningar, er omstridde i sosialpsykologien. T.d. skriv Eagly og Chaiken (1993: 3) at definisjonen deira kan omfatte både haldningar som er tileigna⁴⁵, og slike som ikkje er det. Dei meiner at dei fleste haldningane som har vore studerte av sosialpsykologar, truleg er tileigna, men at ein definisjon òg bør opne for at somme haldningar iallfall delvis kan ha eit biologisk utgangspunkt. Her viser dei m.a. til haldningsstudiar av einægga tvillingar som er oppvaksne saman, jamførte med tilsvarande som er oppvaksne åtskilt.⁴⁶ – Viss somme haldningsdisposisjonar er medfødde, verkar det rimeleg at haldningar som vert utvikla av slike, er meir varige.

4.3 Inkonsistens – eit problem?

Fordi der ikkje treng vere samsvar mellom ei haldning og ei handling, vil ikkje veremåte eller handlingar kunne gje sikre data

44 Òg *Dictionary of Psychology* (2001) (jf. ovf.) skriv utan atterhald at *attitude* er "An enduring pattern of evaluative responses [...]" [uthevinga er mi].

45 Eg nyttar her "tileigna" og ikkje *tillært* (som ligg nærare Eagly og Chaiken sitt "learned"), fordi *tileigna* etter mitt syn er eit hyperonym til *tillært*; det skil ikkje mellom ei mogleg aktiv og passiv læring, medan *tillært* tykkjest innebere noko meir medvit.

46 Òg psykologane Sharon S. Brehm ofl. (1999: 178f.) nemner dette. Dei viser til Abraham Tesser (1993), som sette fram ein hypotese om at disposisjonar for visse sterke haldningar er del av arvestoffet. Tesser stødde seg på same slag granskingar som Eagly og Chaiken.

om haldningar.⁴⁷ I haldningsforskinga har ein bl.a. av slike grunnar ofte nytta metodetriangulering. Det vil seie at ein ved hjelp av tre ulike framgangsmåtar får ulike typar data som ein samla sett vonar skal kunne gje eit så tilnærma rett haldningsbilete som råd er, balansert etter samsvar og motstrid mellom resultatata.⁴⁸

Øg inkonsistens mellom utsegnene til ein person førekjem ofte. I den sosialpsykologiske tilnærminga har det vore vanleg å leite etter eller leggje mest vekt på dei haldningsytringane som høver i hop i eit heilskapleg haldningsbilete. Bakgrunnen er den tanken at desse ytringane mest sannsynleg representerer ei hovudhaldning hjå informanten, og dermed står for hennar eller hans mest varige og eigentlege haldningar.

Med eit sosialkonstruktivistisk utgangspunkt vil tilnærminga derimot innebere eit syn på alle haldningsytringar som likeverdige og like representative for haldningssubjektet. Om ein person på ulike tidspunkt gjev uttrykk for ulike haldningar til same objektet, gjer vedkomande det fordi omstenda skifter. Alle haldningsytringane gjeld difor for dei samanhengane dei er knytte til. Inkonsistente framstillingar er fylgjeleg ikkje noko analyseproblem der. Målet er òg eit anna enn i sosialpsykologien. Potter og Wetherell (1987: 49) skriv m.a. at det er sjølve diskursen og korleis han fungerer, som står i fokus, og at diskursanalyse ikkje tek for gjeve at framstillingar speglar av underliggjande haldningar eller

47 Dette var òg i si tid ei innvending mot den tidlegare behavioristiske og sterkt empirisk retta skulen, og sidan mot m.a. haldningsmodellen til Rosenberg og Hovland (jf. ovf.). Kritikken kom frå sosialpsykologisk hald, og – seinare – òg frå sosialkonstruktivistisk.

48 Ei slik tredeling kan t.d. vere ei meiningsmåling der ein vil ha spontane svar, eit djupintervju med eit høgare refleksjonsnivå og ein masketest der ein måler andre variablar enn dei respondentane trur ein er ute etter. (Å "lure" respondentane/informantane slik, sjølv om dei etterpå vert fullt informerte om føremålet, vert etter sosialkonstruktivistisk tankegang irrelevant og ikkje minst uturvande. Etter det synet er det ingen prinsipiell skilnad mellom sjølvrapportering og observasjon; dei haldningane som informantane gjev til kjenne, eller som kan tolkast ut av dei ulike situasjonane, er for sosialkonstruktivistar likeverdige, uavhengig av samsvar eller sprik.)

disposisjonar. Ein ventar difor ikkje at diskursen åt ein person skal vere konsistent og samanhengjande.^{49, 50}

4.4 Påverknad og tilpassing

Eit problem ved intervjuing og haldningsmåling er den innverknaden t.d. uvande omgjevnader kan ha på informanten og dermed på intervjuinnhaldet. Vidare kan – umedvite eller ikkje – intervjuaren påverke informanten, eller informanten tilpasse haldningane sine til den andre, t.d. fordi informanten tillegg intervjuaren ei særskild oppfatning om intervjuemnet eller fordi makttilhøvet mellom dei to personane er ujamt. Kultursosiologen Pierre Bourdieu meiner det ikkje finst nøytrale målemetodar eller -reiskapar. All måling gjer noko med det som vert målt; å måle er samtidig å konstruere.⁵¹ Òg sosialpsykologien har for lengst erkjent at ei objektiv gjennomføring av intervju er uopnåeleg. Både difor og fordi resultatane elles berre ville vere avhengige av informantane si rapportering, har m.a. såkalla deltakande observasjon vore nytta til å skaffe data om meir upåverka og ikkje-tilpassa haldningar hjå

49 “[...] We do not intend to use the discourse as a pathway to entities or phenomena lying ‘beyond’ the text. Discourse analysis does not take for granted that accounts reflect underlying attitudes or dispositions and therefore we do not expect that an individual’s discourse will be consistent and coherent. Rather, the focus is on the discourse *itself*: how it is organized and what it is doing. [...]”

50 På bakgrunn av dette kan det verke noko motstridig når Jørgensen og Phillips (1999: 109f.) skriv at det for diskurspsykologar er problematisk at haldningsgranskarar handsamar kvar haldning som ei isolert eining, og ikkje som ein del av eit større meiningssystem. Dei meiner haldningsgranskarane manglar ein utforma teori som kan gjere greie for *sambandet* mellom dei ulike haldningane ein person har. Dette kan etter mi oppfatning tolkast slik at diskurspsykologane saknar at haldningsgranskarane gjer betre greie for eventuell konsistens mellom haldningane åt ein person. Og når Jørgensen og Phillips (sst.) gjev att frå Potter 1996 det dei karakteriserer som ein god metafor: at haldningar i haldningsforskinga vert oppfatta som om dei er spreidde i hovudet slik rosine er det i ei fruktkake, verkar det etter mitt syn som om det er *inkonsistens* det vert harselert med.

51 Etter Else Jerdal 1998: 277.

informantane. Men heller ikkje det er problemlaust – det er velkjent at òg nærværet til observatøren verkar inn på dei observerte.⁵²

Når folk tilpassar haldningane sine til omgjevnadene for å sleppe ufjelgde eller praktiske vanskar, kan det gjelde både kort og lang sikt, altså både i og utanfor situasjonen der og då. Og det kan skje medvite eller umedvite. Frønes (2001: 44f.) viser til “den strategiske aktøren” som handlar ut frå det som er optimal nettovinst på lengre sikt, og som veg handlingane eller “kostnaden” i konkrete situasjonar opp mot det. Målet for handlinga vil her helst liggje utanfor situasjonen. Dette er ei nytteorientering, som er onnorleis enn den åtferda som kjem av internaliserte normative reguleringar, jf. den normative påverknaden som Eagly og Chaiken (sjå ovf.) omtala. Truleg kan ein slik “cost-benefit”-analyse òg brukast om *haldningar*.

5 Omgrepsproblematikken rundt *haldning* illustrert ved eit døme

For analysen av intervjumaterialet i ei haldningsgransking er det vesentleg korleis ein oppfattar haldningsomgrepet, og eg vil prøve å syne dette ved hjelp av eit døme frå prosjektmaterialet mitt. I prosjektet er siktemålet å undersøkje haldningar til nyare importord i norsk, så haldningsomgrepet er sentralt i arbeidet. Eg vil freiste gjennomføre ein delanalyse med kvar av dei to tilnærmingane, og eg vil prøve å stille analysane opp mot einannan. Plassen her rømer elles ikkje nokon *grundige* analysar.

I ei sosialpsykologisk tilnærming til analysen må eg freiste finne dei haldningsytringane som samla sett gjev eit konsistent inntrykk.

52 Tilpassing av haldningar kan òg skje i sosiale grupper og med skiftande mekanismar alt etter gruppesamansetjinga. I sosialpsykologisk samanheng er det ofte ynskjeleg å kunne samanlikne haldningar i einskildsamtaler med tilsvarande når same informantane tek del i gruppesamtaler. Målet er å finne moglege haldningsendringar, og vidare lære kvifor dei skjer og korleis dei artar seg. For sosialkonstruktivistane er eventuelle haldningstilpassingar til ei gruppe eller ein intervjuar naturlege utslag av nye samanhengar. – Uttrykket *haldningstilpassing* eller *-akkomodasjon* vert vel òg helst brukt av sosialpsykologar.

Informantintervjua mine inneheld både avkryssingsdelar og oppfylgjande samtaler, altså både kvantitativt og kvalitativt gjennomførte bolkar. Eg må difor òg ta omsyn til den skilnaden det er mellom refleksjonsnivåa i desse to bolkane, slik at ofte meir gjennomtenkte svar i den oppfylgjande samtala gjerne veg tyngst.

I *den* tilnærminga kan eg i noka grad nøye meg med ei samanfatting av det som vert sagt og eventuelt gjort. Vel eg derimot ein *sosialkonstruktivistisk* innfallsvinkel, kan i utgangspunktet alt i intervjuet vere viktig. Konvensjonane for utskrift varierer noko etter kva for ei konstruktivistisk retning det gjeld. Men i alle høve er detaljar og nyansar viktige for å syne korleis samtala byggjer seg opp og situasjonar oppstår, i *denne* samanhengen korleis haldningar kjem fram – eller vert laga. Ei avveging mellom den kvantitative avkryssingsbolken og den kvalitative oppfylgjande er uaktuell her. Og haldningsendringar vert truleg registrerte som naturlege førekomstar i og med ymsande situasjonar, men med lita vekt på endringa og større på dei tilhøva som verka utløysande.⁵³

5.1 Dømet med dei to analysane

Teksten nedanfor er eit døme på sjølvrapportering, informanten fortel om haldningane sine i staden for at dei t.d. vert observerte "uinformert".⁵⁴ Informanten er ein mann på 40 år med bakgrunn i mange års maskinarbeid i ei større vareproduserande verksemd. Intervjuet fann stad i eit møterom i kontorfløyen i verksemda. Sjølv om det ikkje kunne merkast under intervjuet, *kan* informanten ha

53 For både sosialpsykologien og sosialkonstruktivismen gjeld elles at ikkje berre dei konkrete intervjusituasjonane har noko å seie. Òg t.d. gruppetilhøyrslø og livsstil, som gjev meir internaliserte reaksjonsmønster og veremåtar, verkar inn. Somme sosialkonstruktivistar ville nok kunne sele at både det og her og no-situasjonane høyrer med til diskursen.

54 Vonleg syner dømet vanskan ved å berre måtte lite på denne eigenrapporten, med den blandinga av mis- og tiltru det inneber frå intervjuaren. Ei intervjusamtale er fundert på tillit frå informant til intervjuar, men intervjuaren kan etter sosialpsykologisk tenkjemåte ikkje syne for stor tillit til det informanten fortel når det gjeld sjølve haldningane og eventuelle handlingar, for då risikerer ein å stille for få spørsmål ved informantsvara. Frå ei *sosialkonstruktivistisk* side vil ikkje dette utgjere noko problem.

kjent seg litt framand i desse omgjevnadene, og det kan eventuelt ha verka inn på intervjuutfallet. Ei så pass detaljert utspørjing som her om truleg uvande emne verkar òg kan hende utmattande, og motstrid mellom utsegner kan kanskje til ei viss grad tilskrivast slikt. Dømet og det eg elles refererer til, utgjer berre ei kort stund av eit vèl tre timar langt intervju, så ingen av analyseutfalla må sjåast som representative for heile intervjuet.

I ein oppfylgingsbolc eit stykke uti intervjuet er temaet engelske eller norske endingar i engelske importord, og informanten har gått frå å meine at han seier *airbags*, til å finne ut at det nok er norske endingar han bruker, iallfall på *airbag* og andre som vart nemnde (*harddisk* og *minidisk*). Spontansvaret i avkryssingsbolken tidlegare var at det kom an på kva for ord det galdt. Denne delen av intervjuet er nedanfor attgjeven direkte frå transkripsjonen, men då berre som bakgrunn for det utdraget eg etterpå tek føre meg:

[Eg: [...] Dette med.. dette med bøyningane på.. mmmm på desse her eh namnorda eller substantiva.. så er det.. det er det er vanskeleg å kome på andre ord, sjølvsagt, men sånn som du sjølv vi.. det var i 6.11.. [inf.: mmm] .. når du sjølv eh skal seie *desse* orda, for eksempel, ..eg.. no veit ikkje eg om du bruker *airbag* og.. eller om du bruker *kollisjonspute* [sterk mopeddur utanfrå], men ville du sagt [mopeddur igjen] mm.. ville du kunne sagt *airbags*?

Inf.: Eja.

Eg: Med -s, altså? ja. etter engelsk mønster. jaa. det er ikkje naturlegast for deg å seie *airbagg*, altså? [...]

Inf.: Det veit eg ikkje.

Eg: Nei..

Inf.: Eg er ikkje noko god i grammatikk (ler).

Eg: Nei, det må kanskje kome litt meir naturleg, og.. at men du.. eg veit ikkje om du tenkjer etter kva du seier i fleirtal, men viss du har.. f.eks. det som er inni her, ein minidisk, viss du skulle seie det i fleirtal, viss det var fleire...

Inf.: Det blir vel -ar, ja.

Eg: Ja. *minidiskar*?

Inf.: Jaa.

Eg: Ja. e.. er det sånn med *harddisk*.. eller? [...] fleire *harddis*-

Inf.: Ja, det er vel naturleg, når du e..

Eg: Ja, men *workshop*, då, eg veit ikkje om det er eit aktuelt ord å bruke, men viss du skulle seie *det?* no er der kanskje andre ord som ville vere betre å kome på, men e.. [...] var det litt for å.. for å heilgardere at du svara at "det kjem an på det einskilde ordet", eller var det for det at ikkje du kjem på all slag ord, og så tok du det for å vere sikker?

Inf.: Ja, det var jo ei gardering.

Eg: Ja, det var det eg lurte litt på om det var. sånn at.. for at når det er snakk om kva du ville føretekke, føretekker du s-ending på nokon av dei eller på andre du.., det kan no vere der er andre du..

Inf.: Nei, altså, når du spør slik du gjorde no, med dei orda, viss du spør kva som er naturleg for meg, så er det.. er det .. *airbaggar* og sånt.

Eg: Ja, så du seier ikkje *airbags*?

Inf.: Nei.

Eg: Nei.)

Ein del av samtala vidare – sjølve dømet – har eg delt inn i situasjonar, som eg seinare viser til i den sosialkonstruktivistiske tilnærminga.

Dømet:

Situasjon 1	1		
	2	Inf.:	Men e.. du spør ikkje om kva som er naturleg for meg, eigentleg, viss det..
	3		
	4	Eg:	Nei, men, det kunne eg godt spørje, for det er vel det eg meiner med å spørje kva du ville føretrekkje.. så er det vel sånn eg tenkjer.
	5		
	6	Inf.:	Ja, kva eg e.. så er det naturleg for meg. e..
	7		
	8	Eg:	Ja.. men det er klart, det er no ikkje sikkert du føretrekkjer det som er naturleg, men e..
	9	Inf.:	Det kjem an på kva du.. lærer deg til det skal vere då, for å seie det sånn-
	10		
	11	Eg:	Ja, det kan òg hende.
Situasjon 2	12	Inf.:	-det er ikkje så unaturleg [eg: nei] å bøye det {airbags} sånn, for å seie det sånn.
	13		
	14	Eg:	Nei, altså på engelsk, nei?
	15	Inf.:	Nei?
	16		
	17		
	18		
	19	Eg:	Nei, for det at det er no eit engelsk ord. [Inf.: Mmm] Så det er no- det er det sjølvsgatt ikkje. [Inf.: Nei] Og det er derfor- begge desse formene {engelsk og norsk} står oppført i.. i ordboka, altså for desse orda som er her .. for det at e.. [inf.: ja] det varierer kva folk tykkjer er naturleg å bruke. [Inf.: Mmm] Så, det er som du seier, det er heilt naturleg på ein måte, sånn.. altså det er heilt logisk at det kan ha ei engelsk bøyning, òg [inf.: mmm], i og med at det er engelske ord.
	20		
	21		
22			
23			
Situasjon 3	24		
	25	(Eg:)	Så det er vel eit steg vidare når ein begynner å gje dei norske endingar, så er ein i ferd med å fornorske det (x).
	26	Inf.:	Ja, du er jo det.
	27		
	28	Eg:	Ja. er du.. er du for ei slik tilpassing, at ein gjev dei norske endingar slik at det på ein måte blir eit norsk ord etter kvart? [...]
	29		
	30	Inf.:	M(n)ei.
	31		
	32	Eg:	Men i og med at du bruker det sjølv.. men du tenkjer på ein måte at det er.. feil likevel?
	33	Inf.:	Ja, det er vel gjerne det, altså.
34	Eg:	Kvifor er det.. kvifor er det feil?	
35			
36	Inf.:	[...] [Ler litt] Nei, det blir vel s-.. ..nei, eg veit ikkje. No sette du meg fast.	
37			
38			
39	Eg:	Ja vel. ja.. [Begge ler litt] Ja, det er ikkje noko mål å gjere det, altså, men eg.. så.. for det at eg, eg tenkte litt på ting vi har snakka om før, om der var.. ting der som.., som var.. forklaringa på det.. men, eg har ikkje lyst å le- å leggje deg ord i munnen heile tida, så..[inf.: nei] derfor så..	
40			
41			

[Vidare]

42. Inf.: Det er mykje som ikkje samsvarar her no når du legg i saman dette her.
43. Eg: Det-
44. Inf.: Eg har sikkert motsagt meg sjølv mange gonger [ler].
45. Eg: -det kan vel hende at det blir *noko*, men det blir no ikkje ditt problem, altså, det blir vel meir mitt, så.. [inf. ler i bakgrunnen], det lyt eg vel heller ta.
47. Inf.: Ja, nei, men..
48. Eg: Det.. du lyt ha lov å la det vere sånn som du ynskjer det sjølvsgt [inf.: mmm], så.. men avkryssinga kan no vel eigentleg stå, men viss du skulle ha.. eh..
51. Inf.: Eg ville ph.. då måtte det blitt etter.. engelsk mønster, trur eg, viss eg skulle s- flytta..
53. Eg: Ja, så.... nettopp. og.. så praksisen din er eigentleg eit norsk mønster, men eigentleg meiner du at det skulle vere eit no- eit engelsk mønster. [..]
55. Inf.: Kva sa.. sa du no, at e..?
56. Eg: At praksisen din så langt [inf.: ja..] så langt [inf.: mmm] er etter norsk [inf.: mmm] mønster [inf.: mmm], men du vil eigentleg at det skal vere etter engelsk mønster [inf.: mmm] ja. mmm, ja. nei, men det er.. det er berre greitt å registrere det, det er ikkje det at eg skal ha endra noko som helst. eg berre ønskjer å få tak i korleis du tenkjer og kva som er bakgrunnen for det, slik at e at eg-
62. Inf.: Ja, nei-
63. Eg: -får ei slags..
64. Inf.: -mi oppfatning er jo at ein bør bremsa litt på sanne.. ord, at ein ikkje får altfor mykje av dei, og viss ein då s- i tillegg skal begynne å formorske dei med bøyingar og greier, så.. så synest ikkje eg det er bra, for å seie det sånn, enkelt sagt.
68. Eg: Kjem dei for mykje inn i språket..?
69. Inf.: Ja, då blir det jo inn- innarbeidd då, sant [eg: ja] når du skal...

Kommentert versjon (av sjølve dømet):

Informanten peikar på at eg ikkje spør kva som er *naturleg* for han. Eg prøver å forklare at det var det eg *meinte* å spørje om, at det var det eg eigentleg trudde eg *hadde* spurt om, då eg spurde kva han *føretrekkjer*. Usikker på kva informanten vil med dette, seier eg at det ikkje er sikkert han føretrekkjer det som er naturleg, og han svarar at det kjem an på korleis ein lærer seg til at det skal vere. Han

seier så at det ikkje er så naturleg å bøye det [*airbags*] sånn. Eg spør om han meiner på engelsk, og det gjer han. Eg seier då bl.a. at det sjølvstakt ikkje er det [naturleg], sidan det er eit engelsk ord. Etter litt meir prat, t.d. om at det er logisk med engelsk bøying, seier eg at det er vel eit steg vidare når ein byrjar gje orda norske endingar, for då er ein i ferd med å fornorske dei. Informanten seier seg einig i det. Eg spør han då om han er *for* ei slik tilpassing, at ein gjev orda norske endingar slik at dei på ein måte vert norske etter kvart. Etter ein kort pause seier informanten eit litt tvikande "mnei." Eg spør: "Men i og med at du bruker det sjølv., men du tenkjer på ein måte at det er feil likevel?" "Ja, det er vel gjerne det", seier han. Eg spør kvifor det er feil. Det vert igjen ein liten pause og informanten ler litt: "Nei, det blir vel..., nei, no sette du meg fast." Begge ler. [...] Informanten seier at det er mykje som ikkje samvarar når ein legg saman dette her, og at han sikkert har motsagt seg sjølv mange gonger." Han ler. Eg seier han lyt ha lov å la det vere slik som han ynskjer det, sjølvstakt, og vidare at avkryssinga vel eigentleg kan stå, men viss han skulle ha... "[...] då måtte det blitt [etter] eit engelsk mønster, trur eg, viss eg skulle flytta...", svarar informanten. Eg spør om det er så at praksisen hans er [etter] eit norsk mønster, men at han eigentleg meiner det skulle vere etter engelsk mønster. Informanten spør om litt kva det var eg sa, og eg tek det opp att. Han seier "ja", og undervegs og etterpå "mmm". Eg seier det er greitt å registrere det, det er ikkje det at eg skal ha endra noko som helst, eg ynskjer berre å få tak i korleis han tenkjer, og kva som er bakgrunnen for det. Her bryt informanten meg av: "Nei, mi oppfatning er at ein bør bremse litt på sånne ord, at ein ikkje får altfor mykje av dei, og viss ein då i tillegg skal begynne å fornorske dei med bøyingar og greier, så synest ikkje eg det er bra, for å seie det sånn.. enkelt sagt." Eg spør om orda "kjem for mykje inn i språket" då. Informanten svarar: "Ja, då blir det jo innarbeidd då, sant, [...]"

5.1.1 Sosialpsykologisk tilnærming

Sett i eit *sosialpsykologisk* perspektiv kjennest det for meg i byrjinga av dømet som om vi aldri kjem fram til noko endeleg svar. Rett før hadde det etter kvart verka nokså avgjort at informanten både bruker og føretrekkjer norske endingar. Men det verkar ikkje som om dei engelske heilt har sleppt taket i han når han her dreg inn kva som er naturleg. Og dette samsvarar med det påfylgjande negative svaret til den morfologiske tilpassinga det er snakk om. Når det etterpå går litt i stå, har det truleg å gjere med at eg hadde lagt ordet

feil i munnen på informanten, jf. line 32 (om det er feil å bruke norske endingar for det om *han* gjer det). Så her kan ein kanskje seie han vart leia av meg.

Eg vil vite korleis avkryssinga hans hadde vorte om han fekk ta henne om att⁵⁵, og informanten svarar at han trur det hadde vorte etter engelsk mønster. Eg peikar på spriket mellom praksis og teori hjå han, og han ser det. Han har òg sjølv like før sagt at utsegnene sprikjer. Litt etter bryt han inn og kunngjer – uvant ordrikt – ei haldning mot for mange importord, og at norske endingar på dei vil gjere språkstoda verre fordi orda då vert for innarbeidde i norsk. Det verkar som om han har han kome fram til noko han står for, og at det har skjedd ved at standpunktet har fått mogna i han under samtala. Rett nok svarar ikkje ytringa til dei nylege utsegnene om hans eigen handlemåte, men det meiner eg har å gjere med at saka ikkje var vorten så klår for han då. At eg brukte ordet *feil*, har neppe verka inn på sjølve standpunktet hans; det verkar som om han alt då var i ferd med å utvikle dette synet.

Ei nærliggjande oppfatning her vert at informanten i løpet av oppfylgingssamtala har endra haldning til kva endingar importord bør ha, og at han no er *for* engelske endingar. Likevel er det ikkje så enkelt. For det spørsmålet han tidlegare hadde kryssa av for, gjekk på hans eigen *bruk* av endingar. Det skulle det eigentleg gjere no, òg, i og med at det dreiar seg om ei tenkt ny avkryssing til same spørsmålet. Men informanten tenkjer no tydelegvis på kva han *ynskjer* skal verte brukt, for det har nyss kome fram at han *ikkje* bruker engelske endingar. Det som truleg skiplar informanten, handlar om refleksjon rundt avkryssingssvaret og moglege fylgjer viss hans eigen praksis var gjengs. Rett nok høyrrest ikkje informanten på dette tidspunktet ut til å ha særlege kjensler kring dette, men han legg slike for dagen litt etter når det gjeld spørsmålet om *importord*, som ligg i botnen for bøyingsspørsmålet, jf. linene 64–

55 Det kan hende informantsvara ikkje har vore så skiftande som det kan sjå ut til. Kanskje er dei berre ei stadfesting av avkryssingssvaret, og at bruken hans faktisk ymsar. Men sidan eg må prøve å kome fram til eit svar som kan representere den eigentlege haldninga hans, er det naturleg med noko oppfylgning og gjerne krysspøring.

67 og 69. Det kognitive og det affektive aspektet – høvesvis refleksjonen *for* engelske endingar (jf. m.a. linene 27–30 og 51), truleg pga. langsiktig språkvern, og kjenslene *mot* for mange importord (jf. linene 64–69) – ser her ut til å stride mot det konative aspektet, altså informanten sin bruk av norske endingar (jf. utdraget før sjølve dømet) –, og som han sjølv er kritisk til. Haldningskomponentane er såleis tydeleg “i ulage”.

Eg trur vi berre *tilsynelatande* har å gjere med ei haldnings*ending* her. Det verkar som overinformanten på førehand hadde liten tanke for og kjennskap til emnet – kanskje var det m.a. òg difor han ikkje kunne forklare kvifor han meinte det var feil med norske endingar i engelske ord. Viss den kognitive komponenten utvikla seg frå å vere fråverande eller svak til å verte sterkare og slik kunne stø den affektive komponenten, som her er knytt til eit meir overordna spørsmål og som kanskje difor tel meir, kan ein sjå det slik at dei to vinn over den konative, som fyrst verka ustødig og dinest kom i miskreditt. For at det skal vere snakk om ei haldning, reknar eg med at etter trekomponentmodellen må alle tre delane vere til stades. Her var dei kanskje ikkje det frå fyrst av. For meg ser dette meir ut som eit døme på haldningsdanning snarare enn -ending. Med eit så pass overflatisk tilhøve som informanten tyktest ha til temaet i byrjinga, ville det etter mitt syn vere rimeleg å sjå på synspunktet hans då som ei uferdig haldning. Og det kan verke som om ho fastnar ut gjennom samtala – kan hende fordi komponentane vert stødigare og dermed tydelegare. Til sist i ordvekslinga om kva som er *naturleg* for ein og kva ein *føretrekkjer*, ser det ut som om informanten endeleg, om ikkje nett klårt, får uttrykt noko av det som låg til grunn for den uvissa han hadde hatt til då, jf. linene 9–10. Eg tolkar informanten slik her at for han *er* der ein skilnad mellom det naturlege og det føretrekte, noko eg ikkje oppfatta under spørsmålsstillinga. Det er *naturleg* for han med norske endingar, for det har han lært seg til at det skal vere, men han *føretrekkjer* engelske endingar, for det stø det overordna synet hans på importord. Det fyrste handlar om bruk, det andre om kognisjon og kjensler. Men her får han forklart seg og rettferdiggjort (både overfor seg sjølv og meg) framstillingsspriket sitt, som òg er eit sprik mellom komponentar. Ein kan kanskje seie at den konative komponenten har vunne seg gjennom refleksjonane

til informanten. Denne komponenten verkar no meir forstått og kanskje òg godteken av informanten fordi bakgrunnen og samanhengene vart klårlagd, og informanten innser kvifor han handlar som han gjer. – Intervjuutdraget kan elles vere eit døme på at ei haldning ikkje treng verte danna på grunnlag av åtferd.

5.1.2 Sosialkonstruktivistisk tilnærming

Som eit utgangspunkt for ei *sosialkonstruktivistisk* tilnærming vart dømet delvis delt inn i situasjonar. Med dette ville eg syne ein måte å oppfatte samtalestrukturen på, som t.d. kva tid nye moment kjem inn og endrar situasjonane og slik er med og utviklar samtala, f.eks. ved at samtalepartane – og her særleg informanten – må orientere seg på nye måtar. I situasjon 1 meiner eg ordet *naturleg* er eit slikt moment, i situasjon 2 er det spørsmålet om det er unaturleg med engelsk bøying, og i situasjon 3 ordet *fornorske*. – I situasjon 3 går det fram at informanten *ikkje* er for ei tilpassing ved at importord får norske endingar, samstundes som han sjølv *bruker* norske endingar. Han kan likevel ikkje svare for kvifor han meiner det er feil å bruke dei. Viss han hadde fått kryssa om igjen, ville han ha svara “etter engelsk mønster” i staden for at det kom an på einskildordet. Det er for så vidt meir i pakt med det prinsipielle synet han no hevdar, men samla gjev han eit ustabil haldningsinntrykk. Han tykkjest heller ikkje ha vore særleg medviten handlingsmønsteret sitt, når ein ser på det som var sagt før sjølv dømet. – For det om ikkje sosialkonstruktivistar er opptekne av konsistens og meiner det ikkje er realistisk å oppnå det, ville ein likevel her kunne seie at informanten ser ut til å *arbeide* for å få samsvar i tankar og ytringar.⁵⁶ (Ifylgje Potter og Wetherell (1987: 37–38) er folk gjerne klare over eigne inkonsistente framstillingar, men sidan slike lett set dei i eit negativt lys, glattar dei over og prøver å finne fornuft i spriket. Dette synet

56 I pakt med det eg har vore inne på før, ville elles analyseobjektet i denne tilnærminga truleg ha vore meir *korleis* diskursen formar haldningane, enn sjølv *haldningane*.

bryt elles med den aksepten ein i denne tilnærminga har av informantutsegnene – eller gjev skin av å ha.⁵⁷)

Det konsistenskravet som informanten tykkjest oppleve, ligg nok dels hjå han sjølv ut frå trongen til å tilfredsstille samfunnsforventningane, dels er det truleg noko han kjenner seg påpressa frå meg. Slik intervjuet var lagt opp etter sosialpsykologisk metode, er nok den opplevinga reell. Eg uttrykkjer òg eit slag konsistenskrav når eg på slutten av situasjon 3 og i linene 59–61 ynskjer høvesvis ei forklaring på ting vi har snakka om, og kjennskap til tenkjemåten hans om praksis og prinsipp og bakgrunnen for tenkjemåten. Som intervjuar har eg utspela og makta, og informanten har etter beste evne prøvd å kome meg i møte – ikkje nødvendigvis med tilpassing i svara, men med samarbeid. Det kan vere at han på eit tidspunkt har teke til å undrast på kvar eg vil med spørjemåten min. Han har gjort seg føre og svara på avkryssingsspørsmåla. Når eg så ved å fylgje opp svara, indirekte har drege dei i tvil (t.d. at han brukte engelske eller norske endingar alt etter kva ord det galdt, eller at han i det heile brukte engelske endingar som i *airbags*), kan det forvirre han og gje han inntrykk av at svara var galne. Ut frå det kan han endre retninga i svara, for at dei vonleg *då* skal verte konsistente – eller kanskje slik han trur eg ynskjer dei, altså då ei tilpassing til meg.

Det kan òg tenkjast at informanten er åt å verte irritert. Byrjinga på dømet kunne tyde på det. I situasjon 1 kan det verke som om informanten legg opp til å kverulere. For meg var det uklårt kvifor han tok til med noko som artar seg som flisespikkeri i denne samanhengen – skilnaden på det som er naturleg, og det som er føretrakt. I den sosialpsykologiske tilnærminga fann eg ei forklaring på dette, men den vert mindre akseptabel her. Det kan òg vere at han prøver på ein avleiingsmanøver, sidan han rett før har gjeve svar i ulike retningar og så rett etter (i situasjon 2) noko brått skifter tema til at det ikkje er unaturleg med engelsk bøying. Det, òg, kan dessutan vere ein kveruleringsfreistnad. – Temaskiftet kan elles vere ein måte å rettferdigjere det tidlegare svaret om å bruke *airbags*, på.

57 Spørsmålet er kva som ligg bak aksepten, om der skjuler seg ein vel så stor skepsis til informantutsegnene som det forskarar med ei sosialpsykologisk tilnærming utviser ved krysspørjing.

Eller den moglege kveruleringa, temaskiftet og sprikjande svar både før og etterpå, i line 51 og 56f., kan sjåast som eit uttrykk for sjølvhevding. Informanten kan kjenne seg avmechtig og trengd opp i eit hjørne av spørjinga og inkonsistensen, som det går fram av utsegnene hans i line 42 og 44 at han er klar over. Han kan òg reagere på rollefordelinga mellom oss. Han kan ha vorte trassig mot rolla eg har og mot måten eg spør på, eller han kan ynskje å syne styrke ved å motsei seg sjølv og slik lage bry for meg. Kan hende oppfattar han meg òg etter kvart som ein språkpurist, som kanskje t.o.m. er ute i omvendingsærend. Slik sett kan han kjenne det som om det er *meg* han motseier, og at han på denne måten hevdar seg andsynes meg. Lått og lett tone kan der vere for det, slikt kan dekkje over eit mogleg ubehag.^{58, 59}

Det at han i så pass stor grad finn seg i intervjupremissane mine, kan elles styrkje synet på at han ikkje har noka eiga haldning å forsvare.

5.2 Analyseavrunding

Ved hjelp av dømet er dei to retningane freista sette opp mot kvarandre, og difor er *skilnadene* poengterte framom mogleg felles-

58 I tilfelle informanten etter kvart opplevde krysspørjinga som ufjelg, kan ein spørje seg kvifor han ikkje sa ifrå eller forlét intervjusituasjonen. Men å sleppe det ubehaget som truleg hadde fylgt, om han gjorde det, ville kan hende vere nok motivasjon til å halde fram. Informanten ville nok ha vege av kva som vart gunstigast for han, *kvar* største utrivnaden låg – altså freista optimalisere situasjonen. Normer, t.d. for sømd, ville nok umedvite òg ha talt med. Og når informanten fyrst hadde involvert seg, ville han kanskje prøve å gje ei “ordentleg” framstilling og å slutte av med “upletta” ære. Kanskje stod det heller ikkje så mykje på spel om han ikkje gjorde nokon god figur, han la kan hende liten prestisje i intervjuet. Kanskje fann han òg emnet interessant? Maktfordelinga i intervjuet kunne dessutan ha gjort det tungt for han å endre på situasjonen.

59 Dømet syner ein intervjuar som snakkar ein god del meir enn informanten. Og i dei to fyrste replikkane mine i situasjon 1 er eg vèl kjapp, for der får ikkje informanten skikkeleg tid til å gjere greie for kva han vil fram til. Tolkingar, synspunkt og spørjemåtar eg har, kan òg vere med og leie informanten i retningar han ikkje hadde tenkt seg i. Ordet *feil*, til dømes, midt i situasjon 3, kjem nesten som ein påstand frå meg.

skap. Dømet er pressa i to ulike retningar. I røynda ville gjerne òg sosialpsykologar ta noko meir omsyn til andre omstende enn sjølve samtaleinnhaldet, slik eg har vore inne på i den sosialkonstruktivistiske tilnærminga, t.d. til roller og spørjemåte.

5.2.1 Sosialpsykologisk analysekonklusjon

I den *sosialpsykologiske* analysen har etter mitt syn ein haldningsspire hjå informanten i løpet av dømet (og kanskje stunda rett før) truleg utvikla seg til ei haldning som no ovrar seg som del av ein haldningsoverbygning, og som berre på yta er motstridande. Der ser for meg ut til å vere ein logikk og eit heilskapleg syn. Ytringa i line 64f. om å avgrense importordbruken ser eg på som eit tydeleg uttrykk for denne bakomliggjande og her overordna haldninga, og engelsk endingsbruk er eitt middel til å oppnå det. Informanten verkar i dette dømet *samla sett* noko språkpuristisk, sjølv om han ikkje er nokon *morfologisk* purist.

Viss eitt av kjenneteikna for haldning er at ho skal vere varig, vert det uråd å få det eventuelt stadfesta her. Men ut frå den form for samsvar hjå informanten som eg har kome fram til, og den komponentstyrkinga eg meiner ligg der, finn eg det rimeleg å sjå på synet hans her som ei haldning.

Sidan konsistente framstillingar i den sosialpsykologiske metoden lett kan knytast til truverdet til informantane, kunne ein etter det synet tenkje at denne informanten pga. noko vingling og uvisse ikkje er litande. Men informanten er medviten kor ustadige haldningane hans er eller verkar. Han legg tydelegvis vekt på å svare ut frå det han kjenner han står for. Slik eg ser det i denne tilnærminga, tyder det på at han i røynda er oppriktig, og truverdig i den forstand at han meiner det han seier.

5.2.2 Sosialkonstruktivistisk analysekonklusjon

Konklusjonen min i ein *sosialkonstruktivistisk* analyse vert at informanten truleg prøver å få ein samanheng i synspunkta sine, men at han ikkje greier det, og at han heller ikkje har noka klår haldning i temaa som er oppe. Ut frå dei vekslande synspunkta hans kan ein ikkje slå fast om haldninga er puristisk eller ikkje, kanskje

med unnatak av i sjølve importordspørsmålet. Mellom anna skilnaden på eigen bruk og kva han prinsipielt føretrekkjer, stør truleg oppfatninga av uvisse heller enn å peike i retning av ein overbygning som gjer framstillinga meir konsistent. Den samanhengen han formulerer på slutten, vert meir som eit døme på at informantar freistar få synspunkta sine til å hange i hop, ikkje at synspunkta her røyntag *gjer* det.

Dette høver elles med tankane om at informantar kan vere mest truverdige – eller iallfall ærlege – når dei ytrar seg inkonsistent, sidan det tyder på at dei ikkje måtar til haldningane. Slik sett skulle denne informanten vere truverdig òg i *denne* tilnærminga – når ein ser vekk frå at *truverd* helst vert eit irrelevant omgrep her, sidan alle informantar i denne tilnærminga er å sjå som like mykje eller lite truverdige.

5.2.3 Skilnader på dei to tilnærmingane

I botnen for dei to tilnærmingane her ligg altså svært ulike oppfatningar om kva haldningar er, og korleis dei fungerer hjå haldningssubjekta. Hovudskilnaden er etter mi oppfatning om haldningsomgrepet kan oppfattast som eit djup- og eventuelt overflatefenomen eller berre som det siste. Det vil igjen verke inn på om ein oppfattar haldningar høvesvis som eit reint psykologisk eller individuelt fenomen, eller berre som eit sosialt og mellom-individuelt fenomen. Haldningsgranskarane er ute etter å spegle av eller formidle røyndomen, medan sosialkonstruktivistar har eit meir relativistisk utgangspunkt. Dei er då òg meir opptekne av t.d. korleis samtaler, sosiale relasjonar og identitetar oppstår og utviklar seg. – Ein kan enkelt seie det så at haldningsgranskarar stort sett meiner at ein gjennom samtale kan *kome fram til* haldningane til informanten, og at dei då fylgjeleg (som regel) alt eksisterer, medan sosialkonstruktivistar meiner samtale og samhandling *skaper* haldningane.

Skildringa av analysemetodane i bruk har vonleg synt at ein konsekvens av haldningssynet vert om ulike haldningsovringer har ulik verdi eller om dei alle er likeverdige – eller kanskje *inkjeverdige*. Dette verkar inn på måten ein handsamar dataa på, t.d. korleis ein legg vekt på utsegner og opplysningar.

6 Avslutning

Føremålet med framstillinga og dømet ovanfor har vore å freiste få klårlagt korleis haldningsomgrepet vert oppfatta, og kor ulike tolkingane kan verte når dei to oppfatningane her vert utgangspunkt for analyse. Men ei rad med spørsmål har teke form undervegs, og eg vil prøve å få fram kva eg ser som vanskeleg.

6.1 *Problem med det sosialpsykologiske synet*

Viss framstillinga åt ein informant heilt manglar konsistens (som det vert lagt slik vekt på), korleis ber ein seg då åt med å finne dei underliggjande haldningane? Ved utveljing av visse utseger som skal gjelde framfor andre, kva slag kriterium nyttar ein då? – Eller kan ein somme tider sjå det slik at der ikkje finst noka underliggjande haldning hjå informanten, endå om vedkomande sjølv tykkjest meine det?

Viss det er slik som Martin Fishbein og Icek Ajzen (1975: 219, jf. fotnote 33) skriv, at avgløynde truer kan kome fram igjen i samband med haldningsundersøkingar og då endre synet til informanten, korleis kan ein då lite på at dei utvalde utsegnene er representative for dei som har ytra dei?

Viss det er slik at folk lett inntek haldningar som samsvarar med åtferda deira (jf. Eagly & Chaiken 1993: 16, sjå ovf.), men òg at haldningar kan føre til handling, verkar dette som ein høne og egg-problematikk – kva kom fyrst? Kanskje kan den tilsynelatande rundgangen heller sjåast som ein slag spiralgang: Ei haldning finst, ho vert justert gjennom (nye) røynsler, (ny) kunnskap eller på grunn av åtferd, og slik held det på. Men det ligg då nært å spørje om ein har med “sosialpsykologiske” haldningsendringar å gjere, eller om måten å sjå det på, nærmar seg eit sosialkonstruktivistisk haldningssyn.

Det siste spørsmålet er aktuelt å stille òg med tanke på det Fishbein og Ajzen (1975: 343f., jf. fotnote 38) skriv, at mange variablar utanom sjølve haldninga påverkar åtferda. No er der i seg sjølv ikkje noko årsak-verknad-høve mellom haldning og åtferd, men – med tanke på om det er slik at åtferda påverkar haldninga –

kor mange utanforliggjande, innverkande omsyn kan der likevel vere før synsmåten må reknast som sosialkonstruktivistisk? Kvar går grensa mellom ei "sosialpsykologisk" underliggjande haldning som vert tøya eller utvatna pga. desse andre omsyna, og ei "sosialkonstruktivistisk" overflatedhaldning som vert onnorleis så snart situasjonen endrar seg? Grenselandet mellom dei to tilnærmingane verkar i slike høve svært vagt.

6.2 *Problem med det sosialkonstruktivistiske synet*

Viss alle utsegner har lik verdi fordi dei gjeld for dei aktuelle samanhengane dei er sagde i, vert der då nokon haldningar att å skildre? Kor stor verdi har utsegnene eller det dei skal representere, når alt kan verte endra i fyrste krossvegen? Sjølve kommunikasjonen og diskursen vert då det viktige, ikkje det kommuniserte. Der vert ingen budskap. – Og om der hadde funnest nokon – viss det er slik at haldningar og det ein meiner ein står for, berre er sjølvluring og innbilling og kalkulering i kostnad og vinst, kor mykje kunne ein då tru på den budskapen? Dessutan: Kva vert der att av gehalten i folk etter eit slikt syn?

Det er òg problematisk at sosialkonstruktivistar i og med at dei omtalar haldningar, ser ut til å meine at slike finst, samtidig som haldningane kan verte framstilte som noko overlatt ein legg seg til med for å passe inn i miljøet (jf. Dahl 1997: 37, 141f.)⁶⁰. Eg saknar ein uttrykksmåte der dei får fram om dei meiner haldningar finst eller ikkje, alternativt ei meir tydeleg utgreiing om kva dei legg i haldningsomgrepet. Slik det er no, verkar dei meir opptekne av å

60 Dahl 1997: 37: "Endelig bliver mange holdninger til på den måde, at man forsøger at gætte, hvad de mennesker, man identificerer sig med, kan tænkes at mene, hvorefter man formulerer det som sin holdning." Sst.: 141f.: "[...] holdninger tjener til vigtige, stabiliserende formål. [...] På det indre plan stabiliserer de ens personlighed, og på det ydre plan stabiliserer de forholdet til ens venner og bekendte. Når man gennemgår sine holdninger i tankerne, så konstruerer eller rekonstruerer man altså en bestemt personlighed for sig selv [...]. Og når man siger sine holdninger højt, hvilket som regel sker for at opnå bekræftelse og ikke for at vække til modsigelse, så bekræfter man, at man tilhører en bestemt gruppe." (Delar av dette kan elles minne litt om det Eagly og Chaiken skriv om normativ påverknad, jf. ovf. i 3.3.1.2.)

fortelje kva sosialpsykologane meiner her, og av å distansere seg til det.

Viss alle tilpassar seg kvarandre, kvifor får ikkje alle same haldningane til slutt? Kan det vere t.d. fordi ein ser vekk frå haldningane til folk ein ikkje identifiserer seg med, jf. Dahl om å gjere andre livsstilshaldningar til lått eller demonisere dei – altså at ein tilpassar seg berre innanfor *gruppa*? Men likevel, viss ein kalkulerer og tilpassar seg for å gjere det laglegast mogleg for seg, gjeld det òg utanfor gruppa. Viss det er medvite og ei form for spel, rører det neppe ved *haldningane*. Men om det er umedvite, kva då?

6.3 Konklusjon

I presentasjonen av dei to synsmåtane har eg prøvd å syne at sosialpsykologane meiner haldningar finst, og at haldningar for dei kan eksistere på både grunt og djupare nivå i individa. Eg er uviss på om dei meiner at haldningar òg kan vere *mellom*individuelle. Sosialkonstruktivistar, slik eg tolkar dei, ser derimot på den *eine* sida ut til å meine at haldningar finst, men berre som kulturskapte og situasjonsavhengige fenomen, og dermed *berre* som noko sosialt og altså mellommenneskeleg. På den *andre* sida tykkjest konsekvensane av noko av haldningsomtala deira (t.d. hjå Dahl) verte at haldningar i det heile ikkje finst. Konstruktivistane gjev dermed tvitydige – eller iallfall utydelege – signal her. – Haldningar er for sosialkonstruktivistane i alle høve ikkje *djupare*liggjande sinnsfenomen. Slik Burr (2003) (jf. ovf. i 3.2) framstiller det, er haldningar i det heile ikkje noko *indre* fenomen.

Spørsmåla eg stilte ovanfor, har ikkje eg svar på. Men det som etter kvart er vorte tydeleg for meg, er at eg i analysearbeidet mitt ikkje kan nytte éi tilnærming åleine. Skulle eg velje berre den sosialkonstruktivistiske, vart den ytste konsekvensen, slik eg ser det, at eg ikkje kunne bruke intervjumaterialet mitt, sidan utsegnene der ikkje kunne fortelje noko om haldningar. Skulle eg velje berre den sosialpsykologiske, ville truleg altfor lite av omstenda utanfor sjølve haldningsyttringane – det som skjer *mellom* individa –, få verke inn. Vidare ville neppe ei kopling mellom ei inkonsistent framstilling og truverd vere godtakande innanfor sosialpsykologien. Og eg meiner det er råd å kople dei.

Ut frå gjennomgangen framanfor vert svaret på om haldningar finst, avhengig av kva ein legg i omgrepet. Set ein det på spissen, ville – slik eg ser det – ein sosialpsykolog svare positivt og ein sosialkonstruktivist måtte svare negativt. Dermed lyt ein etter mi meining i ei haldningsgransking velje ein sosialpsykologisk innfallsvinkel, eller iallfall ha tyngdepunktet sitt i sosialpsykologien, dersom ein skal ta haldningsomgrepet på alvor.

Men som det òg har gått fram, er ikkje oppfatningane nødvendigvis heilt absolutte i dei to tilnærmingane. Skiljelinene kan stundom verke flytande. Ein kan òg sjå det slik at dei to tilnærmingane utfyller kvarandre. På kvar sine måtar gjev dei ulike slag innsikter. Så sjølv om intervjumaterialet mitt har eit sosialpsykologisk utgangspunkt, finn eg det difor naturleg, alt etter situasjonen, å òg kunne nytte verkemiddel som vanlegvis sosialkonstruktivistar bruker.⁶¹ Dette er fordi eg finn at haldningar har *både* individbaserte og sosiale sider. Det vil seie at eg ser haldningar som djupare og/eller grunnare, individuelle og til dels mellomindividuelle fenomen – like lite som ein kan oversjå det psykologiske ved haldningar, kan ein sjå vekk frå sosiale mekanismar eller prosessar i samband med dei.

For å svare meir tydeleg på det innleiande spørsmålet, vil eg dermed seie at for meg eksisterer haldningar, og det gjer dei – aktivt eller passivt og medvite eller umedvite for haldningssubjekta – i menneska, og dei kan òg utviklast og påverkast i samkvæmet mellom menneske.

61 Jørgensen og Phillips (1999: 12) poengterer at dei diskursanalytiske tilnærmingane dei omtalar, utgjer ei "pakkeløysing" for teori og metode, og at ein ikkje kan bruke tilnærmingane til dataanalyse utan det teoretiske og metodologiske grunnlaget som høyrer med. Eg ser det likevel slik at ein må kunne gjere bruk av delar av tankegangen i diskurspsykologien utan å gjere vald på tilnærminga. Dei glidande overgangane mellom synsmåtar innanfor sosialpsykologien og sosialkonstruktivismen (jf. t.d. siste avsnittet i 3.3.1.2, sist i 3.3.2 og i fotnote 61) stør etter mitt syn dette.

Referansar

- Ajzen, Icek. 1988. *Attitudes, Personality, and Behavior*. Milton Keynes: Open University Press.
- Allport, Gordon W. 1935. "Attitudes." I: Carl Murchison (red.). *A Handbook of Social Psychology*. Bd. 2. S. 798–844. (The International University Series in Psychology.) New York: Clark University Press.
- Bokmålsordboka. 1993. Landrø, Marit Ingebjørg ofl. (red.). (2. utg.; 1. utg. 1986.) Oslo: Universitetsforlaget.
- Brehm, Sharon S., Saul M. Kassin og Steven Fein. 1999. *Social Psychology*. (4. utg.; 1. utg. 1990.) Boston: Houghton Mifflin.
- Burr, Vivien. 2003. *Social Constructionism*. (2. utg.; 1. utg. 1995.) London: Routledge.
- Dictionary of Psychology. A comprehensive guide to the contemporary vocabulary of the English-speaking world*. 2001. Colman, Andrew M. (red.). Oxford: University Press.
- Cooper, Robert L. and Joshua A. Fishman. 1974. "The study of language attitudes." I: *International Journal of the Sociology of Language* 3. S. 5–19.
- Dahl, Henrik. 1997. *Hvis din nabo var en bil*. København: Akademisk forlag.
- Doob, Leonard W. 1947. "The Behaviour of Attitudes." I: Kerry Thomas (red.). 1971. *Attitudes and Behaviour. Selected Readings*. S. 34–51. Harmondsworth: Penguin.
- Eagly, Alice H. og Shelly Chaiken. 1993. *The Psychology of Attitudes*. Fort Worth, Tex.: Harcourt Brace Jovanovitch.
- Festinger, Leon. 1957. *A Theory of Cognitive Dissonance*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Fishbein, Martin. 1967. "Attitude and the Prediction of Behaviour." I: Kerry Thomas (red.). 1971. *Attitudes and Behaviour. Selected Readings*. S. 52–83. Harmondsworth: Penguin.
- Fishbein, Martin og Icek Ajzen. 1975. *Belief, Attitude, Intention and Behavior. An Introduction to Theory and Research*. Reading, Mass.: Addison-Wesley.
- Frønes, Ivar. 2001. *Handling, kultur og mening*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Jerdal, Else. 1998. "Vitenskapsteoretisk blick på Giddens og Bourdieu." I: Fürst, Elisabeth L'orange og Øystein Nilsen (red.). *Modernitet, Refleksjoner og idébrytninger*. S. 254–280. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- Jørgensen, Marianne Winther og Louise Phillips. 1999. *Diskursanalyse som teori og metode*. Fredriksberg: Roskilde Universitetsforlag: Samfundslitteratur.

- Lambert, William W. og Wallace E. Lambert. 1964. *Social Psychology*. (Prentice-Hall Foundations of Modern Psychology Series.) Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall.
- Norsk Ordbok. 2002. Lars S. Vikør (red.). Bd. IV. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Nynorskordboka. 2001. Hovdenak, Marit ofl. (red.). (3. utg.; 1. utg. 1986.) Oslo: Det Norske Samlaget.
- Oxford English Dictionary. 1989. Simpson, John A. og Edmund S. C. Weiner (red.). (2. utg.; 1. utg. 1928.) Oxford: Oxford University Press.
- Potter, Jonathan og Margaret Wetherell. 1987. *Discourse and Social Psychology*. London: Sage Publications.
- Potter, Jonathan. 1996. "Attitudes, Social Representations and Discursive Psychology." I: Margaret Wetherell (red.). *Identities, Groups and Social Issues*. S. 119–173. London: Sage Publications.
- Rosenberg, Milton J. og Carl I. Hovland. 1960. "Cognitive, Affective, and Behavioral Components of Attitudes." I: Milton J. Rosenberg ofl.: *Attitude Organization and Change. An Analysis of Consistency among Attitude Components*. S. 1–14. (Yale studies in attitude and communication. Bd. 3.) New Haven, Conn.: Yale University Press.
- Taylor, Shelley E., Letitia Anne Peplau og David O. Sears. 2000. *Social Psychology*. (10. utg.; 1. utg. 1970.) Upper Saddle River, N. J.: Prentice Hall.
- Teigen, Karl Halvor. 1997. "Sosialpsykologi." I: Geir H. Nielsen og Kjell Raaheim. *En innføringsbok i psykologi for universiteter og høyskoler*. S. 531–549. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag
- The Concise Oxford Dictionary of Current English*. 1964. Fowler, H. W. og F. G. Fowler (red.). (5. utg., rev.; 1. utg. 1911.) Oxford: Clarendon Press.
- Thompson, John B. "Editor's Introduction." I: Bourdieu, Pierre. 1991. *Language and Symbolic Power*. S. 1–31. Cambridge: Polity Press.
- Thurstone, L. L. 1931. "The Measurement of Social Attitudes." I: Kerry Thomas (red.). 1971. *Attitudes and Behaviour. Selected Readings*. S. 21. Harmondsworth: Penguin.
- Venås, Kjell. 1984. *Mål og miljø*. (2. utg.; 1. utg. 1982.) Oslo: Novus.
- Webster's Encyclopedic Unabridged Dictionary of the English Language*. 1994. David Yerkes (red.). New York: Gramercy Books.

Språkholdninger og undersøkelser av dem.

En kritisk vurdering av metodebruk med utgangspunkt i tre ulike språkholdningsundersøkelser

Av Inger Margrethe Hvenekilde Seim

1 Innledning og problemstilling

Språkvariasjon innenfor og mellom ulike språksamfunn kan involvere forskjellige språklige varieteter eller bare forskjellige stiltyper innen det samme språket. I ethvert samfunn har ulike sosiale grupper ulik mengde makt eller status, og dette blir reflektert i språkvariasjon og i holdninger til denne variasjonen. Alle gjør valg i henhold til en rekke dimensjoner når de snakker. Valget av en bestemt språkvarietet eller stiltone og hvordan denne blir evaluert av tilhørerne, avhenger av den spesifikke situasjonen og av de symbolske verdiene som er assosiert med den valgte stilen. Språkvariasjon og språkholdninger er således kontekst- og kulturavhengig.

Selv om alle former for menneskelig adferd involverer språk, er studiet av språkholdninger relativt nytt. Deprez og Yves (1987:125) skriver at den første som foretok holdningsstudier var sosialpsykologen Wallace Lambert. Sosiolingvister oppdaget viktigheten av slike studier på midten av 1960-tallet, mens den faktiske forskningen ikke fant sted før på 1970-tallet. Siden da har holdningsstudier også vært en etablert del av sosiolingvistikken. Men det er sosialpsykologene som har drevet mest forskning på området, noe vi ser metodene bærer preg av.

Men hvordan skal man så undersøke holdninger? Man regner med tre grunnleggende metoder (Ryan m.fl. 1988). Den første metodologiske tilnærmingen innebærer *innholdsanalyse* av hvordan ulike språkvarieteter blir behandlet i det offentlige rom. Det dreier seg om observerende eller etnografiske studier, og innebærer bl.a. analyse av språkpolitikk, litteratur, offentlige dokumenter, aviser og ordbøker. Denne er sannsynligvis den minst brukte metoden innenfor tradisjonelle språkholdnings-undersøkelser, men brukes gjerne innenfor kritisk diskurs-analyse. Den andre metoden innebærer *direkte måling* i form av intervjuer eller spørreskjemaer. Slik måling har særlig vært brukt for å forutsi andrespråksinnlæring. Den tredje metoden, som gjerne er den mest populære innenfor sosiolingvistiske variasjonsstudier, er *indirekte måling* av språkholdninger, ofte kalt *matched guise*-teknikken.

De ulike metodene har ulik bruksverdi avhengig av formål med undersøkelsen, og de har også blitt tolket på forskjellige måter. De ulike metodene har imidlertid sine svakheter og utfordringer, og det kan absolutt diskuteres i hvilken grad de egner seg til å måle språkholdninger. Hvordan kan man i det hele tatt måle noe så komplekst og situasjonsbetinget?

Jeg skal i denne oppgaven gjøre en kritisk vurdering av metodebruk ved måling av språkholdninger, med utgangspunkt i tre utvalgte språkholdningsundersøkelser. Den første er Elsa Kristiansens (1990) kvantitative språkholdningsundersøkelse i Drammen, den andre er Ellen Skolsegs (2003) indirekte måling av holdninger til romeriksdialekten, og den tredje er Ragnhild Haugens (2002) undersøkelse av selvrapporterte språkholdninger fra ungdommer i Sogndal. Disse undersøkelsene er valgt ut fordi de representerer ulike innfallsvinkler og metodiske utfordringer.

2 Hoveddel

2.1 Hva er en språkholdning?

Det er ingen allmenn enighet om hvordan en holdning skal defineres, ikke engang blant sosialpsykologene som er de som primært har studert holdninger. Men man kan si det dreier seg om en spesiell innstilling til noe. Deprez og Yves (1987:125) (med

referanse til Fishbein og Ajzen) definerer holdning som «a predisposition to respond in a consistently favourable or unfavourable manner with respect to a given object». En implikasjon ved en slik definisjon er at en holdning ikke er direkte målbar. Holdninger er psykiske størrelser som realiseres av bestemte stimulus.

Når det imidlertid gjelder en holdnings konsistente natur, et trekk ved holdninger som viser seg å være gjeldene for svært mange definisjoner, så mener jeg at dette kan diskuteres. Reagerer man på samme måte overfor et bestemt objekt i alle typer situasjoner? Er det ikke mer sannsynlig at holdningen er mer dynamisk enn som så? At den derimot avhenger av ulike kontekstuelle faktorer, som f.eks hvem man snakker med, hvor man rent sosialt står, hva som er dominant i den aktuelle språkbrukssituasjonen og hva som er formålet med kommunikasjonssituasjonen?

At holdninger ofte blir definerte som konstante er problematisk, og får konsekvenser for hvordan man studerer språkholdninger. Et problem ved holdningsundersøkelser er ofte at holdningene blir dratt ut av sin naturlige kontekst, og kanskje blir omgjort til mer stabile størrelser enn hva som egentlig er tilfellet. Berthele (2002:26) ønsker et sterkere fokus på «the apparent inconsistency of people's beliefs concerning languages, dialects or sociolects and how people behave in social interaction».

Holdninger er som sagt ikke direkte observerbare. Men konsekvensene av holdningene kan likevel komme til syne på ulike måter. Derfor er det mange som mener at holdningene er sammensatte av flere komponenter som ikke kan samles i en generell evaluering (Haugen 2002:27). Det er vanlig å dele inn en holdning i tre komponenter: en kognitiv, en affektiv og en konativ. Kjell Venås (1991:243) sier det litt enklere: En holdning favner om tre felt: tanke, følelse og handling. Det dreier seg om at man må vite noe om et objekt før man er i stand til å evaluere det positivt eller negativt, og disse kunnskapene og følelsene hører vanligvis sammen med handling. Det kan imidlertid være metodisk problematisk å operere med en tredeling, fordi det empirisk sett kan være vanskelig å holde disse komponentene fra hverandre. Dette er noe Haugen påpeker.

Likevel velger hun å holde komponentene adskilt i undersøkelsen sin.

Men hva er det egentlig man studerer når man studerer språkholdninger? Riktignok rettes disse holdningene seg mot språk i form av enkelte språktrekk eller hele språkvarieteter. Likevel bør man se språkholdningene i forhold til andre fenomener i samfunnet, ettersom holdninger til språk ofte er videreføringer og overføringer fra andre områder. Det er en sosial og ikke en språklig vurdering som ligger til grunn. Språklig sett er de estetiske dommene av hva som er pent og stygt helt tilfeldige. Språkholdninger blir gjerne overført på språket eller på språkfenomener fra noe annet. Som regel er det snakk om holdninger til de som bruker språket, og særlig er det slik i forhold til sosiolekter (Venås 1991:247).

2.2 *Hvorfor undersøke språkholdninger?*

Hva kan så språkholdningsundersøkelser fortelle oss? Hvorfor er det så viktig å finne ut hvordan ulike typer språkbruk blir evaluert? Jo, slik innsikt er helt sentral for å få bedre innsikt i språkendringer. Omdal (1995:85) skriver at det blant sosiolingvistene ofte blir argumentert for at studiet av språkvariasjon ikke kan bli forklart fullt ut av sosiale og situasjonelle faktorer, men at man også må ta hensyn til mønstre av normer, verdier og prestisje innen språksamfunnet. Og med referanse til Knops og van Hout skriver Omdal (ibid.) at språkholdninger også er «relevant to the definition of speech communities, to the explanation of linguistic change, language maintenance and language shift».

Siden holdninger altså er viktige for mange aspekter ved språkstudier, skulle man forvente en stor mengde forskning på dette området. Men det er ikke blitt gjort så mange språkholdningsstudier. Det er dessuten viktig at det kontinuerlig foretas nye studier, fordi holdninger og normidealer kan endre seg. Som Skolseg påpeker i sitt studie av holdninger til romeriksdialekten, så har det skjedd en normforskyvning i forholdet Romerike-Oslo.

Men hvorfor er det blitt utført såpass få språkholdningsstudier? En av grunnene kan være at holdninger er ekstremt vanskelig å måle, og fordi de metodiske overveielserne er så forskjellig fra undersøkelse

til undersøkelse blir det problematisk å sammenligne de ulike undersøkelsene. En annen årsak kan være av mer ontologisk art: At språkholdningsstudier ikke i tilstrekkelig grad er blitt ansett som gode nok forklarings-modeller for hvorfor språkendring skjer. For hvis man skal drive på med studier av språkholdninger, da befinner man seg på normidealnivået (jf. Tore Kristiansen 2003), og premisene for forskningen er allerede lagt: Man mener at det er språkbrukerne som forandrer språket, og ikke språket selv. Man mener at det er de subjektive og ikke de objektive faktorene om er drivkraften bak språkforandring. F.eks så stiller Skolseg spørsmål til om distinksjonen Oslo øst og Oslo vest fortsatt bør gjelde, nettopp med bakgrunn i informantenes manglende bevissthet om betegnelsen Oslo øst: «Det er slående at betegnelser som Oslo øst, østkantdialekt eller liknende er nesten fraværende i svarea jeg har fått [...]. Dette sier mye om både den sosiale utviklinga som har funnet sted så vel som de språklige endringene» (Skolseg 2003:500).

Hvis man altså godtar premisene for forklaringsverdien ved språkholdningsstudier, så kan altså hvilken innstilling språkbrukere har til ulike språkvarieteter eller språktrekk, være av avgjørende betydning for å bedre forstå språklig variasjon og endring.

Forholdet mellom holdning og handling er imidlertid ikke et årsak-virkning-forhold. Språkholdninger fører ikke nødvendigvis til språkendringer, og språkendringer fører ikke nødvendigvis til språkholdningsendringer. Forholdet er dialektisk: Det er en gjensidig påvirkning, der det ikke er gitt hva som påvirker hva.

2.3 Hvordan undersøke språkholdninger?

2.3.1 Direkte versus indirekte måling

De tre undersøkelsene som jeg bruker som utgangspunkt for å belyse ulike metodiske innfallsvinkler, bruker enten direkte eller indirekte måling. Kristiansen bruker begge deler, første del av undersøkelsen er en *indirekte* verbal guise-test, som er en modifisert form for *matched guise*, og andre del av undersøkelsen er et spørreskjema der informantene blir spurt *direkte* om deres bruk av og holdninger til et utvalg språktrekk. Skolseg bruker *indirekte* måling i form av en persepsjonsundersøkelse der informantene skal plassere, karakterisere og vurdere fem talemålsprøver. Haugens undersøkelse

innebærer *direkte* måling i form av selvrapportering, der målet er å få frem kognitive og affektive holdninger til sogndalsdialekten.

Direkte måling har blitt brukt mye innen språkholdnings-studier, og er kanskje den letteste metoden. Imidlertid finnes det flere innvendinger mot en slik tilnærming. All måling som er basert på selvrapportering forutsetter at informanten er i stand til å avdekke hans eller hennes holdninger, og at informanten er klar over hvilke språktrekk han eller hun selv bruker. Det forventes en språklig metarefleksjon. Men flere undersøkelser viser at det ofte er diskrepans mellom rapportert bruk og reell bruk. Selvrapportering kan altså inneholde en del feilkilder. Kristiansens metode for å kartlegge elevenes bruk av ulike språktrekk er således diskutabel, ettersom hun ikke tar utgangspunkt i hva de virkelig sier, men istedet spør elevene om hva de tror de sier.

Det er generelt en tendens til at informanter gir sosialt aksepterte svar, heller enn svar som gjenspeiler private og dypereliggende oppfatninger. Vi er nå inne på forholdet mellom såkalte åpne og skjulte holdninger. Det hevdes at direkte måling får frem de åpne holdningene, mens indirekte måling avdekker de skjulte holdningene, og at det altså er en forskjell av bevissthet. Sandøy (1996:115f) skiller mellom virkelig og ønsket identitet, og skriver at den forskjellen man ofte finner mellom egenvurdert og virkelig tale, kan sees på som utslag av forskjellen mellom ønsket og virkelig identitet. Selv om det riktignok er i spenningsfeltet mellom oppgitt og reell bruk at man finner uttrykk for språkholdninger, synes jeg imidlertid at Sandøys begreper er for dikotomiske. Identiteten manifesterer seg ikke som enten det ene eller det andre, men er derimot dynamisk og bestående av ulike lag som i større eller mindre grad realiseres avhengig av situasjonskontekst og type domene. Sånn sett er ikke de skjulte holdningene mer interessante enn de åpne, selv om det ofte blir fremstilt slik. Det er bare to forskjellige aspekter. Poenget er at den ene metoden ikke er bedre enn den andre, men at de ulike fremgangsmåtene produserer resultater på ulike nivåer av analysen. Som Ryan m.fl. (1988:1076) skriver (med henvisning til Deprez/Persoons):

[...] they [språkholdninger] are *social constructions* constantly changing to meet the demand of the situation in which they are *expressed*. The direct and indirect methods lay claim to quite different layers of experience and as such manifest sometimes quite contradictory, yet highly rational, attitude constellations.

Metodene er altså i større eller mindre grad egnet, avhengig av formålet med undersøkelsen. Det er viktig å være klar over at man befinner seg på ulike nivåer av bevisstheten.

Når dette er sagt, kan det videre argumenteres mot at de såkalte åpne holdningene i en testsituasjon er så bevisste som man skal ha det til. Har virkelig alle informantene eksplisitte og klart formulerte holdninger til alle mulige språktrekk og språklige varieteter når de blir spurt om det? Informantene blir bedt om å ta stilling til noe de kanskje ikke engang har tenkt på før. Når det gjelder Haugens undersøkelse, så er hun opptatt av å finne ut om elevene er negative eller positive til sogndalsdialekten. Flere av informantene viser helt klart at de ikke har reflektert så mye over hvorvidt dialekten er fin eller stygg, idet de kommer med motstridende utsagn. I en slik testsituasjon føler man seg gjerne presset til å ha klare meninger. Stahlberg og Frey (1988:150) skriver at prosessen som foregår ved måling av holdninger i seg selv vil utvikle holdninger som ikke ellers hadde blitt formulert, og at slike spontane holdninger kan være svært ustabile, og derfor kan være heller dårlige forutsigelser på adferd. At Haugen dessuten, til tross for informantenes tvetydige svar, tvinger materialet inn i tabeller for positiv/ikke-positiv vurdering, er også diskutabelt. (Men dette kommer jeg tilbake til i punkt 2.3.2).

Når det gjelder indirekte måling, så er tanken at holdningene skal komme til uttrykk uten at informantene vet at det er holdninger det direkte blir spurt om. Informantene blir bedt om å evaluere ulike språkprøver, og målet er gjerne å få lokket frem stereotype oppfatninger av talere med bestemte språklige varieteter. Dette kan gjøres på forskjellige måter. Kristiansen brukte naturlig tale fra seks forskjellige personer, og emnene som ble tatt opp var av den grunn også forskjellige. Hun brukte altså forskjellige språkprøver for å få realisert flest mulig språktrekk og for å unngå det kunstige preget det

gir å bruke det samme tekstavsnittet gjennom hele undersøkelsen. Den originale versjonen av metoden har blitt kritisert for sin kunstighet ved at folk evaluerer språkprøver som er tatt ut fra sin naturlige kontekst. Men er ikke tross alt Kristiansens språkprøver også dratt ut av sin naturlige kontekst? Informantene blir jo bedt om å vurdere disse språkvarietetene løsrevet fra noen reell kommunikasjonssituasjon.

Matced guise-teknikken har for øvrig blitt ansett som gunstig fordi forskerne her påberoper seg å ha full kontroll over alle variabler utenom språket i testsituasjonen, ettersom det i den opprinnelige versjonen av metoden var samme person som talte inn de ulike språkprøvene. Men

it is possible that the avowed advantage of the matched-guise technique in controlling for so-called «extraneous» paralinguistic and prosodic features may in actuality be filtering out valid and important co-occurrences (Ryan m.fl. 1988:1075).

Det er vanlig innen språkholdningsstudier å operere med to ulike evalueringsdimensjoner: status og solidaritet. Dette for å forklare holdninger knyttet til standard og ikke-standard varieteter. Kristiansen bruker disse begrepene i den indirekte målingen. Hun ber elevene om å evaluere språkprøvene ut fra en seks-punkters adjektivskala, der hun benytter seks adjektivpar. Disse adjektivparene delte hun så videre inn i de to dimensjonene status og solidaritet. Det problematiske her er imidlertid at disse adjektivenes mening er isolert fra konteksten. Adjektivene mangler derfor i stor grad semantisk bestemmelse, og hvilke konnotasjoner man får til de ulike adjektivene kan dermed variere.

Kristiansen skriver at hun var overrasket over at de normerte språkprøvene skåret høyt både på status- og solidaritetsdimensjonen, og konkluderer derfor med at elevene gir en total nedvurdering av egen dialekt. Men nettopp fordi adjektivene ikke er knyttet til noen bestemt kommunikasjonssituasjon, så kan elevene ha oppfattet disse adjektivene forskjellig. Det er dessuten ikke sikkert at de utvalgte adjektivene har vært representative. Og som Tore Kristiansen (2003:136) skriver så er vurderingsmønsteret

gjennomgående langt mindre klart i solidaritetsdimensjonen enn i statusdimensjonen. Ryan m.fl. (1988:1073) skriver at «the context in which evaluations are elicited can dramatically affect language preferences», og at «some testing situations are more likely to elicit status-based judgement than others». I virkeligheten vil nok varieteter med lav prestisje bli vurdert høyere i uformelle situasjoner. Holdninger til ulike varieteter eller språktrekk vil altså variere, fordi disse har ulike funksjoner avhengig av situasjonskontekst.

2.3.2 Kvantitative versus kvalitative tilnæringer

De fleste språkholdningsundersøkelser er kvantitative. Dette må være fordi man ønsker å gi en oversikt over større populasjoner, og fordi man ønsker å se hvordan ulike holdninger fordeler seg i forhold til forskjellige variabler. Målet er statistiske oversikter i form av tabeller og prosenter. Direkte og indirekte målinger kan være av enten kvalitativ eller kvantitativ art. Kristiansen, Skolseg og Haugen benytter seg primært av kvantitative tilnæringer. Imidlertid er det noen forskjeller i både innsamlingsmåte og bearbeidelse av materialet jeg skal peke på. Kristiansens direkte måling besto av et spørreskjema, mens den indirekte målingen som sagt skjedde gjennom evaluering ut fra en seks-punktets adjektivskala. Jeg har allerede tatt for meg svakhetene ved denne adjektivskalaen. Skolseg har valgt en mer kvalitativ måte å samle inn svarene på, idet hun har en rekke spørsmål der deltakerne kan svare med egne ord. Dette gjør at informantene ikke blir tvunget til å svare det ene eller det andre, men står fritt til å velge adjektiver.

En styrke ved Skolsegs undersøkelse er at hun problematiserer hvordan man skal forstå de språklige merkelappene informantene gir. Innholdet i disse er nemlig ikke gitt. Selv om informantene i stor grad bruker de samme merkelappene, som f.eks «bredt» og «fint», er det som Skolseg poengterer umulig å slå fast med sikkerhet hvilke merkelapper som er brukt med positiv eller negativ valør. At informanter bruker samme uttrykk men med ulik betydning, ser vi også i Haugens undersøkelse. Sogndalsdialekten blir av to informanter beskrevet som «harry», men mens den ene informanten bruker dette uttrykket positivt, blir det av den andre informanten brukt negativt.

En forståelse av innholdet i kategorier er viktige elementer i kvalitativt orientert analyse (Grønmo 1998), og har absolutt noe for seg når det gjelder studier av hvordan folk karakteriserer ulike talemål. Fordi kvalitative tilnærminger gjerne er «tilpasset den enkelte respondens egenart» (ibid.:85), har dette noe for seg innen språkholdningsundersøkelser, nettopp fordi vi ikke nødvendigvis legger det samme språklige innholdet i de merkelappene vi bruker.

Når det gjelder bearbeidelse av materialet, så har Haugen hovedsaklig gjort dette kvantitativt. Hun har presentert 6 av de 9 hypotesene sine ved hjelp av tabeller. Måten hun presenterer hypotese 4, 5 og 6 på er imidlertid problematisk. Her har hun åpne spørsmål slik at informantene kan komme med verbale vurderinger. Innsamlingen blir altså gjort kvalitativt. Men hun presenterer resultatene kvantitativt. Dette er ikke i seg selv et problem, det diskuterte er derimot hvordan hun har kvantifisert informantens utsagn, altså hvordan hun har bestemt om holdningen kan karakteriseres som positiv eller negativ. Flere av informantene viser nemlig, som jeg har vært inne på, usikkerhet i forhold til hva de mener. Haugen påpeker selv hvor lite entydig informantene uttaler seg. Til tross for dette, velger hun å presse de ambivalente svarene inn i kategorier for enten positiv eller negativ vurdering. Dette må da være et eksempel på at Haugen øver vold mot materialet, og gjør ting mer svart-hvitt enn de i virkeligheten er.

Holdninger er, som f.eks Berthele (2002) presiserer, nettopp preget av å være inkonsistente. Man må ikke på død og liv kvantifisere og formalisere alle ting. Og særlig når det gjelder inkonsistente og ambivalente fenomener, som holdninger, blir dette problematisk. Selv om det er en tendens til å bruke kvantitative presentasjoner innen språkholdningsundersøkelser, så betyr ikke dette at disse fremstillingene på best mulig måte får frem folks holdninger. Nettopp på grunn av holdningers divergerende, komplekse og kontekststøtthengige natur, vil jeg helle mot en mer utstrakt bruk av kvalitative tilnærminger.

2.3.3 Bruken av indikatorer versus markører: Hvordan bestemmes disse?

I undersøkelser der det fokuseres på hvilke språktrekk som skiller seg ut, står begrepet markør sentralt. Labov (1994:78) skiller mellom

indikatorer og markører ut fra nivå av sosial bevissthet. Mens markørene «show consistent stylistic and social stratification», så blir indikatorene «never commented on or even recognized by native speakers, but are differentiated only in their relative degrees of advancement among the initiating social groups» (ibid.). Mens markørene altså er variabler som har sosial betydning når språktrekk blir evaluert, så har ikke indikatorene dette. Indikatorene er bare uttrykk for stilistisk variasjon.

Kristiansen skiller mellom markører og indikatorer, men hun behandler dem annerledes enn det Labov gjør. Hun skriver at hennes kriterium for å klassifisere et språktrekk som henholdsvis markør eller indikator har vært graden av bevissthet hos språkbrukeren. Men når det kommer til stykket, så virker det som om hun allerede før innsamlingen avgjorde hvilke trekk som var markører og hvilke som var indikatorer, idet hun skriver at elevene var mer positive til språktrekkene hun hadde valgt å kalle indikatorer enn til de språktrekkene hun hadde valgt å betegne som markører. Spørsmålet er altså når Kristiansen gjorde klassifiseringen av indikatorer og markører. Før eller etter innsamlingen? Her er Kristiansen svært uklar. Fordi det i en holdningsundersøkelse nettopp er snakk om å avgjøre hvilke trekk som oppleves som markerte, burde det være innlysende at disse variablene må bestemmes etter innsamlingen.

Et annet viktig poeng er at Kristiansen rett og slett ikke har forstått innholdet i disse to begrepene, som jo må være helt grunnleggende for å i det hele tatt kunne bruke dem. Indikatorer er, som sagt, ikke sosialt differensierende, bare stilistisk. Kristiansen bruker imidlertid indikatorene i diskusjonen om hvorvidt man kan si at drammensdialekten har økende eller minkende vitalitet. Men man kan ikke bestemme en varietets vitalitet utfra hvordan indikatorene blir vurdert. Indikatorer, altså stilistiske variabler, går nemlig på tvers av dialekter og sosiolekter, og hører derfor enkelt og greit ikke hjemme i denne diskusjonen.

Som Skolseg poengterer så er det vanskelig å avgjøre hvordan begrepet markør bør benyttes. Begrepet må sees i en større sammenheng, fordi forholdet mellom dette og det språklige bevissthetsnivået er sammensatt og komplisert. Hvilke språktrekk

som blir karakterisert som markører, henger sammen med mange ulike faktorer, som bakgrunn, personlige erfaringer, familiebakgrunn etc. Og ikke minst må man ta i betraktning at hvilke språktrekk som oppleves som markerte, henger sammen med hvilken kontekst det blir satt inn i. F.eks så vil noen språktrekk oppleves som markerte i en formell situasjon mens ikke i en mer uformell situasjon. Forskjeller i kontekst gjør at hva som oppleves som markert ikke er konstant. Slike kontekstuelle aspekter tar Kristiansen ikke høyde for, og dette mener jeg er en vesentlig svakhet ved hennes undersøkelse.

2.3.4 Mot en diskursanalytisk tilnærming til språkholdninger

Innledningsvis nevnte jeg tre grunnleggende metoder innen språkholdningsstudier. De tre undersøkelsene jeg har tatt utgangspunkt i, innebærer som sagt enten direkte eller indirekte måling, og dette er de tradisjonelle metodene. Den tredje metoden, som tar for seg hvordan ulike språkvarieteter blir behandlet i det offentlige rom, altså en form for ideologi- eller diskursanalyse blir, som Ryan m.fl. (1988:1068) skriver, ofte ignorert i diskusjoner om språkholdninger. Jeg skal nå gå litt nærmere inn på denne typen tilnærming, og hvorfor den kan ha noe for seg.

De tradisjonelle måtene å måle språkholdninger på, kan generelt sett kritiseres for å være kunstige, ettersom holdningene lokkes frem i en testsituasjon. Til grunn for disse metodene ligger en oppfatning om at holdninger er konstante og konsistente, og at de kan isoleres fra konteksten. Dette er premissene som de tradisjonelle metodene bygger på. Men det er ikke slik det fungerer. Holdninger er dynamiske, selvmotsigende og kan aldri løsrives fra konteksten. Dessuten kan det som kjennes presserende i en test-situasjon, være i bakgrunnen i en reell situasjon, og omvendt. Hva som er i fokus, vil altså variere fra situasjon til situasjon. Berthele (2002:59) skriver at:

Traditional attitude-studies results are depending on the level of granularity activated in elicitation situation. Their value for the analysis of actual linguistic practice is thus to be relativized: if the elicitation situation does not match the real-life granularity, the results have only an indirect connection to the linguistic choices made in social interaction.

Innen samtale- og diskursanalyse studerer man språklig interaksjon, og hvordan denne foregår. Det handler om å forstå hvilke kommunikative strategier deltagerne foretar seg, og hvorfor de velger som de gjør. Kontekst blir et sentralt begrep. Men «in the case of interactional sociolinguistics, «context» refers to naturally occurring contexts of use, rather than different contexts constructed by the researcher» (Mesthrie m.fl. 2000:214). En samtaleanalytisk tilnærming kan ha noe for seg innen studiet av språkholdninger, nettopp fordi man bør få tak i «the-real-life granularity».

Det er imidlertid ikke bare konteksten som sådan som ofte blir neglisjert innen de tradisjonelle undersøkelsene, det er også det prosessuelle og interaktive aspektet. Det er avgjørende at man definerer konteksten «in favor of a more dynamic view of the relationship between linguistic and non-linguistic dimensions of communicative events» (Duranti og Goodwin 1992:31), noe som innebærer at det er et dialektisk forhold mellom holdninger og konteksten! Holdninger skapes i den sosiale interaksjonen. Det diskursive aspektet bør altså få mer oppmerksomhet:

The critique to the classic notion of attitude is correct by concluding that (besides other failues) traditional social psychology largely ignores the essentially discursive nature of the construction and manifestation of attitudes, and overlooks the contextual variation of the expression of attitudes (Djik 1999:67).

Å studere språkholdninger utfra et diskursanalytisk perspektiv kan også få frem hvor kompleks identiteten vår er. I sosial samhandling vises ulike aspekter av identiteten vår gjennom en kontinuerlig forhandling, og hva som er i fokus og hva som er i bakgrunnen (jf. Duranti og Goodwin 1992 og Berthele 2002) er i kontinuerlig forandring. Det er derfor begreper som skjulte og åpne holdninger, samt skjult og åpen prestisje (som er velkjente og velbrukte begreper innen språkholdningsstudier), er problematiske. Hva som er tildekt og hva som er fremme i dagslys er, som Berthele ville sagt, et spørsmål om «level of granularity».

3 Avslutning

Jeg har i denne oppgaven gjort en kritisk vurdering av metodebruk innen språkholdningsstudier, og jo mer jeg har fordypet meg i emnet, desto vanskeligere har jeg innsett at måling av holdninger er. Indirekte og direkte måling, som er de tradisjonelle metodene, bygger i stor grad på premisser som at holdninger er konsistente og konstante og at de kan isoleres fra konteksten. Men tror man dette, så mener jeg at man har misforstått holdningens egentlige natur, for holdninger er komplekse, situasjonsavhengige og dynamiske. Vi må altså ta fatt i selve definisjonen av en holdning. Grunnmuren må rives ned og bygges opp på nytt. Holdninger må forstås innen en interaksjonell ramme, der holdning og kontekst står i et refleksivt forhold til hverandre. For å få til dette, vil mer bruk av kvalitativt og diskursanalytisk orienterte metoder være hensiktsmessig.

Litteraturliste

- Berthele, Raphael. 2002. «Attitudes and mental model of language: On the cognitive foundation of sociolinguistic practice». I: Akselberg, Gunnstein (red.). *Målbryting. Skrifter frå prosjektet Talemålsendring i Noreg*, nr. 6. Nordisk institutt. Universitetet i Bergen.
- Deprez, Kas & Yves Perssoons. 1987. «Attitude». I: Ammon, Ulrich, Dittmar, Norbert og Mattheier, Klaus J. Walter de Gruyter & co (red.). *Sociolinguistics: An international handbook of the science of language and society*.
- Djik, T. A. Van. 1999. *Ideología. Una aproximación interdisciplinaria*. Barcelona. Gedisa.
- Duranti, Alessandro og Charles Goodwin. 1992. "Rethinking context: an introduction". I: Duranti & Goodwin: *Language as an interactive phenomenon*. Cambridge.
- Grønmo, Sigmund. 1998. «Forholdet mellom kvalitative og kvantitative tilnærminger i samfunnsforskningen». I: Holter, H. og R. Kalleberg. (red.). *Kvalitative metoder i samfunnsforskning*. Universitetsforlagets metodebibliotek.
- Haugen, Ragnhild. 2002. «Sjølvrapperte språkholdningar frå ungdomar i Sogndal». I: *Målbryting. Skrifter frå prosjektet Talemålsendring i Noreg*. Nordisk Institutt, UiB.
- Kristiansen, Elsa. 1990. «En kvantitativ språkholdningsundersøkelse i Drammen». I: *Norskraft*. Universitetet i Oslo.

- Kristiansen, Tore. 2003. «Sproglig regionalisering i Danmark?». I: Akselberg, G., Bødal, A. M og H. Sandøy (red.). *Nordisk dialektologi*. Novus forlag.
- Labov, William. 1994. *Principles of linguistic change. Internal factors*. Oxford/Cambridge. Blackwell publishers.
- Mesthrie, Rajend m.fl. 2000. *Introducing sociolinguistics*. Edinburgh. University Press
- Omdal, Helge. 1995. «Attitudes toward spoken and written norwegian». I: *International journal of the sociology of language*. Mouton, DE.
- Ryan, Ellen B, Howard Giles & Miles Hewstone. 1988. «The measurement of language attitudes». I: Ammon, Ulrich, Dittmar, Norbert og Mattheier, Klaus J. Walter de Gruyter & co (red.). *Sociolinguistics: An international handbook of the science of language and society*.
- Sandøy, Helge. 1996. *Talemål*. Oslo. Novus forlag
- Skolseg, Ellen. 2003. «Å snakke opp og ned, som ei høne eller hary. Resultater fra en persepsjons- og holdningsundersøkelse». I: Akselberg, G., Bødal, A. M og H. Sandøy (red.). *Nordisk dialektologi*. Novus forlag.
- Stahlberg, Dagmar og Dieter Frey. 1988. «Attitudes I: Structure, measurement and functions». I: Hewstone, Miles m.fl. (red.) *Introduction to social psychology*. Oxford/Cambridge. Blackwell publishers.
- Venås, Kjell. 1991. *Mål og miljø. Innføring i sosiolingvistikk eller språksosiologi*. Oslo. Novus forlag

Språkhaldningar og språkhandlingar¹

Av Inger Johansen

Denne artikkelen handlar om haldningar, med vekt på språkhaldningar. I den fyrste delen går eg kritisk gjennom ulike måtar å definere ei haldning på, medan eg i den andre delen tek føre meg ulike metodar som er brukte for å forske på haldningar, og særleg språkhaldningar, og kjem med kritiske merknader til desse. Eg skal i hovudsak konsentrere meg om skilnaden mellom direkte og indirekte metodar. Det eg freistar svara på, er desse spørsmåla: *Kva er ei haldning? Korleis observerer ein haldningar? Er det mogleg å måle "reelle"² haldningar? Kva er i så fall "reelle" haldningar?* For å kunne svara på desse spørsmåla har eg vurdert det som nødvendig å fyrst gå inn i dei ulike tradisjonane for forklaring av haldningsomgrepet. For sjølv å ha empiri som grunnlag for vurderingane eg kjem med, har eg gjennomført ei undersøking der eg har prøvd ut både direkte og indirekte metode på to informantar i tredje klasse ved Orkdal vidaregåande skole på Orkanger i Sør-Trøndelag.³

-
- 1 Dette er ein omarbeidd versjon av ei eksamensoppgåve på nordisk mastergrad. Takk til Brit Mæhlum og medstudentane mine på skriveseminaret, som alle har kome med kommentarar til teksten.
 - 2 Gjennom artikkelen bruker eg "reell", "ekte" og "eigentleg" om einannan, men med det same innhaldet.
 - 3 Takk til den tidlegare norsklæraren min, Paul Ivar Pedersen, lektor ved Orkdal vgs., som skaffa meg informantane og gav meg innpass i skuletida.

1 Kva er ei haldning?

1.1 problemstillingar knytte til avgrensing av omgrepet

Dette spørsmålet er stort og mykje omdiskutert, både fordi temaet "haldningar" har vorte diskutert innanfor fleire fagfelt, og fordi "haldning" er eit samansett omgrep der ein kan fokusere på ulike sider. Innanfor sosialpsykologien dukka temaet opp då omgrepet *innstilling*⁴ vart introdusert av Thomas & Znaniecki i 1918. Dei studerte endringar i verdiorienteringane til polske bønder som utvandra til USA, og definerte "innstillingar" som (1927:22): "[...] a process of individual consciousness which determines real or possible activity of the individual in the social world". Etter dette har omgrepet vore brukt i både sosialantropologi, historie, sosiologi og sosiolingvistik - i tillegg til i sosialpsykologien. I sosiolingvistikken vart dette med haldningar kopla til språk, og språkhaldningsgranskningar er no ein eigen disiplin innanfor faget. Det at det knytast haldningar til språk, eller språklege varietetar, fører til at desse får ei sosial tyding i tillegg til det reint kommunikative. Slik står språklege varietetar fram som ulike språklege normideal. I tillegg til at haldningar til, eller normideala for, språkbruk er interessante i seg sjølve, er dei interessante som forklaringar på språkbruk og som indikatorar på framtidige eller pågåande språkendringar både hjå einskildpersonar og i heile språksamfunn. På ein måte kan ein seie at språkhaldningar er kjerna i forklaringa av språkleg åtferd, for det er med utgangspunkt i desse vi agerer og reagerer språkleg.

Før eg kjem inn på dei ulike måtane å definere haldningar på, skal eg koma litt inn på kva *funksjon* haldningane har. Innan sosiolingvistikken har ein tradisjonelt ikkje vore så oppteken av det, men det har dei derimot vore innanfor sosiologien. Eg tykkjer det er eit bakgrunnsperspektiv som bør vera med når ein skal gå nøyare inn på korleis ein definerer haldningar. I *Sosiologisk analyse. En innføring* (1991:317 ff.) skriv Martinussen om dette. Han meiner at gjennom haldningane kjem delar av medvitet til ein person til uttrykk på ulike

4 Istad og Nystuen (1997) bruker omgrepet "innstilling" i staden for "haldning".

måtar, i ulike livsområde og situasjonar som individet gjennomlever. Dei kan sjåast på som ein type byggjesteinar i medvitet, og dei utgjer ein viktig del av grunnlaget for åtferda til den enkelte. Dette grunnlaget er vår eigen bakgrunn, interessene våre, mål, behov, forventningar, kunnskapar, ynske og kjensler. Vidare skriv han at det er ein sentral idé i psykologien at vi utan haldningane ikkje ville vera i stand til å halde orden på dei millionar av tilsynelatande tilfeldig hendingar og påverkningar som møter oss. Berre med den ordenen som dei haldningane vi har tileigna oss, gjev oss, og som organiserer oppfatningane og verdiane våre i større eller mindre grad, er det mogleg å møte all den nye informasjonen vi får, gje han meining og å svara på han. Haldningane våre fungerer som filter, og fortel oss kva vi kan vente, kva vi bør unngå og kva vi kan få ut av den samhandlinga vi tek del i. Med andre ord fungerer altså haldningane som eit personleg arkivsystem som gjev oss psykisk tryggleik, og får persepsjonane og vurderingane våre til å framstå som stabile og konsistente. Gjennom å aktivere haldningane våre, plasserer vi nye hendingar i samanheng med gamle, og stadfestar for oss sjølve at verda ikkje er kaotisk, men etter måten stabil og forstæeleg.

1.2 Behavioristisk og mentalistisk

Som på alle andre område, finst det òg her minst to ulike tradisjonar innanfor forskinga som går på motsetnader som botnar i ulike vitskapsteoretiske grunnsyn. I utforskinga av haldningar står det *behavioristiske* synet mot det *mentalistiske*. Til grunn for det behavioristiske synet ligg positivismen. Positivismen var premissleverandør for mykje forskning frå 1800-talet og gjennom heile 1900-talet, særleg fram til 1960-talet. Behaviorismen er positivismen overført på mennesket som forskingsobjekt, og innan psykologien la positivismen grunnen for *behavioristisk psykologi*. Her skulle ein finne lovbundne samanhengar mellom ytre stimuli, og åtferd som fylgje av desse (Lübcke 1993: 49). Herifrå er vegen kort til den haldningsdefinisjonen som vart gjort innanfor denne retninga: Åtferd og enkelthandlingar vart knytte direkte til haldningsomgrepet. Sjølve handlinga, eller reaksjonen på eit stimuli, er det einaste handfaste, konkrete utfallet av ei haldning, og dermed det

einaste som kan observerast og kvantifiserast. Slik oppstod det eit ein-til-ein-tilhøve mellom haldning og handling. Eit døme på ein slik definisjon er Bain (1928:950)⁵: "[Ei haldning er] en persons relativt stabile åpne atferd som virker inn på hans status". I tillegg sa han rett ut at "[...] den eneste måten å bestemme holdninger på er ved observasjon og statistisk behandling av atferd i sosiale situasjoner" (ibid.:957). Dette inneber nettopp at observasjon av sjølve åtferda til den observerte er nok til å seie kva haldning som ligg bak.

Dette synet fekk hard medfart etter kvart som positivismekritikken skaut fart utover 1960- og 70-talet, og eit mentalistisk syn kom som eit alternativ til det behavioristiske. Eitt av punkta i kritikken mot det behavioristiske synet var at haldninga vart gjort til ein avhengig variabel, og at ein dermed ikkje kunne seie noko om åtferda til personen i ein annan situasjon enn den observerte (Agheysi & Fishman (1972:78)). Men det å sjå ei haldning i samanheng med mentale eigenskapar hadde dukka opp lenge før 1960- og 70-talet. Alt i 1935 definerte Allport (1935:810) omgrepet slik:

An attitude is *a mental and neural state of readiness*, organized through experience, exerting a directive or dynamic influence upon the individual's response to all objects and situations with which it is related [uthevinga mi].

Allport skriv her at ei haldning er *ein tilstand av mental og nevralførebuing* som influerer direkte eller indirekte på handlingane til ein person. Dermed seier han at sjølve haldninga ikkje er ein storleik som let seg observere direkte. Seinare, i 1964, kom Lambert & Lambert (1964:50 f.) med denne definisjonen:

An attitude is an organized and consistent manner of thinking, feeling, and reacting with regard to people, groups, social issues, or, more generally, any event in one's environment. Its essential components are thoughts and beliefs, feelings (or emotions), and tendencies to act.

5 Bain, R. (1928): "An Attitude on Attitude Research". I *American Journal of Sociology* 33. Etter Agheysi, R. & Fishman, J. (1972:78)

We say that an attitude is formed when these components are so interrelated that specific feelings and reaction tendencies become consistently associated with a particular way of thinking about certain persons or events.

Her ser vi tydeleg ein utvikla *trekomponentmodell* av ei haldning. Tankar og oppfatningar er éin komponent, kjensler ein andre, og tendensar til handling ein tredje.

1.3 Trekomponentmodellen

I resten av denne delen av artikkelen kjem eg berre til å fokusere på definisjonar av den mentalistiske typen fordi det er desse definisjonane eg meiner er dei som det høver best å ta utgangspunkt i. Den behavioristiske tilnærminga ignorerer noko svært viktig når dei hoppar bukk over dei "filtra" som ligg mellom haldning og åtferd. Dei resultata ein finn fram til med slike utgangspunkt, skildrar verda mykje enklare enn ho er. Innanfor dei mentalistiske definisjonane er det eit overveldande fleirtal som tek utgangspunkt i den nemnte trekomponentmodellen, og eg vel å presentere han litt grundigare.

I det store og heile er trekomponentmodellen eit uttrykk for at *kompleksiteten* i det sosiale mennesket kjem i fokus til forskinga på haldningar. Her blir det ikkje knytt like direkte band mellom haldning og åtferd som i den behavioristiske oppfatninga, og åtferda til eit menneske treng ikkje nødvendigvis å spegle av haldningane det har. Haldninga vart sett på som eit fundament som ikkje er direkte observerbart, men som likevel kan liggje til grunn for handlinga, som ein latent struktur. For å få tak i haldningane må ein utleie dei frå eit heilskapsinntrykk av åtferda, kunnskapane og dei kjenslemessige reaksjonane til ein person. Lambert & Lambert (1964:51) sa det slik: "[...], we have used the term "reaction tendency" rather than "reaction" for the third component of attitudes in order to indicate that they are not necessarily expressed in overt behaviour." Heilt sidan 1960-talet har fleirtalet av haldningsundersøkingane teke utgangspunkt i denne modellen. Dette har gjort at mange har laga egne tolkingar av han og lagt mest

vekt på den eine eller andre av komponentane. Det ville vore alt for ambisiøst å skulle gjera greie for alle desse måtane i denne artikkelen, så eg skal berre nemne eit lite utval.

Baker (1992:12 f.) skriv om dei tre komponentane:

Den kognitive komponenten har med tankar og oppfatningar å gjera. Martinussen (1991:318) kallar han informasjonskomponenten og skriv at dette er den informasjonen og kunnskapen som haldningane på eit overordna nivå er basert på. Denne komponenten kjem særskild til syne i ambivalente haldningar. Baker (1992:12) eksemplifiserer det med å ha ei positiv haldning til det irske språket:

A favourable attitude to the Irish language might entail a stated belief in the importance of continuity of the indigenous language, its value in the transmission of Irish culture and use in immersion bilingual education.

Den affektive komponenten har med *kjensler* retta mot haldningsobjektet å gjera. Martinussen (1991:318) skil mellom haldningsretning (bra-dårleg, liker-liker ikkje, fint-stygt) og haldningsintensitet (kor sterk haldninga er), og føyer til at denne komponenten er den vanskelegaste å forandre av di han sit sterkt forankra i personlegdomen. Baker held fram dømet med haldning til irsk: "The feeling may concern love or hate of the language, a passion for Irish poetry, or an anxiety about learning a minority language." (Baker 1992:12).

Handlings- eller den konative komponenten har med å vera førebudd til ei handling å gjera. Det er ein *handlingsintensjon* under definerte kontekstar eller omstende. "A person with a favourable attitude to Irish might state that they would send their children to a bilingual school." Denne intenderte handlinga er ofte, men ikkje alltid, ein indikator på faktisk handling. Tilhøvet mellom haldningar og handlingar er korkje rett fram eller enkel (Baker op.cit.:13). Martinussen (1991:318) skriv at det er denne komponenten ved haldningar som er den som koplar oppfatning og evaluering til

handling. Denne komponenten dreier seg om vurderinga av dei moglege konsekvensane av faktisk å handle i samsvar med oppfatningane og ynskemåla sine. Handlingstendensen til ein person på eit gjeve område blir balansert mot handlingstendensane på andre område, og inngår i ei totalvurdering før den eventuelt blir sett ut i handling. Baker skriv (loc.cit.) vidare at den kognitive og den affektive komponenten ikkje alltid harmonerer med kvarandre. Ein person kan til dømes uttrykke positive haldningar til utdanning i irsk språk, medan han i det skjulte har meir negative kjensler til det same. Irrasjonelle fordommar og djuptliggjande redsler kan gå på tvers av uttalte meiningar.

1.4 Språkhaldningar

Til no har eg stort sett gått gjennom kva sosialpsykologar har sagt om omgrepet haldningar. Pynes (1990:388) har tilpassa modellen til å gjelde språkhaldningar særskild ved å setje inn "språklege varietetar" i staden for alle hendingane og objekta ein har å forhalde seg til i sosiologien og psykologien:

Language attitudes:

- 1) a cognitive component – the recognition of the social significance and appropriateness of a particular variety
- 2) an evaluative component – evaluation of a variety on aesthetic grounds
- 3) a conative component – the likelihood that one will react to someone in a particular manner because of the variety being used.

Pynes tek altså utgangspunkt i ei tredeling som ikkje skil seg frå den reint sosialpsykologiske definisjonen. Han byrjar med å hevde at den kognitive komponenten er i sving i det ein legg merke til den sosiale symbolverdien til ein varietet. Han kallar den andre komponenten, den affektive, den *vurderande* komponenten som tek stilling til varieteteten på estetisk grunnlag. Til slutt nemner han den konative komponenten som er tendensen til handling grunna språkvarieteteten ein har høyrd. Det er altså ingen store motsetnader mellom sosiolingvistar og sosialpsykologar på dette området. Kristiansen,

(1997:291) som eg presenterer nærare under metodedelen, skriv dette om språkhaldningar:

Language attitudes are complex psychological entities which involve knowledge and feeling as well as behaviour, and are sensitive to situational factors (e.g. the formality of the situation, or the salience of language in the situation).

Han tek altså òg utgangspunkt i trekomponentmodellen. Det nye her, i høve til dei andre eg har nemnt, er at han eksplisitt nemner sosiale faktorar ved kommunikasjonssituasjonen i definisjonen, og dermed legg vekt på at desse er svært viktige.

Når det gjeld samanhengen mellom dei tre komponentane, er det fleire som framhever at det er mykje som kan verke inn på kvar einskild situasjon. Både Raaheim (2002:81 ff.) og Ilstad & Nystuen (1997:96) peiker på at komponentane varierer med kompleksiteten til dei fenomena ein står overfor. Her kan både personlegdomstrekk og sosial kontekst verke inn og komplisere samanhengen mellom komponentane endå meir. Ulike personar vil vurdere eit ulikt tal moment ved den sosiale situasjonen, vektleggje dei ulikt og ta omsyn til dei på ulikt vis.

1.5 Multidimensjonal og unidimensjonal

Trekomponentmodellen kan seiast å vera ei *multidimensjonal* tilnærming til ei haldning. Innanfor den mentalistiske tankegangen finst det eit alternativ til denne, som blir kalla ei *eindimensjonal* eller *unidimensjonal* tilnærming. Denne tilnærminga tek på eit vis utgangspunkt i den same trekomponentmodellen, men går ut på at det er den evaluerande (altså tilsvarande den affektive) komponenten av ei haldning som er den viktigaste, eller til og med den *einaste*.

"There is now widespread agreement among social psychologists that the term attitude should be used to refer to a general, enduring positive or negative feeling about some person, object or issue" (Petty & Cacioppo, 1981:7).

Denne fokuseringa understrekar kor lite samsvar det ofte er mellom haldning og handling. Mennesket handlar ofte på tvers av det det veit, kjenslene sine og eventuelle overtydingar – som oftast for å sleppe sosiale fylgjer. Det er ein tendens til å kaste seg på lasset og "jatte med" dei haldningane som eksisterer. I psykologien kallast dette "the bandwagon effect", som kan omsetjast med at "man tuter med de ulver som er ute" (Raaheim 2002:83). Som vi har sett, legg mange av dei som held seg til dei multidimensjonale forklaringane av ei haldning, òg vekt på avstanden mellom sjølve haldninga og åtferda til ein person. Dette har likevel ikkje vore tilstrekkeleg for dei som har utvikla den unidimensjonale tankegangen. Som ein konsekvens av den sterke fokuseringa på mistilhøvet mellom haldning og åtferd, skil dei mellom haldningar og oppfatningar som to komponentar på den eine sida, medan intendert handling er ein komponent som er litt lausare knytt til sjølve haldningsdefinisjonen enn i trekomponentmodellen. Då blir oppfatningar definerte som meiningar om eit objekt, eller med andre ord: informasjonen, kunnskapen eller tankane ein person har om dette objektet. Sjølve haldninga er då kjenslene og den positive eller negative vurderinga av objektet. Handlingsintensjonane blir her, som i den multidimensjonale modellen, definerte som ein type predisposisjon til å handle i høve til eit objekt på ein spesiell måte, men desse teoretikarane legg altså mykje vekt på at det svært ofte ikkje er mogleg å observere haldningar gjennom å observere åtferd: "Intended behaviour will not ensue when, for example, it conflicts with social norms or with the individual's expectations of what an adequate or acceptable behaviour should be" (Stahlberg & Frey 1990:143).

Fishbein går endå lenger og kritiserer sjølve førestillinga om at ei haldning består av fleire komponentar. Han definerer haldningar slik (1965:107): "Attitudes are learned predispositions to respond to an object or class of objects in a favorable or unfavorable way." Han meiner det er umogleg å halde styr på alt innhaldet i dei tre komponentane i høve til forskingsmetodane, og vil innskrenke

omgrepet til i hovudsak å omfatte den affektive komponenten (ibid.:108):

It is the contention of this paper that increased precision and understanding can be gained by bringing our definition of attitude into closer harmony with the techniques by which attitudes are measured. Multidimensional concepts are notoriously difficult to employ in rigorous theory, and they create almost unmanageable problems when theory is translated into research. A conceptual system in which only the affective component is treated as attitudinal, and the other two components are linked to beliefs, should permit a more productive approach to the study of attitudes.⁶

1.6 Haldningar og handlingar

Når eg skal ta stilling til desse ulike måtane å sjå haldningar på, er eg i utgangspunktet samd i fokuseringa på mistilhøvet mellom haldning og åtfærd i den unidimensjonale modellen. På den andre sida er eg likevel ikkje heilt samd i den einsidige fokuseringa på kjenslekomponenten, som til dømes Fishbein står for. Eg trur det er mykje meir enn kjensler som er i sving når ei haldning blir danna, og ikkje minst trur eg det er viktig kva desse kjenslene er baserte på. Eg ser heller på det som eit vekselspel mellom "ingrediensane" i både den kognitive og den affektive komponenten. Sjølv om slike kategoriseringar alltid er problematiske og umoglege å skilje frå kvarandre dersom ein går langt nok ned i detaljane, ser eg likevel eit problem med kategoriseringa både i den multi- og den unidimensjonale modellen. Begge har til dømes den evaluerande instansen i same bås som kjenslene, medan kunnskapen og informasjonen er i ein annan bås. Eg kan ikkje skjønne anna enn at dette skiljet er, i beste fall, *hårfint!* Slik eg ser det, er kunnskap om og erfaringar med objektet for haldninga ofte grunnleggjande for kjenslene ein har til det same objektet. Både kunnskapen, erfaringa, kjenslene, informasjonen, assosiasjonane og meiningane ein har om/til objektet er med på å danne grunnlag for ei vurdering av det;

6 Fishbein vil altså skilje det han kallar "beliefs" ut frå haldningsomgrepet. Han definerer "beliefs" slik (1965:107): "Beliefs [...] are hypotheses concerning the the [sic] nature of [...] objects and the types of actions that should be taken with respect to them."

ikkje berre kjenslene. Denne differensieringa mellom det affektive og det kognitive meiner eg kan skape eit falsk skilje som kan implisere at dei med mykje kunnskap om eit objekt har mindre kjensleladde haldningar til objektet enn dei som ikkje har så mykje kunnskap, eller at dei kjensleladde haldningane generelt er tufta på mindre kunnskap enn dei mindre kjensleladde. Eg trur ikkje det er nokon automatikk i at den affektive delen av ei haldning blir mindre framtrekande di meir kunnskap ein har om objektet. Kjensler kan like godt vera tufta på mykje kunnskap som noko anna.

Noko anna eg tykkjer er problematisk med mange av dei nemnde definisjonane og forklaringane av dei, er det som gjeld dimensjonen medvite–umedvite. Når ein les desse definisjonane, kan ein lett få inntrykk av at haldningane er resultat av grundige overveingar for og imot noko, og kalkulerte og veloverveidde vurderingar av den sosiale konteksten ein er i. Slik er det nok ikkje, og det trur eg heller ikkje dei ulike teoretikarane har meint. Likevel er det grunn til å tru at haldningar, og ikkje minst uttrykking av haldningar, varierer med medvitsnivået til personen i kvar enkelt situasjon. Eg vil gå ut i frå at nokre av desse prosessane er medvite, andre umedvite, og at dette igjen varierer frå person til person og frå situasjon til situasjon. Det Lambert & Lambert (1964:51) skriv om dette emnet, er veldig generelt: "We are not fully conscious of most of our attitudes nor are we aware of the functioning of certain attitudes within ourselves." Ilstad og Nystuen (1997:95 f.) skriv at medvitne og umedvitne haldningar er det same som kor framtrekande haldningane er. Ei sterk haldning er *høgt* framtrekande, og dermed medvite; ei svak haldning er *lågt* framtrekande, og dermed umedvitne. Vidare skriv dei at dette tilhøvet truleg vil gje seg utslag i reaksjonstid mellom spørsmål og svar i til dømes ein intervjusituasjon, der informantene bruker lengre tid på å uttrykke umedvitne eller lågt framtrekande haldningar enn dei medvitne. Eg trur dette er ei litt for enkel og kategorisk framstilling av denne dimensjonen, og eg trur han kan ha andre verknader enn berre kort versus lang reaksjonstid i til dømes ein intervjusituasjon. Det er dessutan ofte i denne samanhengen mange nemner "reelle" eller "eigentlege" haldningar,

der det er dei umedvitne haldningane som blir rekna som dei "reelle" fordi det er dei som best speglar åtferda til ein person. På grunnlag av den undersøkinga eg sjølv har gjort, trur eg dette i beste fall er ei sanning med sterke modifikasjonar, noko eg kjem tilbake til i metodedelene.

Dersom eg skal plassere meg sjølv mellom alle desse modellane, og kort skissere opp "modellen" eg sjølv ser føre meg, vil eg for det fyrste leggje vekt på skiljet mellom *språkhaldning* og det eg vil kalle *språkhandling*. Dèt vil eg gjera ved ikkje å ha med sjøve handlinga, eller åtferda, i modellen av haldninga i det heile. Slik sett vil eg definere ei språkhaldning til utelukkande å vera ei mental eining, i motsetning til handlinga som er fysisk. Eg ser føre meg *ein* modell for kva sjøve haldninga er, og ein *eigen* modell for kva språkhandlinga er resultat av. I modellen av haldninga vil eg skildre ho som ei *vurdering*, medvite eller umedvite, basert på komponentar som kjensler, informasjon, erfaring, oppfatningar, kunnskap, meiningar, personlege assosiasjonar og konnotasjonar. I tillegg ville eg lagt meir vekt på dikotomien medviten-umedviten knytt til alle desse komponentane. Det er ikkje berre haldninga i seg sjølv som kan vera medviten eller umedviten: Dei ulike komponentane har òg ulik grad av medvit knytt til seg. I modellen av den språklege åtferda, eller handlinga, vil eg ta med ulike typar sosial og anna kontekst, personlege eigenskapar (til dømes i kor stor grad ein tør å konfrontere haldningar ein sjølv ikkje deler), og til slutt bakanforliggjande haldningar. Også her meiner eg medviten-umedviten-faktoren høyrer heime som ein interessant faktor for handlingsskapinga. Ikkje er vi medvitne alle haldningane våre, og heller ikkje alle handlingane. Eg ser altså føre meg ein "tostegsmodell" der modellen av haldninga inngår som ein komponent i modellen av handlinga. Slik meiner eg ein best får fram at åtferd ikkje nødvendigvis er direkte resultat av haldningane til den handlande, men at haldningane inngår som ein av fleire komponentar i handlinga der styrketilhøva mellom komponentane kan variere frå person til person og frå situasjon til situasjon.

2 Metode

2.1 Ulike metodar

Etter at positivismekritikken kom og førte til ei gjennomgripande utvikling på det teoretiske planet om haldningar, førte han med seg ei utvikling òg på det metodiske planet. Då det ikkje lenger var sjølvsgagt at ei haldning var lik ei handling, var det heller ikkje lenger beint fram å undersøkje haldningane. Det vart gjort undersøkingar av haldningar alt frå 1910-talet, men det var først på 1960-talet forskingsfeltet verkeleg auka. Det er særleg to typar metode eg skal sjå på her⁷:

1. Matched guise-teknikken (MGT): Denne fokuserer på den affektive komponenten, og spring ut frå tanken om at ein gjeven språkleg varietet framkallar ei sosial kategorisering hjå den som høyrer språkvarieteteten.
2. Forpliktingsmålingar ("Commitment measures"): Her er det lagt vekt på den konative komponenten. Ein oppfordrar tilfellelege folk til å gjera ulike handlingar, og "måler" haldningane ut i frå kor mange som faktisk utfører det dei blir oppfordra til. Kinoundersøkingane til Kristiansen er eit godt døme på denne typen, som eg straks kjem tilbake til etter presentasjonen av MGT.

Matched guise-teknikken er truleg den metoden som har vore mest brukt etter at Lambert tok han i bruk i 1960. Han undersøkte haldningar til bruk av engelsk og fransk i Canada. Han fekk tospråklege personar til å lesa inn den same teksten på både engelsk og fransk. Informantane fekk høyre den same teksten på begge språka, og vart bedne om å vurdere personane dei høyrde, ut frå adjektivpar som intelligent–uintelligent, sympatisk–usympatisk o.l. Informantane vart ikkje informerte om at det var ei språkhaldningsundersøking dei var med på, og dei fekk heller ikkje vita at det var den same personen som las inn begge tekstane. Giles

7 Andre metodar er spørjeskjema med opne eller lukka spørsmål, intervju og observasjon, men desse kjem eg altså ikkje særleg innpå her.

& Coupland (1991:25) skriv dette om kor viktig denne undersøkinga var for utviklinga av haldningsundersøkingar:

Although a variety of methods have been fruitfully adopted most of the research has been contained within the so-called "speaker evaluation paradigm". Its origin can in large part be found in the Lambert et. al. (1960) study introducing the matched-guise technique (MGT). Indeed many of the roots of the social psychology of language itself can be traced to this seminal investigation.

Ein av dei som har brukt essensen av denne granskinga og vidareutvikla han i retning av forpliktingsmålingar, er Kristiansen (1997:291 ff.). Undersøkingane hans på ein kino i Næstved utanfor København er eit døme på dette. Han fekk fire ulike personar med ulik dialekt til å lesa inn den same teksten der fylgjande varietetar var representerte: 1) eit dansk standardtalemål, som tradisjonelt blir assosiert med den høge sosiale klassen i København; 2) ein København-standard, som tradisjonelt har vore knytt til dei lågare sosiale klassane i hovudstaden, men som er den som har spreidd seg mest dei siste ti åra; 3) ein lokal regionstandard for området sør for København; 4) ein meir utprega dialekt frå Næstved, som ligg om lag 8 mil sør for København. Denne siste varieteteten blir knapt brukt av yngre personar i dag. Teksten vart så spela høgt i kinosalen ved ulike kinoførestillingar, og alle kinogjengarane vart oppmoda om å levere inn eit skjema som det berre skulle ta kort tid å fylle ut etter at filmen var ferdig. På skjemaet skulle dei krysse av for kor ofte dei gjekk på kino, gje tilbakemelding til kinoen på utvalet av filmar dei viste, og krysse av for alder, kjønn, bustad og arbeid. Haldningane til språkvarietetetane vart altså målte på grunnlag av kor mange skjema som vart leverte inn etter kvar varietet, samanlikna med kor mange billetter det var selt til førestillinga.

2.2 Direkte og indirekte metode

Det er vanleg å dele inn metodane etter om dei er direkte eller indirekte. I dei direkte metodane gjer ein informantane klare over at det er språkhaldningar det dreier seg om, medan ein held dette føremålet skjult i indirekte undersøkingar. Spørjeskjema og intervju

er dei vanlegaste direkte metodane, medan MGT og variantar av han er den vanlegaste av dei indirekte. Val av metode høyrer vanlegvis nøye saman med synet ein har på kva ei haldning er. Kristiansen har valt ein metode der han forskar på språkhaldningar ved utelukkande å observere åtferd. Kristiansen skriv sjølv om si eiga undersøking (op.cit.:292):

There seems to be fairly general agreement, then, that the best way of detecting "real" attitudes is to register behavioural reactions to language in real-life situations – in situations in which "subjects" are unaware that they are taking part in an "experiment".,

All in all, we can be fairly certain that the language attitudes which were displayed in the cinema are "real" attitudes in the speech community of the Næstved area: They seem to be governing the ongoing language change. (op.cit.:304)

Det eg saknar hjå Kristiansen, er ein gjennomgang av konteksten han skaper rundt språkbruken i undersøkinga si. Han går nøye gjennom kva folk dei ulike filmene tiltrekkjer seg, og forklarar handlingsmønstra til informantane ut frå opplysningar om alder, kjønn, bustad og arbeid. Derimot drøftar han ikkje konteksten den lesne teksten skaper, eller kva omstende nett ei *kinoundersøking* skaper og kva påverknad dette kan ha på åtferda til informantane. Til dømes var det 4 ulike kvinner mellom 40 og 75 år som las inn tekstane. Hadde til dømes fleire unge svara dersom røystene over høgtalaren hadde vore yngre? Eller om tekstane hadde vore lesne inn av menn? "Stilen", eller ordvalet, i teksten skaper òg ein kontekst som det er viktig å analysere. I tillegg var det sjølv sagt slik at det var den eldste kvinna som var innlesar på den breiaste Næstved-dialekten. Kva hadde skjedd dersom Kristiansen her hadde brote med stereotypiane, og ein ung person hadde lese inn denne teksten? I tillegg har ein den konteksten som sjølv kinoen skaper og oppmodinga om å fylle ut eit spørjeskjema om kinovonar: Kanskje var det berre dei som hadde sterke meiningar om film, som svara? Er kanskje nokre personar meir "tiltrekt" av spørjeundersøkingar enn andre? Kanskje gjekk det ein buss rett etter kinoen, og mange hadde ikkje tid til å fylle ut, uansett kor kort tid det tok? Det er mange

spørsmål ein kan stille om konteksten og korleis han har spela inn på resultatet. Eg tillet meg å repetere det Kristiansen i same artikkelen skriv om språkhaldningar (ibid.:291):

Language attitudes are complex psychological entities which involve knowledge and feeling as well as behaviour, and are sensitive to situational factors (e.g. the formality of the situation, or the salience of language in the situation).

Slik eg les Kristiansen sine konklusjonar etter denne undersøkinga, handsamar han ikkje språkhaldningar som "complex psychological entities", men derimot som reine handlingar. Han klårgjer ein annan stad kva han meiner med "'real' attitudes" (ibid.:303):

The main theoretical interest of the project as a whole is the role of social evaluations in language change, with a particular focus on how people's attitudes are dependent on whether they are aware or not that they are making some kind of evaluation – *the assumption being that the 'real' attitudes are those that seem to have an impact on language use and, hence, on language change* [uthevinga mi].

Her meiner eg han reduserer språkhaldninga til ei språkhandling, og at han ser bort frå nett det komplekse og psykologiske som han sjølv framhever ved ho. Dahl (2003:69 f.) har òg skrive om språkhaldningsundersøkingar: Ho meiner det er lett å få fram medvite, og dermed stereotype haldningar ved direkte metodar. I tillegg skriv ho at det er ei fare for å konstruere haldningar "*som ikkje finst i praksis*" ved direkte metodar [uthevinga mi]. Om dei indirekte metodane seier Dahl (loc.cit.) at det ved bruk av desse er lettare å nå fram til dei undermedvitne haldningane, og dermed å kople dei til språkbruken til informanten. I tillegg skriv ho at ved bruk av direkte metode vil "mange [...] kvie seg for å hevde sin *egentlige* mening, eller de er ikke i stand til å gi uttrykk for denne, siden den i stor grad er ubevisst" (loc.cit.) [uthevinga mi]. Mange av desse utsegnene tykkjer eg trekkjer for rigide skilje for kva som er medvitne og umedvitne haldningar, om dei speglar seg i handlingar eller ikkje, og om korleis ein kan forske på dei. Eg trur ikkje det er så enkelt som at dei medvitne haldningane er oppkonstruerte, ofte politisk korrekte

haldningar, og eg trur heller ikkje det alltid må vera slik at det berre er dei umedvitne som er dei "ekte" haldningane, eller dei som best speglar språkbruken. Dette vil eg nærast påstå liknar ei undervurdering av informantane, og det tenderer i retning av dei behavioristiske definisjonane eg refererte til tidlegare i artikkelen. Eg trur dei fleste er i stand til å ha *eit visst* medvite refleksjonsnivå over sine eigne haldningar, og ikkje minst meiner eg dette er interessant i seg sjølv å forske på.

Som eg har vore inne på tidlegare i samband med undersøkinga til Kristiansen, er eg skeptisk til alle freistnader på å nøytralisere konteksten rundt språket i språkhaldningsundersøkingar. Dette er spesielt vanleg i MGT-undersøkingar. I utgangspunktet meiner eg det er umogleg å nøytralisere konteksten, sjølv om tekstene er lesne av same person og teksten er nøyaktig den same med dei ulike språkvarietetane. Sjølve teksten som blir brukt i undersøkinga, har vorte til innanfor visse normer, eller rammer, og sender ut signal utover dei reint kommunikative og reint språklege. Denne "kulturramma" rundt teksten vil alltid vera der, og då er det betre å ta med det som ein variabel i undersøkinga, og drøfte i kor stor grad ein trur denne konteksten har spela inn på det ferdige resultatet, enn å late som om ein har *unngått* all kontekst utanom det språklege.

3 Like spørsmål – ulike svar?

3.1 Informantreaksjonar

Målet med den vesle undersøkinga mi var å freiste å finne ut av skilnadene på kva svar ein kan få frå informantar med høvesvis indirekte og direkte metode, og i kor stor grad ein kan få fram ein viss refleksjon over eigne haldningar. Derfor prøvde eg ut eit todelt opplegg på to informantar der den fyrste delen var indirekte, og den andre delen direkte. Eg intervjuar to elevar, "Pål" og "Anna", på det tredje trinnet på allmennfag på Orkdal vidaregåande skole. Eg har ikkje gjort noko forsøk på å kartleggje språkhaldningane deira, men eg har teke for meg ein liten del av svara dei gav, og fått dei til å snakke om det same emnet to gonger med to ulike metodar, for så å sjå på den eventuelle skilnaden i svara. Eg tok utgangspunkt i eit

kvalitativt forskningsintervju, og delte det i to hovuddelar. I den fyrste og indirekte delen tok eg hovudideen frå MGT, men med mange manglar samanlikna med den klassiske MGT. Eg hadde for det fyrste ingen tospråkleg person til å lesa inn den same teksten på ulike varietetar. For det andre hadde eg tre ulike tekstar, dvs. eg hadde opptak av tre ulike personar med tre ulike tekstar. For det tredje fylte informantane ikkje ut noko skjema, for eg gjennomførte begge delane av undersøkinga i form av eit intervju. Dei tre lytteprøvene tok eg frå NRK-seriane *Norske Talemål* og *Norske Bymål*, og prøvene er frå Trondheim, høg og låg varietet, og frå Orkland⁸ i Orkdal. Dei er på ingen måte "nøytrale" tekstar, for til alt overmål fortel personane om seg sjølve: hobbyar, arbeidsliv og heimeliv. Den fyrste prøva var den låge byvarietetet, med Edvard som fortel om hobbyen sin, som er ein motorsykelklubb. Gjennom den arbeider han med trafikktryggingstiltak og fritidstilbod for unge. Den andre lytteprøva var ein høg byvarietet, der ei eldre dame fortel om heimelivet med mannen sin, om korleis han er, og at han ein gong dyrka potetar inne i leilegheita. Den siste er frå Orkland med Marit, som er førskulelærer, som fortel om yrket og arbeidsplassen sin. Etter at informantane hadde høyrd dei tre tekstane, spurde eg dei kva inntrykk dei hadde fått av personane og bad dei plassere dei i høve til adjektivpara intelligent–uintelligent, sympatisk–usympatisk, påliteleg–upåliteleg, ærleg–uærleg, høgt utdanna–lågt utdanna og sjølvsikker–usikker. Ettersom eg spurde dei om dette i eit intervju, og dei ikkje kryssa av i eit skjema sjølve, vart eg nøydd til å rekne med ein del "midt på treet"-svar. Det var nemleg i mange høve vanskeleg å få dei til å svara anten det eine eller det andre, og der og då følte eg at det var frykteleg lett for meg å presse dei inn i stereotype oppfatningar som både eg og dei (som vi seinare skal sjå) veit at eksisterer. Derfor pressa eg dei generelt i liten grad. Til slutt bad eg dei heimfeste dei tre varietetane. I den andre delen av testen, den direkte, røpa eg med ein gong at det var haldningar til språk, og ikkje folk, det frå no av skulle dreie seg om, og eg hadde ein samtale med

8 Orkland er den øvre delen av Orkdal kommune, som grensar mot Meldal kommune.

informantane om språkhaldningar og språkbruk, der eg byrja med å spørje dei om dei tre varietetane dei hadde høyrd på lytteprøvene.

Når eg samanliknar korleis informantane rangerte dei tre personane dei høyrde i den indirekte delen med korleis dei rangerte språkvarietetane i den direkte delen, er det skilnader, men ikkje så store som eg på førehand hadde trudd. I den indirekte delen svara informantane tilsynelatande ikkje etter stereotypien, slik eg meir eller mindre hadde forventa. Dei stereotype svara på slike undersøkingar er at den høge språkvarieteten får høg uttelling på intelligens, utdanning og sjølvsikkerheit, og låg uttelling på verdiar som sympati, ærlegheit og pålitelegheit. Men slik gjekk det ikkje. Både Pål og Anna karakteriserte den høge byvarieteten som både sympatisk, ærleg og påliteleg. I tillegg sa dei begge at "bydama" (den høge byvarieteten) verka uintelligent, medan begge dei andre verka intelligent, eller midt på treet. Likevel meinte begge informantane at dei to andre var lågt utdanna, medan dei trudde "bydama" var høgt utdanna, trass i at dei tykte ho verka uintelligent. På sjølvsikkerusikker, var det derimot berre bydama som fekk "sjølvsikker" frå både Pål og Anna. Pål meinte Edvard var "midt på treet" sikker, medan Marit var minst sjølvsikker av alle. Anna tykte alle verka sjølvsikre. På resten, sympati, pålitelegheit og ærlegheit, fekk alle lik skår. Dersom eg "reknar" saman, er det likevel bydama som fekk flest plussar, trass i at ho var den einaste som vart sett på som uintelligent. Edvard og Marit fekk like mange plussar, men det som skil dei, er at Marit har ein minus der Edvard har ein "midt på treet". Det er berre små marginar som skil dei frå kvarandre, men tek eg desse på alvor, blir den endelege rangeringa likevel stereotyp med høg byvarietet på topp, låg byvarietet i midten og orklandsvarietet nedst.

3.2 *Flettfrid-stereotypi*

Grunnen til at begge informantane karakteriserte den høge byvarieteten som uintelligent, trur eg har å gjera med både dei tekstlege og dei kontekstuelle tilhøva rundt lytteprøva, og altså ikkje berre språkvarieteten dei høyrde. Ho som blir intervjuva i lytteprøva,

er ei eldre dame som med ein gong gjev lyttaren assosiasjonar til den kjende figuren Flettfrid Andresen frå Øvre Singsaker. Denne stereotypien av eldre, velstående, skrullete og (språk)jålete damer frå Singsaker er latterleggjort så grundig at det er "lov" å flire av den, og begge informantane byrja å flire då dei høyrde denne talemålsprøva. Ho vart dermed ikkje teke like mykje på alvor som dei andre, for det var ingen av dei to andre varietetane som vart flira av. Dette er det informantane svara då eg spurde kva inntrykk dei fekk av personen:

Meg: Enn ho andre [høg byvarietet]?

Anna: *Ho syns æ verka litt sånn...[latter]. Ja, de bli sånn at du flire næstn når du hørre de. Ikke håne, men de bli sånn dær... ja, æ veit itj helt æ, ka æ skal si [latter]. Kanskje litt spesiell? [latter] Va nå litt arti å da. Va nå dærre "haven" ho snakka om. "Haven sin" [latter]. Litt penere dame.*

Meg: Enn om du skal karakterisere henne på same måten som i stad: Intelligent eller uintelligent?

Anna: *[latter] Vanskelig å si da. De e nå frækt å si at nån e uintelligent, da, men [latter], ho verka nå sånn... Nei, æ veit itj æ, ka æ ska si.[...]*

Meg: Trur du ho er høgt eller lågt utdanna?

Anna: *Ehh, ut i fra sånn såm ho snakka liksom, ja "vinduer" å "sneiler" å sånn dær, så trække æ liksom sånn dær, ja høgt utdanna. Penere frue...sånn dær.*

Pål svara dette:

Meg: Enn ho nr. 2, då?

Pål: *Ja, ho syns æ va litt sånn typisk bydame. Sånn fra litt oppå Singsaker [latter]. Æ sjer får mæ at ho e ganske lita, kvittj hår, grått hår...Å ho snakka fint, da, å sånn da, å ho ...Ja, æ sjer får mæ sånn " en pen dame".*

Meg: Kva med henne då, i forhold til intelligent og uintelligent?
[Stille]

Meg: Sympatisk eller usympatisk, då?

Pål: *Nei, ho e, æ tru ho e snillj, æ sjer får mæ at ho e snillj, ehm...Behøvitj å værre så vældi intligent, da.*

Det var ingen av dei som nemnde Flettfrid eksplisitt, og berre Pål nemnde Singsaker, men likevel trur eg det var dette som gjorde at dei karakteriserte henne som uintelligent. Hadde det til dømes vore ein litt meir autoritær mann som snakka om noko meir formelt enn "haven sin" og heimelivet sitt med den same språkvarieteteten, er det ikkje urimeleg å tenkje seg at dei ville ha svara at han var intelligent.

3.3 "-Liksåm pæersonli mening"

Då eg byrja med den direkte delen av testen, ville eg fyrst finne ut om dei kunne kjenne att dei språklege stereotypiane. Eg spurde dermed om kva dei trudde svaret ville bli dersom alle trønderar skulle seie kven av dei tre språkvarietetane dei tykte var finast og styggast. Her er det dei svara:

Anna: *Finast, har de sikkert...ho i medt`n [høg byvarietet], skoill æ te å si. Mensstøggast må bli ho sista [orklandsvarieteten], ho sa åt, å snakka liksåm breiast, du.*

Meg: Ja, og er du samd i dette?

Anna: *Nei, egentli ikke. De e litt sånn... Deinn i medt`n [høg byvarietet] bli litt voldsomt, egentli da. Jei, å sånn. De bli litt, ja...Men dein sist`n [orklandsvarieteten] me åt å åss å sånn...Æ skjønne at de hørres vældi breitt ut får dæm såm snakke ainnerledes, de gjør æ. Men æ tru de e ainnerledes når en e våkse opp me å hør my av det. Får da tænkitj du så my over de.*

Anna er frå om lag same området som Marit, og har vakse opp med om lag denne varieteteten. Ho nemner ikkje eksplisitt kven ho set på topp og botn, berre at ho ikkje er samd i stereotypien. Her burde eg kanskje ha pressa henne litt meir for å få henne til å seie heilt konkret kven ho tykte var finast og styggast. Pål svara dette:

Pål: *Finast i liksåm pæersonli mening, såm syns de hørres fint ut, eller "finast", "pen" sånn...*

Meg: Ja, begge deler: Ta "pent" fyrst då.

Pål: *Ja, de må nå bli ho, da, ho gamla [høg byvarietet].*

Meg: Og styggast, då?

Pål: *Nommer tre [orklandsvarieteten].*

- Meg: Enn i personleg meining, då, som du sa?
- Pål: *Det e avhængi av kår du kjæm fra, da. Helt klart. Får æksæmpel dæm sârn bor på Singsaker, da, kainn itj syns de e nå fint at ho Marit snakke sârn ho gjør, "Hærregud, bonde!", sei dæm sekkert. Å dæm fra bøgda si jo sekkert de samme om dæm sârn bor på Singsaker å snakke sârn. Bli no kanskje en mellomting, da, sârn sârn hain først`n [låg byvarietet].*

Pål var kjapp ut med å lage eit skilje mellom stereotypien og eiga meining i den direkte delen. Dette hadde han ikkje sjansen til innanfor dei rammene eg gav han i den indirekte delen, og dermed kom eit slikt skilje heller ikkje eksplisitt fram der. Spørsmålet frå han kom kjapt og utan særleg tenkjetid etter at eg hadde stilt mitt, noko eg vel å tolke som at han hadde noko uforløyst etter den indirekte delen, som han fekk utløp for då eg endeleg stilte eit ope spørsmål. Som Anna, gjev han òg utan tenkjetid uttrykk for at han kjenner til stereotypien. Når han skal seie kven han sjølv tykkjer snakka finast, landar han på den låge byvarieteten, og rangerer ikkje dei to andre i rekkjefylgje, noko eg burde ha spurt han om å gjera. Likevel ender også han opp med å seie seg usamd i stereotypien, og gjev dermed eit anna svar enn i den indirekte delen. Dette skiljet mellom stereotypien og eigne meiningar er eit refleksjonsnivå som ikkje ville ha kome fram i ei rein indirekte undersøking. Eg meiner at dei meiningane dei presenterte som sine eigne, ikkje er oppkonstruerte politisk korrekte haldningar, men ei anna side av haldningane enn det som vart "målt" i den indirekte delen. Adjektivpara i den fyrste delen legg veldig opp til ei sosial kategorisering der ein stereotyp rangstige ligg veldig opp i dagen, og det er *svært* lett å presse svara til informantane inn i den stereotype oppfatninga. Eg fekk dessutan inntrykk av at adjektivpara eg hadde valt ut, ikkje "traff" informantane heilt. Adjektiva er prega av å vera valde ut på grunnlag av ein vaksen sin måte å vurdere andre personar på. Til dømes kunne eg ha prøvd å ta med dimensjonen kul–ukul, som truleg ville ha stemt betre over eins med den sosiale kategoriseringa desse ungdomane føretek til dagleg. I tillegg var det eit til dels stort aldershopp mellom informantane mine og innlesarane av

talemålsprøvene. Spørsmålet i den andre delen, derimot, legg opp til ei meir personleg, estetisk vurdering på grunnlag av erfaringar, kjensler og tilhørsle, og dét er nok grunnen til at dei her svarar ulikt på spørsmål som tilsynelatande handlar om det same.

3.4 "-Æ kjeint de no"

I resten av intervjuet stilte eg dei spørsmål knytte til språkhaldningar og om deira eigen språkbruk. Svara deira tyda på at det er stort samsvar mellom kategoriseringa i den direkte delen og haldningane dei har og refleksjonane dei gjer seg i kvardagen. På alle moglege spørsmål om deira eigen dialekt, kom det fram at dei er stolte av dialekten og tykkjer ho er brukande over alt:

- Meg: Korleis stiller du deg til trønderdialekten generelt?
Tykkjer du det er ein fin dialekt?
- Anna: *Du får jo en mærkelapp når du snakke trønder. Får æksæmpel...Æ va i Bergen i sâmmen, å da mått æ snakk fint... å da vart æ paff. Æ prøve å bruk dialækta åveraillt...De syns æ e litt vikti.[...]*
- Meg: Kva tykkjer du om utvatna dialekt, då?
- Anna: *Æ bli liksåm litt sânn irritert på en måte. De må da gå an å håill på dialækta, tænke æ... Men æ skjønne dæm litt å.*

Pål er heller ikkje i tvil om kva han tykkjer om trøndsk dialekt:

- Pål: *Ja, de e bæst. E itj nå reidd får å bruk ho i hele tatt når æ træffe fålk fra ainna lainsdela å sânn, nei. Men...ja, du må no kanskje... ænkelte ord, da... Æ e itj sânn sâm snakke sânn skikkele breitt sânn sâm dæm i klassn min fra meddaln [Meldal], da. Nåinn sâm snakke skikkeli breitt dær. Ehm... Å dæm lægg jo bare på me sânne ord sâm vise at dæm kjæm fra meddaln, da. Dæm e nå ståilt åver de. Men når du snakke me, får æksæmpel fålk fra østlaine, da, må du kanskje fårænkel litterainn, på dæm oran sâm e typisk trøndersk. De vilj æ si e ganske naturli. Får mæ. [...]*
- Meg: Finst det dialektar du tykkjer er finare enn orkdalsdialekten?

- Pål: *Sånn pærsonli? Hm... De e jo mang dialekta berre i Orkdaln, da. Men, æ syns jo sjølsagt at sånn såm æ snakke e finast, da. Eiller, de bi jo ganske natturli de da, at æ syns de.*

Etter at Pål klargjorde skiljet mellom stereotypien og sine egne meninger i byrjinga av den direkte delen av intervjuet, var dette noko han tydelegvis tok med seg då han svara på resten av spørsmåla òg: På spørsmålet om det finst finare dialektar enn orkdalsdialekten, byrja han òg med å spørje om det var hans egne meninger eg var ute etter eller om han skulle skildre stereotypien, ved å spørje: "*Sånn pærsonli?*". Dette tek eg som eit teikn på at han ikkje var samd i den stereotypien han såg for seg då eg spurde. Det er her likevel ei fare for at han svara slik på grunn av implisitt påverknad frå meg som ein slags autoritetsperson. Eg gjennomførte intervjuet på skulen i skuletida, og eg hadde fått kontakt med informantane via norsklæraren min frå då eg sjølv gjekk på skulen. I tillegg er eg òg frå Orkdalen, og snakkar ein meir utprega orkdalsdialekt enn begge informantane. Det er dermed ei viss fare for at eg vart oppfatta som "ei forlenga arm" av norsklæraren deira, og at informantane oppfatta at intervjusituasjonen ikkje var tidspunktet å seie at orkdalsdialekten er stygg, om dei no måtte meine det. Berre det at eg i det heile stilte spørsmålet, kan ha gjort at Pål trudde det var det svaret han gav, som var det "politisk korrekte" å gje. Likevel trur eg ikkje det er slik på grunn av det svaret han gav på det neste spørsmålet:

- Meg: *Finst det dialektar du tykkjer er styggare enn orkdalsdialekten?*
- Pål: *Ja, sånn væstlandsdialækt. Sogndal å sånn. Skarre-r å sånn. De syns æ e dritstøgt. Ja, de syns æ, ass. Bli næstn irritert på fålk såm snakke sånn.*

Dette var jo det bortimot mest politisk *ukorrekte* svaret han kunne ha kome med på det spørsmålet, og han sa det med overtyding og indignasjon. På eit par spørsmål tidlegare hadde han derimot sagt at han meinte alle burde bruke dialekten sin over alt! I lyset av etterpåklokskapen hadde det vore interessant om eg her hadde

konfrontert han med det svaret og spurt om det ikkje gjaldt sogningar. I tillegg kunne eg vore endå "slemmare" og opplyst han om at sogningar ikkje har skarre-r. Det ville vore interessant å sjå kva refleksjonar han hadde gjort seg ved å møte seg sjølv i døra slik, men diverre tenkte eg ikkje fort nok i intervjusituasjonen, og eg let denne gylne sjansen gå frå meg.

På spørsmålet om den regionale tilknyttinga til Pål fekk han seg derimot ei lita overrasking av seg sjølv:

Meg: Er du stolt over å vera trønder, eller orkdaling, då?

Pål: Ja.

Meg: Begge deler?

Pål: Ja. [stille] Men, de liksom,... æ e mer stolt åver å værre trønder einn æ e orkdaling. Æ veit itj koffor, men æ...kom på de no, eiller... æ kjeint de no.

Eigentleg hadde eg ikkje tenkt å spørje etter ei vekting av dei to mot kvarandre, og svaret hans kom like overraskande på meg som på han. Slike augneblink trur eg òg berre er mogleg å få fram når ein bruker intervju og direkte metode.

4 Oppsummering

Avslutningsvis vil eg seie at eg meiner det innanfor forskinga på haldningar har vore for lite fokus på det som i trekomponent-modellen blir kalla den kognitive komponenten. Fordi haldningar er svært samansette og komplekse storleikar, er det viktig å forske på alle sidene av dei. Ein får ulike kunnskapar om den same haldninga etter kva innfallsvinkel ein har i forskinga, og resultatet etter dei ulike metodane fortel kvar si historie om det same objektet. I tillegg er eg tilbøyeleg til å meine at det etter kvart er meir interessant å forske på refleksjonsnivået folk har om språk og eigne haldningar og stereotypiar, enn til dømes å gjennomføre granskingar der ein får informantane til å reprodusere dei stereotypiane forskaren alt veit at finst. Dette gjer i verste fall informantane "flatare" eller "enklare" enn nødvendig, og ein får i alle fall ikkje fram ambivalente haldningar eller refleksjonar rundt språk. Erfaringa mi er at det

fungerte svært godt å bruke både direkte og indirekte metode på den same informanten: Sjølv om svara ikkje var *himmelvidt* ulike, fekk eg sett haldningane deira frå to ulike sider, og det er eit godt utgangspunkt for å drøfte kva språkhaldningane deira består av og korleis dei kjem til uttrykk i ulike situasjonar. Det bør vera like interessant å setje fokus på *avstanden* mellom haldning og handling, og å forklare den, som å dokumentere *samsvaret* mellom dei. Og ikkje minst er nett ambivalente kjensler til eit objekt, eller ulike handlingsmønster til det same objektet i ulike situasjonar, gode utgangspunkt for å finne ut at den "eigentlege", "ekte" eller "reelle" haldninga ikkje finst, og at det er eit meningslaust uttrykk. Resultata ein kjem fram til ved bruk av alle desse forskjellige metodane er like "ekte" eller "reelle" på den måten at haldninga kjem til uttrykk på ulikt vis, og at ein ser ulike sider ved ho.

Litteratur

- Agheyisi, R. & Fishman, J. (1972): "Språkhaldningsundersøkelser. En kort oversikt over metoder." Kap. 5 i Engh, J., Hanssen, E., Vannebo, K. I. & Wiggen, G. (red.): *Språksosiologi*. Oslo – Bergen – Tromsø: Universitetforlaget, s. 77-96
- Allport, G. W. (1935): "Attitudes". Kapittel 17 i Murchison, C. (red.): *A Handbook of Social Psychology*. Worchester, Massachusetts: Clark University Press, s. 798-844
- Baker, C. (1992): *Attitudes and Language*. Clevedon – Philadelphia – Adelaide: Multilingual Matters Ltd.
- Asphjell, J. m.fl. (1990): *Orkdalsmålet*. Orkdal: Orkdal Mållag
- Dahl, M. (2003): "Språkhaldningsundersøkelser". I *Norskraft. Tidsskrift for nordisk språk og litteratur* nr. 106/2003. Oslo: Universitetet i Oslo, s. 59-78
- Eagly, A. H. & Chaiken, S. (1993): *The Psychology of Attitudes*. Fort Worth: Harcourt Brace College Publishers
- Farstad, R. (1996): *En studie av språkhaldninger og stereotype forestillinger om og blant sunnmøringer, romsdalinger og nordmøringer*. Upublisert hovudfagsoppgåve. Universitetet i Trondheim
- Fishbein, M. (1965): "A consideration of beliefs, attitudes, and their relationship". I Steiner, I. D. & Fishbein, M.: *Current Studies in Social*

- Psychology*. New York – Chicago – San Fransisco – Toronto – London: Holt, Rinehart and Winston, inc. s. 107-120
- Fishbein, M. & Ajzen, I. (1975): *Belief, attitude, intention and behavior: An Introduction to Theory and Research*. Reading, Massachusetts: Addison-Wesley Publishing Company
- Giles, H. & Coupland, N. (1991): "Language Attitudes". Kap 2 i *Language: Contexts and Consequences*. California: Brooks/ Cole s. 23- 59
- Helleland, B. & Papazian, E. (1981): *Norsk Talemål*. Lærestoff og tekster til 3 programseriar om norsk talemål. Oslo: NRK - Skoleradioen
- Hewstone, M. & Giles, H. (1986): "Social Groups and Social Stereotypes". I Coupland, N. & Jaworski, A. (1997): *Sociolinguistics. A Reader and Coursebook*. London: MacMillan Press Ltd., s. 270- 283
- Ilstad, S. & Nystuen, K. [1982] (1997): "Innstillinger". Kap. 5 i *Sosialpsykologi*. Trondheim: Tapir Forlag, s. 93- 115
- Jahr, E. H. (red.) (1990): *Den store dialektboka*. Oslo: Novus Forlag
- Kristiansen, E. (1995): *Holdninger til vikværsk. En kvantitativ analyse av skoleelevers holdninger til noen trekk i drammensdialekten*. Upublisert hovudfagsoppgåve. Universitetet i Oslo.
- Kristiansen, E. (1999): "Haldningar til vikværsk". I Kleiva, T. m.fl.: *Austlandsmål i endring. Dialektar, nynorsk og språkhaldningar på indre Austlandet*. Oslo: Det Norske Samlaget, s. 140-149
- Kristiansen, T. (1997): "Language Attitudes in a Danish Cinema". I Coupland, N. & Jaworski, A.: *Sociolinguistics. A Reader and Coursebook*. London: MacMillan Press Ltd. s. 291- 305
- Kristoffersen, G. (1996): "Noen grunnleggende banaliteter om tolkning av sosiolingvistiske forskningsresultater". I *Samspel och variation – språklige studier tillagnade Bengt Nordberg på 60-årsdagen*. Uppsala: INS Uppsala Universitet, s. 223- 233
- Lambert, W. W. & Lambert, W. E. (1964): "The Social Significance of Attitudes". Kap. 4 i *Social Psychology*. Englewood Cliffs: Prentice- Hall Inc., s. 49-70.
- Lübcke, P. (red.) (1993): *Politikens filosofi leksikon*. København: Politikens Forlag
- Martinussen, W. [1984] (1991): "Holdningspåvirkning". Del 3 av kap. 16 "Sosialisering" i *Sosiologisk analyse. En innføring*. Oslo: Universitetsforlaget, s. 317- 321
- Mæhlum, B. (1992): "Det kvalitative forskningsintervju". Kap. 12 i *Dialektal sosialisering. En studie i barn og ungdoms språklige strategier i Longyearbyen på Svalbard*. Oslo: Novus Forlag, s. 141-149
- Pynes, P. J. (1990): "Development of the Cognitive Component of Language Attitudes: A Case Study from Sandhausen, Germany." I

- Viereck, W.: *Soziolinguistische Variation, Bilingualismus, Multilingualismus, Sprachkontakt, Sprachvergleich, Dialektgebrauch und Einstellungen zu Sprachvarietäten*. Band 4 frå Verhandlungen des Internationalen Dialektenkongresses, Bamberg 29.07.- 04.08.1990. Stuttgart: Franz Steiner Verlag Stuttgart, s. 388- 410
- Rosenberg, M. J. & Hovland, C. I. (1960): "Cognitive, Affective, and Behavioral Components of Attitudes". I Hovland, C. I. & Rosenberg, M. J.: *Attitude Organization and Change. An Analysis of Consistency among Attitude Components*. New Haven: Yale University Press, s. 1-14
- Raaheim, A. (2002): "Sosiale holdninger". Kap. 3 i *Sosialpsykologi*. Bergen: Fagbokforlaget, s. 79- 126
- Stahlberg, D. & Frey, D. [1988] (1990): "Attitudes I: Structure, Measurement and Functions". I Hewstone, M., Stroebe, W., Codol, J.P. & Stephenson, G.M. (red.): *Introduction to Social Psychology. A European Perspective*. Oxford – Cambridge: Basil Blackwell Ltd., s. 142- 164
- Thomas, W. I. & Znaniecki, F. (1927): *The Polish Peasant in Europe and America. Volume one*. New York: Alfred A. Knopf

Den problematiske regionaliseringen¹

Av Stian Hårstad

En oppsummering av det siste tiårets sosiolingvistiske forskning i Norge vil utvilsomt avdekke at en stor del av den vitenskapelige oppmerksomheten har vært rettet mot fenomenet *språklig regionalisering* (se f.eks. Akselberg 2002a). Dette skyldes ikke minst at det mest sentrale forskningsprosjektet i det samme tidsrommet, *Talemålsendring i Noreg*² (TEIN), hadde nettopp regionalisering av norske talemål som eksplisitt hovedfokus (jf. TEIN 1998:3). Etter hvert er det levert en lang rekke både hovedoppgaver og doktorgradsavhandlinger som behandler dette temaet, men i mange sammenhenger har norske sosiolingvisters håndtering av konseptet *regionalisering* vært til dels vag og inkonsistent.

Denne artikkelen er ment som et bidrag til oppryddingen i en tidvis skjødesløs omgang med begrepene *region* og *regionalisering*. Samtidig ønsker jeg å understreke at disse primært geografiske termene absolutt er hjemmehørende innenfor moderne norsk språkvitenskap i og med at regionalisering kan settes i sammenheng med en generell samfunnsmessig *avlokalisering* og dermed også språklig *standardisering*. Jeg vil blant annet illustrere dette med funn fra det feltarbeidet jeg utførte blant unge språkbrukere i Oppdal i forbindelse med hovedfagsoppgaven min i nordisk språkvitenskap (Hårstad 2004).

1 Denne artikkelen er basert på en prøveforelesning som ble holdt ved NTNU i juni 2004 som en del av avsluttende eksamen i hovedfag i nordisk språkvitenskap.

2 Se f.eks. Akselberg (1999) for en kortfattet omtale av prosjektet.

1 Språk og territorium

1.1 Sosiolingvistikken og regionalisering

Ifølge Røynealand (1999:99f.) blir språklig regionalisering innenfor TEIN-prosjektet oppfattet som en språkendring som skjer etter et visst geografisk mønster. Regionalisering blir videre omtalt som en prosess som fører de lokale talemålsvarietetene mot "noe mer standardnært", og som dermed aktualiserer et *regionalt* nivå. Denne koblingen mellom lingvistiske og geografiske forhold trenger kanskje ikke å virke opplagt, men det er et faktum at norsk språkvitenskap gjennomgående har relatert språklig variasjon til en territoriell dimensjon. Her til lands har både lingvister og lekmenn for en stor del sett termen "dialekt" som synonym med "geolekt": en geografisk avgrenset varietet av et språk. De forskjellige varietetene av norsk har stått som representanter for ulike deler av det norske territoriet – hvert talemål hører hjemme i et landskap. Denne oppfatningen ble også i stor grad videreført av sosiolingvistikken etter hvert som den vokste fram. Ifølge Mæhlum (1996:177) har norske sosiolingvisters befatning med diskursanalyser, konversasjonsanalyser og pragmatikk vært marginal, mens den klassiske dialektgeografien har utgjort et av de viktigste opphavene til "vanlig" norsk sosiolingvistikk. Den geografiske dimensjonen er bevart også i mer moderne talemålsforskning, og by og land, sentrum og periferi, lokalsamfunn og storsamfunn er på ulike vis blitt sammenlignet med henblikk på sosiolingvistiske forhold. Selv om sosiolingvistene i de senere årene har knyttet språklig heterogenitet mer direkte til sosiale størrelser, er dimensjonen lokal-overlokal-nasjonal fortsatt svært sentral. Mæhlum (op.cit.:198) hevder at så å si alt som er foretatt av sosiolingvistiske talemålsstudier i Norden kan knyttes til denne linja.

Et forholdsvis nytt tilskudd til denne dimensjonen er altså tanken om "regionalisering" – utfellingen av et regionalt nivå i den språklige variasjonen. I en generell omtale av talemålet til den yngste generasjonen nordmenn skriver Lars S. Vikør (1989:56) at dette endrer seg "[...] not primarily in the direction of the standard norms, but far more in the direction of more unified regional dialects based on the popular speech of the population centres in the various regions". Og i løpet av det siste tiåret har det kommet tallrike

undersøkelser som hevder å kunne påvise at spesielle lokale språktrekk, det vil si former som har begrenset geografisk utbredelse, blir lagt bort til fordel for varianter som har et videre regionalt bruksområde. En varietet som tidligere var unik for en spesifikk lokalitet modifiseres og blir stående som representant for en overlokal *region*.

Sosiolingvistikkenes fokusering av dette forløpet har skjedd i takt med en stadig mer omfattende tematisering av regioner og regionalisering innenfor mange andre fagfelt. Man kan på mange måter si at de siste tiårene har vært en glanstid for *regionaliteten* (se f.eks. Idvall & Salomonsson 1996).

1.2 *Regionenes gullalder*

Problemstillinger med utgangspunkt i regioner og det regionale har vært objekt for utstrakt forskning innenfor en rekke samfunnsvitenskapelige og humanistiske fagmiljøer. Selv om tyngdepunktet vesentlig har ligget på den politiske og økonomiske utviklingen i den vestlige verden (Idvall & Salomonsson 1996:9), må aktualiseringen av det regionale nivået også ses i sammenheng med en mer dyptgående og fundamental *modernisering* og *urbanisering* av menneskelig atferd og levesett. Löfgren (1998:5) knytter den økende interessen for regionalitet til globalisering: "Dannelse av regioner i seg selv kan ses som et svar på utfordringer globaliseringen stiller, og regioner er ikke en gitt størrelse som er upåvirket av globaliseringsprosesser." Idvall (1996:159) hevder på samme måte at en samfunnsstrukturell modernisering må ses som en absolutt forutsetning for deler av den regionaliseringen som finner sted.

Den samfunnsmessige omstruktureringen det her er snakk om, blir ofte sett på som følgene av en psykososial *frikobling* eller *frisetting* av individet. Dette er idéhistorisk tankegods som har sammenheng med en modernistisk oppfatning av identitet og identitetsdannelse. Ifølge Nielsen (1991:10f.) er modernitetens allmenne tendens en "[...] afvikling af resterne af de traditionsfæstede livssammenhænge og kredsløpsstrukturer [...]", og individet er derfor løst fra alle tradisjonelle sosiale bindinger. Dette innebærer at enkeltmennesket står mer fritt til å konstruere sin identitet og sine fellesskap, og til

selv å forme sitt livsløp uavhengig av tidligere praksis og etablerte normer. En slik konstruktivistisk tilnærming til identitetsdannelse innebærer en oppfatning av identitet som en multippel og dynamisk størrelse som kan forandres og avpasses over tid. Identitet blir forstått som et konstrukt av vår *gjøren*, og våre handlemåter, og betydningen av individets interaksjon med andre er sentral:

Det är inte en essentiell identitet som styr vår samhandling med andra. Tvärtom är det vår samhandling som formar det vi kallar identitet, i den betydelsen att identitet förmedlar mening i samhandling. Människor har bara identitet i samhandling med andra, och det är endast i samhandling vi har behov för identitet. (Löfgren 1995:18)

Det som er med på å gi regionaliteten gunstige levevilkår under en slik moderniseringsprosess, er en antatt *deterritorialisering* eller *avlokalisering* av individets tilhørighetsrelasjoner. Mens erfaringshorisonten og referanserammen tidligere i all hovedsak var ensbetydende med nærmiljøet, det vil si den nærmeste lokaliteten, ser en nå for seg at individet i større grad søker etter *overlokale* holdepunkter, og storsamfunnet blir for mange den naturlige referansen. Individets handlingsfelt og verdigrunnlag blir dermed knyttet til et helt annet miljø enn den faktiske og konkrete lokaliteten vedkommende lever i, og stedstilhørigheten mister etter hvert sin betydning som identifikasjonsgrunnlag (se referanser hos f.eks. Paulgaard 2001:18 og Mæhlum 2002:83f.). Isteden ser individet sine handlinger i et nasjonalt, internasjonalt eller globalt perspektiv.

Men selv om det råder enighet om at *stedet* betyr stadig mindre som ankerfeste for identiteten, er det også mange som innvender at det ikke kan være snakk om noen fullstendig frikobling eller oppløsning i denne moderne identitetsbyggingen. Paulgaard (2001:35) sier for eksempel:

Identitet er [...] ikke noe den enkelte kan velge løsrevet fra tradisjonelt fellesskap. Folk starter ikke på fritt grunnlag når de skal plukke enkeltelementer og komponere identitetsuttrykk. De betydninger som er knyttet til globale og lokale særtrekk bidrar til å definere den enkelte, enten en ønsker det eller ikke.

Fossåskaret (2000:32) mener likeledes at den kulturelle identiteten er avhengig av stedet i den forstand at emosjonelle minner og assosiasjoner har bruk for geografisk forankring. Man er altså tvunget til å ta omgivelsene på det lokale nivået i betraktning, rett og slett fordi de fysiske-materielle objektene ikke kan frikobles fra den sosiale konteksten de eksisterer i. Andersson (1980:5) hevder at selv steiner og trær er *sosio-materie*, og stedet vi oppholder oss på, er ikke bare et fysisk rom – et territorium vi vandrer rundt i og er globale; det er rammene for en sosial organisasjon som er med på å prege identiteten vår enten vi vil eller ikke. Stedet utgjør en syntese av fysisk-materiell realitet og sosiokulturell praksis som representerer en totalitet i bevisstheten vår (jf. Mæhlum 1999:17), og det er en utbredt oppfatning at tilhørigheten til stedet inngår som del av en stabil komponent hos identiteten: "Den stedsforankrede identiteten representerer en form for varighet, selv om de identitetsmarkerende symbolene skifter innhold gjennom revitalisering og nykonstruksjon." (Slettan & Stugu 1997:9)

Som Mæhlum (2002:82) sier, blir både handlinger og erfaringer "silt" gjennom et lokalt filter, og ikke-lokale elementer blir på ulike måter omformet og refortolket før de over tid framstår som en integrert del av det lokale. Dette innebærer at den lokale orienteringen stadig vil være present og prege individets kategorisering og strukturering av sin livsverden. Og det blir derfor nødvendig å foreta en innsnevring av den tidligere nevnte fristillingen og *avtradisjoniseringen* som moderniteten fører med seg. Selv om individet orienterer seg ut over de nærmeste omgivelsene, kan ikke den lokale tilhørigheten nøytraliseres fullstendig. I dannelsen av en supralokal identitet blir individet til en viss grad tvunget til å ta den nærmeste referanserammen i betraktning.

Dette er noe av den teoretiske bakgrunnen for den *regionaliseringen* det er blitt hevdet at samfunnet gjennomgår. Regionen blir et kompromiss i letingen etter et naturlig identifikasjonsgrunnlag når individet fristiller seg fra den lokale referanserammen og på samme tid streber etter en ekspansjon av lokalmiljøet som likevel ikke involverer hele storsamfunnet. Men hva er egentlig en region?

1.3 Regionens substans

Vi opptrer temmelig ubesværet med termen *region* i dagligtalen, men etter hvert som fenomenet *regionalisering* er blitt nærmere undersøkt de siste tiårene, har det vist seg at region-begrepet er meget komplekst og flertydig (se f.eks. Selstad 1993). Fossåskaret (1996:82) hevder at den tradisjonelle norske oppfatningen av *region* er at det er et territorielt avgrenset område innenfor en nasjon, og det er med denne grunnleggende betydningen begrepet vil bli brukt i det følgende³. Det blir videre slått fast at regionen utgjør et *mellomnivå* i organiseringen av territoriet (Nordgreen 1995:16). Den inngår i et hierarki av sosialt konstruerte plannivåer, men den befinner seg likevel på siden av de ulike forvaltningsnivåene (stat, fylke og kommune) og har derfor ingen instruksjonsmyndighet: "Region er ei ikkje-vedtakande eining" (Fossåskaret 1996:83). Nettopp derfor oppleves gjerne enheten som diffus og lite håndgripelig, på tross av at vi ufortrødent forholder oss til en lang rekke regioner i hverdagen. Regioner blir blant annet omtalt som "vedvarende prosesser", "mentale konsepter" og "sosiale konstrukter" (se f.eks. Fossåskaret 1996, 2000, Paasi 1996 eller Nordgreen 1995), og det er på mange måter problematisk å forsøke å bestemme regionens egentlige substans – dersom den i det hele tatt finnes. Geografen Tor Selstad (1993:11) sier at "[v]i kan lage regioner av nær sagt hva som helst", men i prinsippet er det visse typer regioner som er lettere å etablere enn andre. For det er forskjell på regioner – ikke bare i utstrekning, men også i beskaffenhet.

Regionalgeografien opptrer hovedsakelig med tre tilnæringsmåter til regionbegrepet. Hos Veggeland (1992) finner vi eksempelvis en regiontypologi med kategoriene *kulturelle*, *funksjonelle* og *administrative* regioner. Nordgreen (1995) opererer med den samme tredelingen, men med noe avvikende benevnelser: *homogene*, *funksjonelle* og *politisk/administrative* regioner. Andre kategoriseringer slår sammen de to sistnevnte typene fordi de har det til felles at de omfatter regioner som er kreert av en eller annen

3 Regioner kan som kjent også eksistere på et overnasjonalt nivå, men jeg velger ikke å gå videre inn på dette her. Se Fossåskaret (1996) for en kortfattet diskusjon av ulike regionforståelser.

bemyndiget instans (se f.eks. Salomonsson 1996). Disse regionene er størrelser som er definert av utenforstående politiske krefter med bakgrunn i en intensjon om å oppnå en viss sosioøkonomisk funksjonalitet. Dannelsen av slike *funksjonelle* regioner skjer med andre ord ovenfra og ned, og de karakteriseres av at de i stor grad er planlagte konstrukter.

Motstykket til dette er en regiondannelse som foregår som et spontant fenomen i en bevegelse nedenfra og opp (se f.eks. Löfgren 1995:19, Nordgreen 1995:27f.). Det vil si regioner som vokser fram innenfra på bakgrunn av opplevelsen av særegenhet eller en viss homogenitet innenfor et territorium. Blant disse *homogene* regionene⁴ finner vi en kategori som opptrer under en mengde forskjellige benevnelser: "mental region", "folkelig region", "perseptuell region", "kulturell region", "historisk region", "naturlig region" og "identitetsregion". Denne regiontypen er ifølge Salomonsson (1996:15) preget av "[...] likhet i historia, dialekt, religiösa förhållanden samt en känsla av samhörighet bland befolkningen". En slik *identitetsregion* er altså fundert på en homogenitet i kulturelle uttrykksformer og vurderinger, og dens sementerende kraft hentes innenfra. Det er ingen utenforstående autoritet som har direkte anledning til å forme denne enheten, regionaliseringen skjer fra grasrotplan, og blir derfor satt i sammenheng med en *regionalisme* – det vil si en regionalt fundert nasjonalisme eller patriotisme.

Det er hovedsakelig slike *perseptuelle* eller *mentale* regioner som er interessante for oss som er i befattning med språklig regionalisering.⁵ Vi studerer språkendringer som skjer med en retning og et mønster som stemmer overens med grensene mellom ulike identitetsregioner – grenser som i mange tilfeller oppleves som klare og konkrete. Men hvor reelle er egentlig disse enhetene og skillelinjene mellom dem?

4 Ifølge enkelte regionalgeografer må også ulike naturregioner ("barskogregion" etc.) inkluderes i de homogene regionene, men jeg tar ikke dette i betraktning her, og henviser isteden til diskusjonen hos Nordgreen (1995:3ff.).

5 Det finnes i mange sammenhenger klare forbindelseslinjer mellom kulturelle og funksjonelle/administrative regioner, men jeg går ikke inn på denne tematikken her.

Og hvordan lar det seg gjøre å fastslå at språklige endringer sammenfaller med grenser som ikke kan observeres? Som nevnt ovenfor omtales regionen ofte som en abstraksjon – et mentalt konstrukt som ikke har noen fysisk substans, og Fossåskaret (1996:89) påpeker at dette medfører mange metodologiske problemer for den som vil nærme seg regionen på en vitenskapelig måte. Likevel er det ingen tvil om at mange regioner oppleves som høyst reelle og i mange sammenhenger naturgitte. I mange tilfeller skyldes dette at regiongrensene følger det Fossåskaret (op.cit.:84) omtaler som en *topografisk logikk*. På bakgrunn av naturformasjoner og fysisk terreng, i Norge særlig i form av fjellkjeder, fjorder og daler, skjer en avgrensning og sammenbinding som oppfattes som naturlig og svært håndgripelig. Men regiongrenser kan også i høy grad oppleves som sansbare og naturlige selv om de ikke har støtte i topografien. Löfgren (1995) mener at regioner er konkrete i den forstand at de er menneskeskapt samfunnsfenomener. Regionen avgrenser en arena for samhandling og rekkevidden for menneskets fysiske, kulturelle og sosiale aktiviteter, og den framstår derfor som en materiell eksistens. Dersom man som Fossåskaret (1992:91) ser på kultur som "storkna handling", får regionen substans på den måten at den er et fysisk rom der ett eller flere slike "stivnede" kollektive handlingsmønstre finner sted.

1.4 Sosiolingvistenes regioner

Når språkforskerne de siste tiårene⁶ har tatt for seg regionalisering av norske talemål, har det i mange sammenhenger vært med en oppfatning av regionen som en høyst håndgripelig enhet med naturgitte og uforanderlige grenser. Ivrigte sosiolingvister har intuitivt holdt fast på hevdvunne regionkonstruksjoner, og skaltet og valt med Trøndelag, Hadeland og Ryfylke som monolittiske identitetsregioner. Jeg mener ikke å insinuere at alle norske språkvitere har hatt en gjennomgående ukritisk omgang med

6 Endringsfenomener som er nært beslektet med regionalisering, er nok beskrevet atskillig tidligere (f.eks. Anders Steinsholts granskninger fra 1938-40), men som Akselberg (2002a:19) påpeker, er det først de siste 10-15 årene dette er blitt et eksplisitt tema for norsk talemålsforskning.

regionbegrepet, men det er en kjensgjerning at regioner tidvis er blitt tatt for gitt og behandlet som naturlige og enhetlige celler der tradisjonelle talemålsvarieteter gror sammen til én forent *regiolekt*. Etter mitt syn er det viktig at vår tilnærming til regionene som arena og ytre rammeverk for de pågående språkendringsprosessene blir kraftig nyansert. Det er for eksempel ikke snakk om at regionaliseringen er en entydig bevegelse mot stabilitet. Som Akselberg (2002b:50) påpeker er ikke en regionalspråknorm permanent og homogen, slik vi ofte kan få inntrykk av: "*Regionalmåla* er også *stendig i endring*. [...] *Regionalmåla* vil òg endra seg frå tid til tid."

Jeg skal være den første til å vedgå at det synes logisk og plausibelt å operere med for eksempel Agder, Sunnmøre og Helgeland som definitive regionbenevnelser. Men vi må hele tiden ha i mente at dette ikke er enhetlige og stabile absolutter som har eksistert fra tidenes morgen eller som brått og uvilkårlig vokste ut av intet. Det kan være på sin plass å la geografen Ansi Paasi (1996:99) minne oss om at "[r]egions are not 'organisms' that develop and have a certain life span of evolution in the manner that some of the biological metaphors so typical of western social thought might suggest". Like lite som språket evner å forandre seg for egen maskin, kan regioner oppstå og forsvinne etter eget forgodtbefinnende. Både språket og regionen er humane konstruksjoner, og transformasjoner hos begge disse fenomenene har sin bakgrunn i intensjonelle handlinger fra menneskenes side.

En liten vederkvegelse for norske sosiolingvister kan det være at vi ifølge Idvall & Salomonsson (1996:10) langt fra er alene om å håndtere *regionen* som en naturgitt størrelse:

En väsentlig del av dagens regionforskning behandlar sitt forskningsobjekt som om det vore oberoende av mänsklig praktik. Regioner får därmed en sorts essentiell status trots att alla – i vetenskapssamhället – vet att regioner är sociala och kulturella konstruktioner.

Det er grunn til å anta at denne oppfatningen av regioner og regiongrenser som noe naturlig gitt står sterkt også utenfor

vitenskapens verden. Uten at jeg regner synspunktene til direktøren i Kommunenes Sentralforbund, Olav Ulleren, som representative for nordmenn flest, ser jeg på hans uttalelse til *Kommunal Rapport* den 2. juni 2004 som et betegnende eksempel på hvordan "naturlighet" for mange er et gyldig kriterium for en viss regionordning:

I Norge har vi fem landsdeler med hver sine identiteter og dialekter. Nord-Norge, Trøndelag, Vestlandet og Sørlandet er passe store enheter. Østlandet blir stort og folkerikt, men like fullt er det en naturlig region. Helseregionene har vist vei i inndelingen av landet.

Dette utsagnet kom i anledning prosessen med å utrede behovet for et styrket mellomnivå i forvaltningen, og Ulleren opplever etter sigende at en femdeling av landet er det mest "naturlige" fordi denne har bakgrunn i språklige forhold og spesifikke landsdelsidentiteter. Ytterligere sementerende virker den institusjonelle støtten fra helseforetakene. Enhver med noe innsikt i norske målfører vil nok stusse over at så ulike varieteter som ottamål, ringsakermål og haldendialekten ganske lettvisnt blir kategorisert som "østlandsk" fordi de hører inn under "Helse Øst". Og en kan også innvende at det på dialektalt grunnlag er mulig å gjøre en mengde alternative underdelinger av landet som er like plausible og som involverer like "naturlige" regioner som de Ulleren ser for seg. Likeledes kan det være problematisk å godta at den norske befolkningen "naturlig" lar seg dele inn i fem klart atskilte identiteter på bakgrunn av tilhørighet i en landsdel. Jeg skal ikke begi meg inn på noen prinsippdiskusjon av begrepet "naturlighet" her, men det er klart at det representerer et svært diffust kriterium i prosessen med å definere regioner. Vurderingen av hvilke regiongrenser som er "naturlige" er en høyst subjektiv handling, og det er derfor mulig å argumentere stringent for både en fem-, sju- og nideling av Norge. Enkelte grenseganger har åpenbart bredere støtte i opinionen enn andre, men noen absolutt vitenskapelig dekning for en spesifikk regioninndeling vil det være vanskelig å finne – nettopp fordi regionens substans er så uavklart.

Når man fra politisk hold har arbeidet med ulike modeller for regional inndeling av landet, har det hele tiden vært med en sterk bevissthet om hvor essensiell denne følelsen av "naturlighet" er. På

initiativ fra Kommunenes Sentralforbund ble rapporten *Sterke regioner – oppgaver, styringsmodeller og konsekvenser for inndeling* laget i 2004, og i dette dokumentet blir det framhevet at det må være et mål å finne en regioninndeling som befolkningen "kan identifisere seg med" (s. 6). Regionene skal oppleves som naturlige, og det blir videre framhevet at "[...] inndelingen må ta hensyn til og tilpasses virkeligheten i det regionale Norge" (ibid.). Det legges altså vekt på at de *funksjonelle* regionene i størst mulig grad skal stemme overens med de *virkelige* regionene (som vi her kan anta er det samme som identitetsregionene), men det kommer ikke fram hvordan denne *virkeligheten* skal kartlegges og måles. Vi ser at det selv i denne spesialistutredningen finnes spor av en oppfatning om at regionen har en slags essensiell status, og det kan virke som om identifiseringen av de ulike regionene i stor grad skal baseres på intuisjon.

1.5 Unge oppdalinger – perifere trøndere

Dersom intuisjonen legges til grunn, er det sannsynlig at den jevne nordmann vil utpeke *Trøndelag* som en av de klarest avgrensede regionene i landet. Det var i dette området jeg hentet det empiriske materialet til min hovedoppgave i nordisk språkvitenskap (Hårstad 2004). I studien av språklige strategier blant ungdom i Oppdal i Sør-Trøndelag ble *regionalitet* et sentralt moment etter hvert som informantene brakte på bane til dels meget ulike syn på "den trønderske identiteten". Det gikk opp for meg at forestillingen om Trøndelag som en stabil og homogen region som gjennomgår en ensrettet språklig regionaliseringsprosess, innebærer en sterk forenkling av virkeligheten.

Det er i løpet av det siste tiåret kommet en rekke undersøkelser som konkluderer med at det trønderske språkområdet opplever en endringsprosess der et "folkelig trondheimsmål" blir utpekt som den dominerende "pådriveren" (se f.eks. Ulset Vold 2002:168ff.). Men selv om Trondheim oppfattes som normsentrum også av unge oppdalinger, kom det i min undersøkelse fram at de ikke kjenner det som naturlig å adoptere den trondhjemske koden uten forbehold. Mine informanter ga til kjenne et temmelig ambivalent forhold til

det de gjentatte ganger omtalte som "typisk trøndersk". Særlig påfallende var det at mange ikke var komfortable med å omtale sitt eget talemål som "typisk trøndersk". Flere informanter nevnte den vesentlige forskjellen mellom utsagnet "*Æ e trønder!*" som er en *påstand* når for eksempel en trondhjømmer sier det, mens den samme realisasjonen blir et *spørsmål* fra en oppdaling: "*Æ e trønder?*". Dette må ikke forstås dithen at oppdalingene stilte spørsmål ved sin status som trøndere – de ga klart uttrykk for at de så på seg selv som fullverdige medlemmer av "trønderfamilien", men samtidig kom det fram at de anså innbyggere i andre deler av regionen som "mer trønderske". Jeg fikk aldri klarhet i *hvor* dette trønderske kjerneområdet ligger, men noen vage hentydninger lokaliserer det til blant annet Trondheim og de nordtrønderske byene.

Et flertall av informantene mente at de nok blir ansett for å være trøndere når de besøker andre deler av landet, men de understreket igjen at de ikke er så "typiske" når de er hjemme i Trøndelag. Dette samsvarer med Salomonssons (1996:18) tese om at "[...] den regionala identiteten främst fungerar som en sorts kostym, som man tar på sig när man lämnar den egna regionen". Mye tyder på at den regionale identiteten i det hele tatt er temmelig marginal hos den yngste generasjonen oppdalinge. Fortsatt dominerer den stedlige, lokale tilhørigheten, og bevisstheten om en "oppdalsk" egenart er sterk hos mange – de er først oppdalinge, så trøndere. Men jeg fant også tydelige tegn på at mange unge oppdalinge har en mer overlokal verdiorientering. Enkelte informanter ga uttrykk for at de bare i liten grad identifiserte seg med "det oppdalske", og de stilte seg likegyldige eller negative til å bli boende i hjembygda. Hos flere av de samme personene fant jeg til dels klare spor av språklig nivellering. Hovedsakelig bestod denne modifieringen av konvergens mot trondheimsmålet, men det er også verdt å merke seg at mange av de språklige trekkene som ble adoptert, er felles for trondheimsmålet og en standardnær varietet⁷ (jf. Hårstad 2004:157f.). Valget av disse isomorfe variantene kan tenkes å være en del av en strategi der språkbrukerne styrer unna det som oppfattes som *markerte* trekk i de

7 Med "standardnær varietet" menes her det som blant andre Vanvik (1985:9) definerer som "standard østnorsk".

målførene det konvergeres mot. Selv om oppdalingene gradvis nærmer seg en "typisk trøndersk" varietet der trondheimsmålet rimeligvis er toneangivende, tar de ikke til seg hvilke som helst språktrekk fra dette "typisk trønderske" talemålet. Enkelte former blir silt ut og kun novasjoner som er i tråd med det vi muligens kan kalle regionstandarden, blir absorbert. Hvordan denne utvelgelsen foregår, skal jeg ikke spekulere på her, men mye tyder på at allmennheten på et slags intuitivt grunnlag enes om hva som kan inngå i en viss talemålsnorm (jf. Akselberg 2002b:52).

Til tross for at unge språkbrukere i Oppdal på mange punkter har forlatt den tradisjonelle lokale språknormen og tatt i bruk trekk fra andre målførere, er det ikke er snakk om at det moderne oppdalsmålet er preget av systematisk "undergang". Det er fortsatt en lang vei å gå før oppdalsmål og trondheimsmål er smeltet sammen i en *pan-trøndersk varietet*. Jeg konstaterte i min studie at informantene holder fast på en mengde trekk som utvilsomt anses som arkaiske og avstikkende i forhold til både andre trøndermål og også mer fjerntliggende dialekter. De opprettholder med andre ord en språklig avstand til normsenteret, og jeg argumenterer i hovedoppgaven min (op.cit.:168f.) for at opplevelsen av en slik *kulturell* og *lingvistisk distanse* til regionsenteret kan virke konserverende på talemålet i Oppdal. Oppdalingene står som forvaltere av et kulturelt uttrykk som i kraft av å kontrastere andre stedlige identiteter, er gjenstand for relativt stor aksept, og som derfor har en betydelig overlevelsessevne. Stugu (1997:135) omtaler Oppdal som "[...] ei av dei topografisk klarast avgrensbare og historisk mest stabile administrative einingane i landet", og fra flere hold er det pekt på at slike geografiske og sosiokulturelle forhold har bidratt til å meisle ut en unik oppdalsk identitet (se f.eks. Haugland 1996:26).

Selv om jeg i min undersøkelse ser tegn til at oppdalsungdom i økende grad finner sitt identifikasjonsgrunnlag utenfor lokalmiljøet, blir det klart at den oppdalske egenarten står sterkt i bevisstheten deres. De mange utsagnene om en opplevelse av avstand til det "kjernetrønderske" området antyder at det eksisterer markante vi-deforhold mellom ulike deler av den tilsynelatende harmoniske trøndelagsregionen. Det er for eksempel få tilfeller av at

oppdalingene gjør språklige innlån som tradisjonelt har vært eksklusive for andre trønderske varieteter. Formene som adopteres, kan for en stor del sies å inngå i en trøndersk regionstandard, men informantene tilkjennevir også en markant orientering mot en nasjonal standard. Påfallende mange ser for seg at oppdalsmålet i framtiden kommer til å bevege seg i retning av en bokmålsnær varietet. Likevel må trondheimsmålets dominerende posisjon innenfor det trønderske språkområdet tas ad notam. For selv om ungdommens egen framtidsspådom skulle vise seg å slå til, er det mye som tyder på at Trondheim står og vil bli stående som en overlokal omformer i denne kringkastingen av standardnære trekk.

2 Regionalisering og standardisering – to sider av samme sak?

Som vi har sett, involverer språklig regionalisering en bevegelse fra lokalt i retning av et nasjonalt nivå, og det kan være betimelig å spørre om ikke den språkendringssituasjonen som jeg har skissert i det foregående, simpelthen er en *standardiseringsprosess*. Inge Lise Pedersen (1999:36) er blant dem som undres på om alt snakket om "regionalisering" rett og slett er en mer politisk korrekt omtale av "standardisering". Og det er ikke vanskelig å følge Pedersens tankegang når hun i en annen sammenheng (2001:49) spør om regiolektene ikke bare er en mellomstasjon på veien mot standardtalemålet. Men selv om den talespråklige regionaliseringen som påvises rundt omkring i landet, skjer i form av parallelle homogeniseringsprosesser, kan vi likevel ikke slå regionaliseringen i hartkorn med standardisering. De to fenomenene kan nok på sett og vis sies å være beslektet, men blant andre Røyneland (1999) mener at det er maktpåliggende å skille mellom prosess og produkt. Standardisering som prosess kan ha flere mulige resultater, og en regional talemålsnorm er ett av disse. Men der standardiseringen fører fram til et maksimalt overlokalt talemål, stopper regionaliseringen på halvveien eller der omkring. Begge disse tilfellene av språklig nivellering er motivert av et ønske hos språkbrukeren om å unnlate å signalisere tilhørighet til et spesifikt sted, men i visse sammenhenger kan skrittet til standardnormen

oppleves som for langt, og språkbrukeren begrenser seg da til å ta opp former som signaliserer tilhørighet til det territoriet han eller hun anser som sin naturlige *identitetsregion*.

3 Avslutning

Jeg er av den formening at det har mye for seg å betegne mange av de lingvistiske endringsprosessene vi ser i Norge, som deler av en regionalisering, men samtidig slutter jeg meg til Akselberg (2002b:55) når han advarer mot å la seg fange av de teorier, modeller og termer som regionutredningene innebærer. Som jeg nevnte helt innledningsvis, kan det være riktig å si at norsk sosiolingvistikkk det siste desenniet har stått i regionaliseringens tegn, og det er også rimelig å anta at omfanget av regionaliseringsprosessene er større nå enn noensinne. Men Akselberg (ibid.) minner oss om at vi til alle tider har hatt talespråklige regionaliseringsprosesser, og det kan sånn sett være en viss fare for at moderne sosiolingvister har vært litt overivrige i sin tilnærming til dette fenomenet. Flere har innvendt at regionaliseringen er blitt overfokusert, og i noen sammenhenger etterlyst større edrueighet i jakten på de "virkelige" regionene. Ennå har vi ikke et fullstendig bilde av hvordan regionaliserings-tendensene arter seg rundt om i landet vårt, men det er ting som tyder på at den språklige regionaliseringen ikke alltid skjer i takt med de regionene vi forholder oss til ellers i hverdagen. Før vi kaster oss over den første og beste regionen, bør vi derfor nærme oss regionaliteten med et kritisk blikk slik at vi ikke ender opp med å avdekke et fatamorgana. Som nevnt ovenfor oppfatter den konstruktivistiske tradisjonen identiteten til et individ som summen av et stort antall partielle identiteter, og Fossåskaret (1992:87) hevder at "[i] denne identitetspakken er den regionale komponenten ganske marginal". Han hevder i en annen sammenheng (2000:32f.) at den regionale identiteten "[...] i vesentleg grad [er] ein konstruksjon som veks fram når vi er utanom regionen", og det kan dermed by på vanskeligheter å fastslå hva som er et enkeltindivids "sanne" regionale tilhørighet.

Etter hvert har den konstruktivistiske forståelsen av regionalitet blitt den dominerende i vitenskapen: "De flesta regionforskare har i

dag en sterk idémessig förankring i det synsätt som innebär att regioner är konstruerade eller skapade snarare än 'varande i sig själva'" (Idvall & Salomonsson 1996:10). Det er derfor mitt håp at sosiolingvistene, som i mange henseender også opptrer som regionforskere, tar innover seg Tor Selstads postulat om at "Regioner er ikke, de blir." (1993:11, mine uthevninger) I den konstruktivistisk orienterte regionalgeografien er det nettopp regionaliseringen som *prosess* som blir fokusert. Det er ikke kategorien region som er det mest sentrale studieobjektet, men rett og slett de sosiale prosessene som strukturerer tid og rom, og som i noen sammenhenger kalles *regionalisering*.

Dette er i første rekke regionalgeografenes gebet, men sosiolingvistikken kan bidra med ypperlig illustrasjonsmateriale, og jeg setter min lit til at vi vil fortsette med å vise hvordan språklige endringsprosesser kan gjenspeile forandringer i menneskers opplevelse av tilhørighet til et større eller mindre territorium.

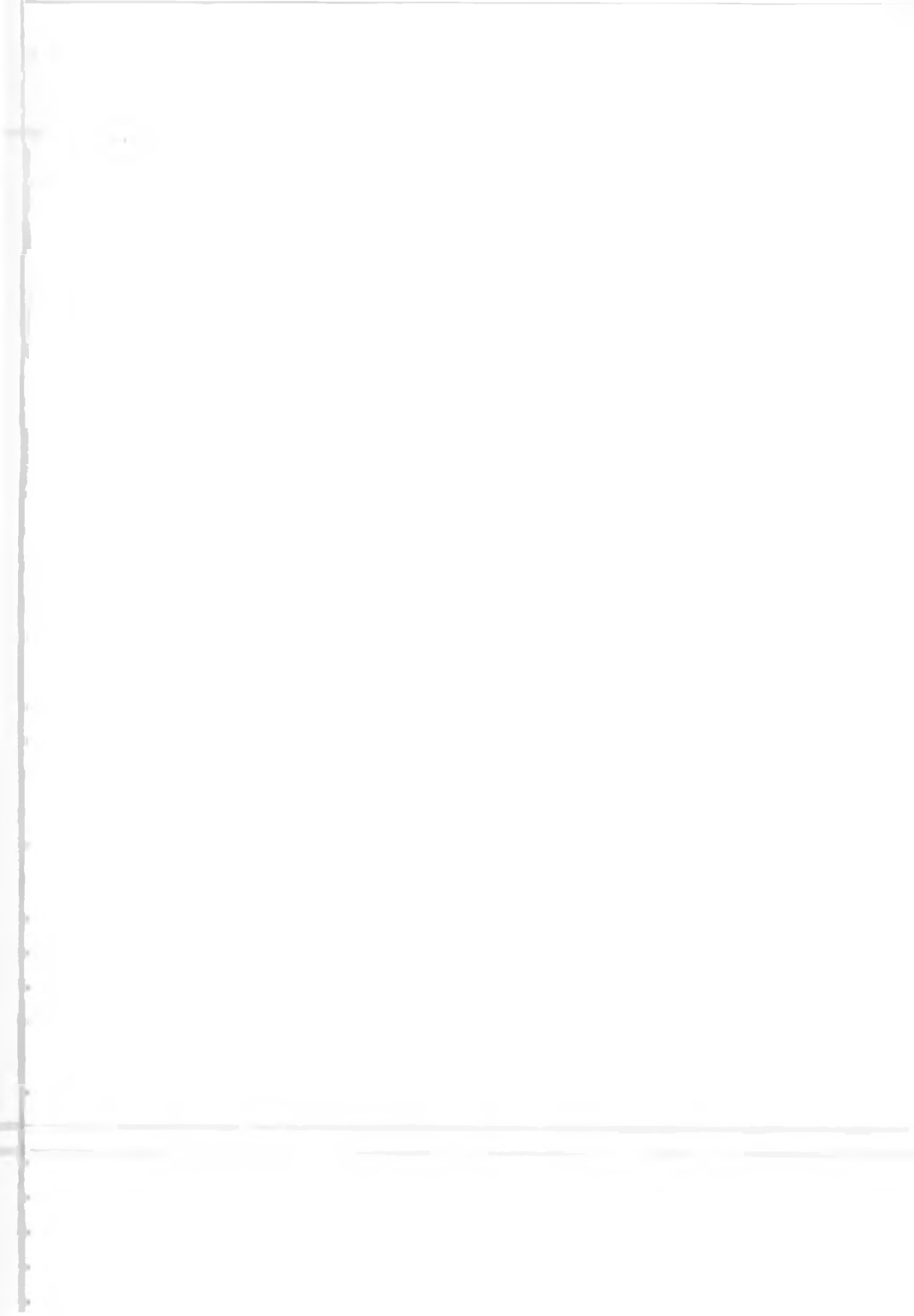
Litteratur

- Akselberg, Gunnstein (1999): "Prosjektet *Talemålsendring i Noreg* (TEIN) – form og innhald" i *Målbryting*, nr. 2, s. 8–14. Bergen: Nordisk institutt, Universitetet i Bergen.
- Akselberg, Gunnstein (2002a): "Gransking av regionaltalemål i Norge – Bakgrunn og særtrekk" i *Nordica Bergensia*, nr. 28, s. 3–33. Bergen: Nordisk institutt, Universitetet i Bergen.
- Akselberg, Gunnstein (2002b): "Talespråkleg regionalisering i Noreg – Keisarens nye klede?" i *Nordica Bergensia*, nr. 28, s. 35–59. Bergen: Nordisk institutt, Universitetet i Bergen.
- Andersson, Roger (1980): *Plats, identitet och förändring. Om att sätta identiteten på plats*. Rapport nr. 82. FUMS. Uppsala: Institutionen för forskning och utbildning i moderen svenska.
- Fossåskaret, Erik (1992): "Det universelle i det lokale – om identitetsbegrepet i regionalt perspektiv" i Duelund, Peter (red.): *Kulturens spændetøje – Om kultur og kulturforskning i Norden*, s. 83–94. NordREFO, nr. 1. København: Akademisk Forlag.
- Fossåskaret, Erik (1996): "Region som sum og del" i Idvall & Salomonsson (red.) (1996), s. 80–89.

- Fossåskaret, Erik (2000): "Surapalen som identitetsmarkør. Regionalisering, stad og sjølvforståing." i *Målbryting*, nr. 4, s. 27–46. Bergen: Nordisk institutt, Universitetet i Bergen.
- Haugland, Kjell (1996): "Oppdal, bøgda mi –" – *Modernisering, nasjonsbygging og identitetsdanning i ei sørtrøndersk fjellbygd ca. 1860–1940*. KULTs skriftserie nr. 64. Oslo: Norges forskingsråd.
- Hårstad, Stian (2004): "Ikke så typisk trøndersk" – *en sosiolingvistisk studie av ungdoms talemål i Oppdal*. Upublisert hovedoppgave. Trondheim: NTNU.
- Idvall, Markus & Salomonsson, Anders (red.) (1996): *Att skapa en region – om identitet og territorium*. NordREFO, nr. 1. Stockholm: Nordiska institutet för regionalpolitisk forskning.
- Idvall, Markus & Salomonsson, Anders (1996): "Inledning" i i Idvall & Salomonsson (red.) (1996), s. 9–12.
- Idvall, Markus (1996): "Att möblera Öresundsregionen – En diskussion kring aktörer och arenor" i Idvall & Salomonsson (red.) (1996), s. 149–163.
- Kommunal Rapport*, 2. juni 2004.
- Löfgren, Anders (1995): *Mitt i Norden? – Mitt-Norden i spenningsfeltet mellom substans och strategi*. Arbeider fra Geografisk Institutt, Ny serie C, nr. 1. Trondheim: Geografisk institutt, Universitetet i Trondheim.
- Löfgren, Anders (1998): *Om byregioner i en globalisert verden og kunsten å selge en by*. Arbeider fra Geografisk Institutt, Ny serie A, nr. 16. Trondheim: Geografisk Institutt, Universitetet i Trondheim.
- Mæhlum, Brit (1996): "Norsk og nordisk sosiolingvistik – en historisk oversikt" i Henriksen, C. et al. (red.): *Studies in the development of linguistics in Denmark, Finland, Iceland, Norway and Sweden. Papers from the conference on the history of linguistics in the Nordic countries, Oslo, November 20–22, 1994*. Oslo: Novus forlag.
- Mæhlum, Brit (1999): "Sted og språk – en skisse" i Mæhlum et al. (red.): *Stedet som kulturell konstruksjon*, s. 15–20. Nr. 27. Skriftserie fra Historisk institutt. Trondheim: Historisk institutt, NTNU.
- Mæhlum, Brit (2002): "Hvor går vi – og hvorfor? Et forsøk på å trekke noen store linjer i utviklingen av norsk talemål" i *Målbryting*, nr. 6, s. 67–92. Bergen: Nordisk institutt, Universitetet i Bergen.
- Nielsen, Henrik Kaare (1991): "Identitet i bevægelse" i Fink & Hauge (red.): *Identiteter i forandring*. Kulturstudier 12, s. 9–28. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Nordgreen, Ragnar (1995): *Regionar, regioninndeling og regionalisering*. Arbeidsnotat nr. 8. Høgskolen i Lillehammer.

- Paasi, Ansi (1996): "Regions as Social and Cultural Constructs: Reflections on Recent Geographical Debates" i Idvall & Salomonsson (red.) (1996), s. 90–107.
- Paulgaard, Gry (2001): "Sted og tilhørighet" i Heggen et. al. (red.): *Ungdom. I spenninga mellom det lokale og det globale*, s. 18–36. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Pedersen, Inge Lise (1999): "Hvornår er en kode ikke længere den samme kode – og hvem avgjør det?" i *Målbryting*, nr. 2, s. 18–40. Bergen: Nordisk institutt, Universitetet i Bergen.
- Pedersen, Inge Lise (2001): "Talesprog som identitetsskaber og identitetsudtryk" i *Nordlit*, nr. 10, s. 41–56. Tromsø: Det humanistiske fakultet, Universitetet i Tromsø.
- Røyneland, Unn (1999): "Språklig regionalisering på Røros og Tynset" i *Målbryting*, nr. 2, s. 98–119. Bergen: Nordisk institutt, Universitetet i Bergen.
- Salomonsson, Anders (1996): "Regionaliteten som problem" i Idvall & Salomonsson (red.) (1996), s. 13–20.
- Selstad, Tor (1993): "Regioner er så mangt. En geografis refleksjoner over en forvirrende debatt" i *Plan & Arbeid. Tidsskrift for regional utvikling, arbeidsmarked og samfunnsplanlegging*, nr. 2/3, s. 11–15. Oslo: Universitetsforlaget.
- Slettan, Dagfinn & Stugu, Ola Svein (red.) (1997): *Det nasjonale i det lokale, det lokale i det nasjonale*. KULTs skriftserie nr. 92. Oslo: Norges forskningsråd.
- Slettan, Dagfinn & Stugu, Ola Svein (1997): "Det nasjonale i det lokale – det lokale i det nasjonale" i Slettan & Stugu (red.) (1997), s. 7–18.
- Sterke regioner – oppgaver, styringsmodeller og konsekvenser for inndeling* (2004). ECON-rapport nr. 2004-058. Utarbeidet for Kommunenes Sentralforbund. Oslo: ECON Analyse as.
- Stugu, Ola Svein (1997): "Lokalhistoria og den nasjonale identiteten" i Slettan & Stugu (red.) (1997), s. 129–154.
- TEIN (1998) [= *Prosjektbeskrivelse Talemålsendring i Noreg*], upublisert manuskript.
- Ulset Vold, Kari Anne (2002): *Språklig regionalisering i Trøndelag? En studie av ungdommers talemål i nedre Melhus*. Upublisert hovedoppgave. Trondheim: NTNU.
- Vanvik, Arne (1985): *Norsk uttaleordbok*. Oslo: Fonetisk institutt, UiO.
- Veggeland, Noralv (1992): "Regionenes Europa – utvikling over grenser" i Veggeland, Noralv (red.): *Regionalpolitikken utfordres*. NordREFO, nr. 2, s. 45–67. København: Akademisk Forlag.

Vikør, Lars S. (1989): "The position of standardized vs. dialectal speech i Norway" i *International Journal of the Sociology of Language*, vol. 80, s. 41-59. Berlin: Mouton de Gruyter.

Talemålsregionalisering – modellar og røynd

Av Gunnstein Akselberg

1 Innleiing: Aukande interesse for, og manglande avklaringar om, talemålsregionalisering

Dei siste ti-åra har nordmennene diskutert om det finst norske regionalmål, kvar regionalmåla eventuelt er å finna, kva som særkjenner norske regionalmål, kva for krefter som set i gang og held oppe regionalmåla i Noreg, og i kva for retning talemålsregionaliseringa går. Diskusjonen om regionalmål og talemålsregionalisering har gått føre seg i media, i målorganisasjonane, mellom lekfolk og i fagmiljøa ved universiteta og høgskulane. Etter kvart er det skrive fleire hovudoppgåver innom talemål og sosiolingvistikkk der talemålsregionalisering i Noreg er eit sentralt tema. Diskusjonen om talemålsregionalisering i Noreg har dessutan nedfelt seg i nokre faglege artiklar, og temaet har òg funne vegen til lærebøker for den vidaregåande skulen og til grunnbøker for høgskulane og universiteta.

Trass denne heller store interessa for regionalmål og talemålsregionalisering, er det få til no som har gripe tak i dei meir grunnleggjande problemstillingane som er knytte til dette talespråklege fenomenet. Diskusjonen om regionalisering har ofte gått føre seg på den administrative og politiske regionaliseringa sine premissar (sjå kap. 14 nedanfor), og

diskusjonen har ofte vore lite språkleg-kategorisk fokusert. I denne artikkelen vil eg freista å trekkja nokre få grunnleggjande rammer kring studiet av regionalmål og talemålsregionalisering i Noreg, og presentera nokre prinsipielle problemstillingar til dette studieobjektet. Studiet av regionalmål og talemålsregionalisering i Noreg vil eg sjå i spenningsfeltet mellom ulike regionaliseringsmodellar og den språklege røynda.

2 Talemålsregionalisering – framlegg til ei avgrensing

Det finst ulike typar av regionar og regionaliseringar. Ein overordna og generell definisjon av *region* kan vera:

Eit område med eitt eller fleire felles karakteristika (naturgjevne eller menneskeskapte) som gjev området ein intern homogen karakter og som skil det frå omkringliggjande område.

Ein generell definisjon av *regionalisering* kan vera:

Ein prosess som fremjar, etablerer, endrar eller utvidar ein region med omsyn til innhald og utstrekking.

Ut frå desse allmenne avgrensingane kan vi avgrensa ein *talemålsregion* som:

Ein region med fleire karakteristiske talemålstrekk t.d. innom fonologien, morfologien, prosodien, syntaksen og leksikonet, eller innom ein kombinasjon av endringar innom to eller fleire av desse språklege sektorane.

Talemålsregionalisering kan ein såleis definera som:

Ein prosess som fremjar, etablerer, endrar eller utvidar ein talemålsregion med omsyn til fonologiske, morfologiske, prosodiske, syntaktiske eller leksikalske tilhøve eller ein kombinasjon av slike tilhøve.

Eit *regionaltalemål*, *regionalspråk* eller *regional dialekt* kan ein difor avgrensa som:

Ein språkleg varietet som finst innom ein talemålsregion og som skil seg frå fleire av dei einskilde dialektane eller talemåla som finst eller har funnest i dette området ved at regionaltalemålet har eitt eller fleire språklege trekk frå dei ulike dialektane i området.

Oftast er det trekk frå det mest dominerande talemålet i området, som talemålet i eit større økonomisk, kulturelt, politisk og administrativt sentrum, som t.d. ein by, som kan ha størst innverknad på regionaliseringsprosessen i regionen.

På bakgrunn av desse avgrensingane vil eg presentera nokre sentrale problemstillingar som talemålsgranskarane bør sjå studiet av regionalmål og talemålsregionalisering i høve til.

3. Homogene og heterogene regionaltalemål

I diskusjonen omkring talemålsregionalisering og regionalmål, både i den allmenne og i den faglege diskusjonen, er ikkje berre det utomspråklege, men også det innoomspråklege presisjonsnivået ofte svært uklart. Det er uklart kva for språkleg sektor ein snakkar om (den fonologiske, morfologiske, prosodiske, syntaktiske, leksikalske eller ein kombinasjon av desse – dvs. *den kvalitative dimensjonen*), og kor omfattande dei språklege

fellestrekk skal vera (éin variabel, nokre få variablar, mange variablar – dvs. *den kvantitative dimensjonen*).

I Danmark, der dei har nytta termene regionalspråk og språkleg regionalisering lengst (sjå kap. 13 nedanfor og Akselberg 2003c), kan det synast som ein reknar med at eit regionalmål er eit meir eller mindre homogent talemål, ein homogen varietet, men unntak av dei prosodiske tilhøva. Danskane reknar difor ofte med at eit regionaltalemål er ein standard med lokal 'farging', der farginga hovudsakleg gjeld prosodiske tilhøve. Også i Sverige synest ei liknande forståing å vera utbreidd, men her kan det likevel innom det regionale språket vera rom for lokale trekk i fleire av dei språklege sektorane. I Noreg er forståinga nokså uklar både på det kvalitative og kvantitative nivået; det kan synast som om nokre reknar med eit *homogent regionaltalemål*, medan andre reknar med eit *heterogent regionaltalemål*. Eit heterogent regionalmål representerer då det tilhøvet at dei lokale dialektane lever vidare i noko endra utgåve ved at typiske tradisjonelle trekk fell bort eller vert mindre nytta, og at nye trekk eller trekk frå eit av dei dominerande talemåla i regionen spreier seg. I dei aller fleste norske situasjonane der det vert rekna med regionalmål og regionaliseringsprosessar, er det nok eit heterogent regionaltalemål vi har med å gjera.

Av di regionaliseringsprosessane går føre seg i ulik takt og har ulik form, ved at dei forskjellige språklege sektorane vert påverka på forskjellig måte, kan vi snakka om *fonologisk regionalisering*, *morfologisk regionalisering*, *prosodisk regionalisering*, *syntaktisk regionalisering* og *leksikalsk regionalisering*. Den prosodiske komponenten vert altså sett meir eller mindre bort frå i regionalspråkleg samanheng, og det er berre få som har sett dette fenomenet i eit regionalspråkleg perspektiv (Kristoffersen 2000), men alle dei andre sektorane vert trekte med i ein eller annan samanheng. Særleg vert den fonologiske, morfologiske og leksikalske sektoren studert, men den kvalitative samansetjinga av regionaliseringa vert aldri diskutert. Den kvantitative

dimensjonen vert heller ikkje drøfta eksplisitt. Studiane har difor ofte hatt ein impresjonistisk karakter.

I praksis kallar ein spreieing av både *einskildtrekk*, som t.d. samanblandinga av /s/ og /ç/, eller *-ena* som pluralismorfem i nøytrumsord, for talespråkleg regionalisering, og spreieing av '*komplette*' *varietetar*, som t.d. bergensmålet eller oslomålet, for talespråkleg regionalisering. Ei slik variert og omfattande forståing av talespråkleg regionalisering er svært nyttig av di ho både fangar opp den breidda av forståing som ein har av talemålsregionalisering og av dei reelle språklege tilhøva som finst i Noreg. Det er difor viktig at slike vurderingar og avklaringar kjem eksplisitt til uttrykk i granskinga av talemålsregionalisering.

4. Talemålsregionalisering til alle tider og i dag

Talemålsregionalisering er ikkje eit spesielt fenomen for vår tid. I mykje av den allmenne debatten og i den faglege litteraturen om talemålsregionalisering vert det formidla ei slags felles forståing av at talemålsregionalisering er eit heller nytt fenomen. Talemålsregionalisering skal vera noko som har oppstått som eit produkt av nye kommunikasjonsformer, ei eksploderande mediautvikling, ein felles ungdomskultur på tvers av lokalsamfunna, ei omfattande sosial og demokratisk utjamning osv. i etterkrigssamfunnet. Slik er det ikkje.

Talemålsregionalisering har vi hatt til alle tider. Det som derimot er nytt, er at vi har fått termane *regionalspråk*, *regionalmål*, *regionale dialektar* og *talemålsregionalisering*, og desse termane har endra granskarane sitt talespråklege medvit (jfr. Akselberg 2003c). Termane *regionalspråk* og *språkleg regionalisering* dukka først opp i Skandinavia på 1960-talet med ein artikkel av Inger Ejskjær om temaet frå 1965 (jfr. Akselberg 2003c). Danskane oppdaga då at det fanst regionalspråk overalt i Danmark. Noko seinare dukka liknande termar opp i Sverige, m.a. omgrepet *mellanspråk*, og så oppdaga også svenskane at dei

hadde regionale talemål, og at det fanst regionaliseringsprosessar i det svenske samfunnet. Frå nabolanda fekk så nordmennene også etter kvart parallelle termar, og så oppdaga også vi at det var i ferd med å utvikla seg regionale dialektar i Noreg, og at det var talespråklege regionaliseringsprosessar på gang her òg.

Men dei tilhøva og dei prosessane som desse termene omfattar, er ikkje språklege nyovringar. Talemålsregionalisering har vi hatt til alle tider. Så lenge menneska har vore i kontakt med kvarandre, og så lenge menneska har flytta på seg, har det funnest regionalmål og regionaliseringsprosessar. Resultatet av talemålsregionaliseringar kan vi sjå på ulike språklege område, i ulike språkhistoriske periodar og i ulike geografiske område. Vi kan nytta Skandinavia som døme. I urnordisk tid reknar ein at heile Skandinavia var ein stor felles talemålsregion. I denne perioden skal det ha funnest éit felles talemål i Skandinavia. Før den urnordiske tida reknar ein med at det fanst eit endå større felles talemålsområde i Nordvest-Europa, nemleg det urgermanske språkområdet. Det urgermanske talemålsområdet vart splitta opp i undergrupper, som m.a. urnordisk. Seinare vart det urnordiske språket splitta opp i ei rekkje underdialektar (underspråk) som t.d. vestnordisk og austnordisk, og så vart desse atter splitta opp, t.d. i gamalislandsk og gamalnorsk, og gamalsvensk og gamaldansk.

I faglitteraturen møter ein ofte den førestellinga at det urgermanske, det urnordiske, det gamalislandske og det gamalnorske språket representerte eit sterkt homogent språksteg. I dag er vi kanskje vel så opptekne av å finna regionale og sosiale variasjonar innom desse homogene språkstega. Seinare vart det gamalnorske språket avløyst av det nynorske språket som vi kjenner i form av ei mengd moderne norske dialektar. Desse førestellingane reknar med at det finst regionalmål på ulike høgare og lågare geografiske nivå.

Utviklinga frå eit urnordisk talemål til dei moderne norske dialektane, som stod fram på 1500- og 1600-talet, kan vi seia er ei slags langvarig talespråkleg *deregionalisering* ved at eit meir

eller mindre homogent regionalmål på eit høgare geografisk nivå stendig vert splitta opp i eller avløyst av talemål som rår over mindre og mindre geografiske regionar. Slike talespråklege regionaliseringsmodellar er ein sentral føresetnad for dei historiske lydlovene. Men samstundes som slike *deregionaliseringsprosessar* finn stad, vert det sett i gang nye regionaliseringsprosessar, t.d. representert i Noreg ved spreininga av nye språklege trekk som retrofleks *l*, */ɾ/*, diftongering av gamalnorsk *ǣ*, segmentering av gamalnorske konsonansamband som *ll* og *nn* til *dl* og *dn*, differensiering av gamle konsonantsamband som *m* til *dn*, osv. Såleis kan vi ha både regionaliseringsprosessar og deregionaliseringsprosessar innom eit større geografisk område samstundes. Eigenleg har dei fleste av talemålsstudiane i Noreg vore regionaliseringsstudiar av di dei skildrar talemålet innom ein større eller mindre region.

I dag har vi ei språkutvikling som minner litt om utviklinga i den post-norrøne tida i Noreg, men med motsett forteikn: Samstundes som visse nye språkovringar snøgt kan finnast finnast meir eller mindre over heile landet, t.d. med utgangspunkt i det sentrale austlandsområdet, spreier andre nyovringar seg berre innom visse avgrensa regionar (jfr. urban og rural regionalisering i kap. 7).

5. Bymål som sluttprodukt versus bygdemål som prosessar

I regionaliseringsdiskusjonane vert bygdemåla ofte framstelte som å vera i ein ustabil situasjon eller i ein overgangsfase der utviklinga går i retning av eit bymål eller sentrumsmål. Det vil seia at bymåla i eit slikt perspektiv ofte vert framstelte som eit sluttprodukt som omlandsmåla utviklar seg mot, og at bymåla i dette perspektivet vert framstelte som meir eller mindre homogene og stabile.

Slik er det sjølvsagt ikkje. Også bymåla endrar seg. Bymåla er også konstant i ein ustabil fase, i ein overgangsfase eller i ein

mellomposisjon. Bymåla endrar seg også over tid og vert 'utvatna' tilliks med bygdemåla. Det mest stabile trekket ved alt talemål, bymål som bygdemål, er at det er i konstant endring, det er konstant på veg mot nye språktrinn med nye kjenneteikn og særtrekk.

Det er difor meir realistisk å framstella tilhøvet mellom eit sentrumsmål og eit omlandsmål som at éin endringsprosess (endring av bygdemålet) rettar seg etter ein annan endringsprosess (endring av bymålet). Det altså snakk om relasjonen av éin prosess i høve til ein annan prosess. Vi har altså med *prosessuelle regionaliseringsrelasjonar* å gjera, og ikkje ein prosess i høve til ein stabil situasjon.

Bygdemåla endrar seg heile tida, på same måten som bymåla gjer det, og difor kan det gå føre seg regionaliseringsprosessar utan at bygdemåla kring eit sentrum eller ein by vert meir eller mindre identiske med sentrumsmålet eller bymålet. Produktet vert heller ofte eit heterogent regionalmål (sjå kap. 3). I historisk perspektiv kan vi kalla det meste av talemålet i Sogn og Fjordane, Hordaland og Rogaland for eit heterogent regionalmål.

6. Den vertikale og den horisontale talemålsdimensjonen

Talemålsutviklinga kan vi studera som horisontale og vertikale prosessar. Desse kreftene vert ofte illustrerte som aksar i ein pyramide. I toppen av pyramiden finn vi normalmåla og standardnormene. I midten av pyramiden finn vi regionalmåla, og nedst i pyramiden finn vi dei lokale dialektane.

Langs ein vertikal akse frå toppen i pyramiden verkar dei sentrale og nasjonale regionaliseringskreftene nedover i det språklege hierarkiet. Verknaden langs den vertikale aksen går berre i éi retning, frå toppen mot botnen. Her er det sjeldan eller aldri rom for regionaliseringskrefter frå botnen og oppover i systemet. Modellen er utvikla på grunnlag av

talemålssituasjonen utanfor Noreg, og høver difor ikkje alltid så godt på dei norske talemålstilhøva. Sjå kap. 7 nedanfor.

Langs dei horisontale aksane i pyramiden verkar dei lokale og regionale kreftene, dvs. at lokale dialektar påverkar andre lokale dialektar, og regionalmål påverkar andre regionalmål. Slike påverknader har vi, og har vi hatt, mange av i Noreg. Det er slike horisontale krefter som gjer at vi får utvikla regionale talemåls-trekk som går stikk imot normalmålet; representert ved eit bymål, eit søraustnorsk standardmål eller eit skriftmål – normalnynorsk eller normalbokmål.

I Noreg har vi derimot ein mykje meir kompleks regionaliseringssituasjon enn det denne pyramidemodellen kan uttrykkja. Held vi oss til den vertikale dimensjonen, uttrykkjer den dei *urbane regionaliseringstendensane*, noko som tyder at det er talemålet i ein by som dominerer utviklinga av regionalmålet i ein region. Det beste eksemplet på ei slik regionalisering har vi på Austlandet med sentrum i Oslo og det næraste omlandet. Eit anna eksempel er regionaliseringa i Sør-Trøndelag med sentrum i Trondheim.

Held vi oss til den horisontale dimensjonen, uttrykkjer han dei *rurale regionaliseringstendensane*, noko som tyder at talemåla utanfor ein by eller eit større sentrum dominerer utviklinga av regionalmålet i ein region. Dette har vi mange eksempel på på Vestlandet og Sørlandet, der dei urbane talemålsregionane rundt dei store byane som t.d. Bergen, Stavanger og Kristiansand er heller små. Men vi finn rurale regionaliseringstendensar også på Austlandet som øyar i eit større urbant regionaliseringsområde, t.d. i Østerdalen og Nord-Gudbrandsdalen.

7. Bymål påverkar bygdemål vs. bygdemål påverkar bymål

I regionaliseringsdebatten ligg det ofte ei underliggjande forståing av at bymålet verkar på bygdemålet, og at påverknaden ikkje går i den omvendte retninga. Bymåla er drivkrafta i

talemålsregionaliseringane, og det er i byane dei språklege innovasjonane skjer (jfr. dei endosentriske og eksosentriske kreftene, sjå m.a. Røyneland 2001: 100ff.). Bymålet er meir eller mindre skjerma mot påverknad frå bygdemålet. Denne tenkinga er sterkt prega av dei vertikale kreftene i *talemålspyramiden*, og ho stemmer sikkert langt på veg for mange samfunn utanfor Noreg. Men denne modellen fangar ikkje opp viktige krefter i dei norske regionaliseringsprosessane.

For det fyrste har ikkje vi ikkje eit 'offisielt' rikstalemål som vi finn i dei fleste andre land, jfr. riksdansk og rikssvensk, og som legg eit stort press på dei lokale talemåla frå toppen av talemålspyramiden. For det andre har ikkje den søraustnorske standardnorma eller normalbokmålet den effekten på alt talemål i Noreg som mange hevdar dei har. Biletet om eit sterkt press frå eit søraustnorsk standardtalemål og frå normalbokmålet, kan nok høva for mange geografiske talemålsområde på Austlandet, men det høver dårleg med talemålssituasjonen andre stader, t.d. mange stader på Vestlandet. I *skriftmålspyramiden* kan deriomot tilhøva vera heilt annleis.

Dessutan er det ikkje slik at bygdemåla einsidig vert påverka av bymåla. Bymåla vert også påverka av bygdemåla. Dette har vi mange eksempel på, og t.d. gjeld det talemålssituasjonen i Høyanger og i Bergen. Talemålet i Høyanger har gjennom tre-fire generasjonar i stor grad tilpassa seg til det regionale og lokale talemålet i Sogn, og folkemålsvarieteteten innom talemålet i Bergen har svært mange særtrekk felles med talemåla i omlandet. I folkemålsvarieteteten i Oslo finn vi òg trekk frå bygdemåla i omlandet.

Påverknaden frå bygdemåla på bymåla i Noreg har vore lite fokusert i nyare sosiolingvistiske granskingar. Interaksjonen mellom dei urbane talemåla og dei rurale talemåla veit vi difor ikkje så mykje om, nettopp av di fokuset har lege einsidig på den eine påverknadsretninga.

8. Særtrekk ved talemålsregionaliseringa i dag

Den språklege talemålsregionaliseringa i Noreg i dag går føre seg etter ulike mønster og i ulik takt i dei ulike landsdelane. På det sentrale Austlandet og oppover dei tilgrensande dalføra, som t.d. Østerdalen, Gudbrandsdalen, Valdres, Hallingdal og Numedal, går det føre seg ei urban regionalisering (sjå kap. 6) med sentrum i oslomålet og ein sentralaustlandsk standard. Denne regionaliseringa omfattar ein heller stor region, ho er t.d. komen heilt nord i Gudbrandsdalen (Røyneland 1999) og lengst opp i Numedal (Papazian 1997). (Sjå kartet bak i artikkelen, fig.2.) Også rundt Trondheim finn vi ei urban regionalisering, med utgangspunkt i trondheimsområdet, som har ein heller stor cirkumferens (jfr. kartet bak i artikkelen, fig.2). Rundt dei større byane på Sørlandet og på Vestlandet er dei urbane regionaliseringane mykje mindre omfattande, t.d. rundt Bergen (jfr. Akselberg 2003a), Stavanger (jfr. Rasmussen 2002) og Kristiansand (jfr. Selås 2004). Derimot står den rurale talemålsregionaliseringa sterkare på Vestlandet og Sørlandet, og den rurale regionaliseringa finn vi også att fleire stader på Austlandet (jfr. Akselberg 2004).

Studiane til Eric Papazian i Numedal (1997), Ragnhild Haugen sine studiar i Sogndal (1998, 2004) og mine eigne studiar på Voss (2003a) viser at det lokale talemålet står mykje sterkare på Vestlandet enn på Austlandet. No er det sjølvsagt vanskeleg å samanlikna desse studiane av di dei er gjennomførde med ulike metodiske tilnærmingar (t.d. ulik bruk av rapporterte og registrerte talemålsdata) og ulike aldersgrupper (alle desse fire granskningane studerer talemålet til ungdomen, men i Haugen 1998 – som har svært høg tradisjonell dialektprosent – utgjør ungdomen berre ei mindre gruppe). Likevel fortel desse studiane oss om heilt ulike regionaliseringsprosessar på Aust- og Vestlandet.

På regionaliseringskartet (fig. 2) bak i artikkelen har eg freista å teikna nokre hovudtrekk i dei regionaliseringsprosessane som går føre seg i Noreg i dag. Dette kartet kunne sjølvsagt vore

teikna på ein annan måte ved å fokusera på distribusjonen av andre talespråklege variablar, men ved å leggja vekt på spreinga av nokre sentrale trekk som har kome fram gjennom dei sosiolingvistiske granskingane som er gjorde dei siste 10 åra, gjev dette kartet uttrykk for nokre viktige sider ved den talemålsregionaliseringa som går føre seg i dag.

Modellen nedanfor, fig. 1, som er ein horisontal og semi-vertikal modell, viser korleis rurale og urbane regionaliserings-tendensar verkar på kvarandre, på same måten som modellen også fangar opp påverknaden frå ulike allmenne standardar, som m.a. er representerte ved normalnynorsken og normalbokmålet. Standardane bør likevel ikkje plasserast øvst i ein norsk talemålspyramide (jfr. presentasjonen i kap. 7 ovanfor), både av di vi i Noreg har med kontinuerlege vekselverknader å gjera (jfr. talemålsinteraksjon i kap. 7 ovanfor) og av di dei skriftlege normene i Noreg byggjer på dei norske talemåla og endringane i desse (jfr. t.d. alle skriftspråksreguleringane på 1900-talet).

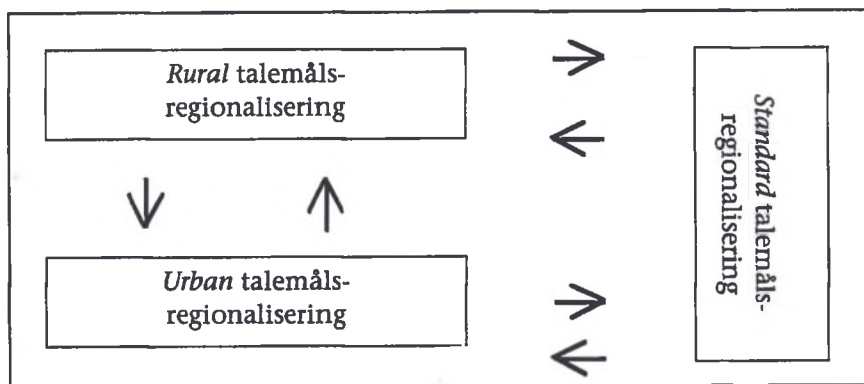

Fig. 1 Horisontal og semi-vertikal regionaliseringsmodell

9. Talemålsendring og talemålsdød

I regionaliseringsperspektiv dukkar ofte omgrepet dialektdød opp. Dersom dei lokale talemåla endrar seg for mykje, døyr dialektane, er det mange som hevdar. Og dersom dei lokale dialektane døyr, ja, så må det vera eit anna talemål som overtar – og dei store talemålsregionaliseringane held såleis fram med stormsteg.

No kan det vera mange tilhøve som gjer at ein meiner at dialektar døyr, men ofte er det heller snakk om at dialektane endrar seg enn at dei døyr (jfr. Akselberg 2003d). For mange er store talemålsendringar det same som talemålsdød, difor vert det også fokusert så sterkt på det 'tradisjonelle' eller 'eldre' talemålet. Men dersom det er slik at store talemålsendringar fører til dialektdød, ja, då døyr dialektane heile tida, også bymåla og hovudstadsmåla. I eit slikt perspektiv er det faktisk naudsynt at dialektar døyr for å kunna leva: "Dialekten er død! Leve dialekatene!".

Verken talemålet i Oslo eller Bergen er slik som det var på 1800-talet, men vi påstår ikkje at oslomålet eller bergensmålet er utdøydd av den grunnen, eller held på å døy ut, av den grunnen. Har det derimot skjedd endringar i vossamålet, setesdalsmålet eller vågamålet, har det vore lett å trekkja den konklusjonen at enten har slike dialektar døydd ut, eller så ligg dei på dødsleget. På dette punktet vil talemålsgranskinga tena stort på å vera meir edrueleg og leggja den same målestokken til grunn når ein vurderer ulike dialektar og sosiolektar.

10. Dialektar som elitevarietetar

Eit etter kvart større problem med talemålsgranskinga er at studieobjekt meir og meir representerer ei mindre og mindre gruppe av innbyggjarane i ei bygd eller ein by. Dei 'genuine' heimelspersonane, som helst skal vera fødde på plassen og ha begge foreldra frå staden, er det etter kvart svært vanskeleg å få tak i dersom vi skal dekkja nokre makrososiale variablar som t.d.

kjønn, bustadområde og ein par-tre aldersklassar. Sjølv når vi set krav om at berre den eine av foreldra skal vera frå staden, kan dette bli eit problem. Dette tyder at mange av dei talemålsstudiane vi utfører i dag berre representerer talemålet til ein utvalt lokal elite. Med større og større geografisk og sosial mobilitet vert dette eit større og større metodisk problem for talemålsforskinga. I tillegg kjem alle dei nye landsmennene våre som også utgjer ein etter kvart viktigare og viktigare del av talemålsgrunnlaget i norske byar og bygder. Studiar av deira talemål vert skilde ut som særstudiar, etnolektiske studiar. Desse problema er ikkje lette å løysa, men vi må i større grad ha *in mente* at mange av dei 'normale' talemålsstudiane våre kan vera studiar av elitevarietetar.

11. Den geolektiske og den sosiolektisk regionaliseringa

Regionaliseringsstudiane har stort sett fokusert på den geolektiske regionaliseringa, men parallellt med den geolektiske regionaliseringa skjer det òg ei sosiolektisk regionalisering. Talemålet til visse sosiale grupper ser ut til å spreia seg meir enn talemålet til andre sosiale grupper. Dette er noko vi ser både i Noreg og andre stader i verda. Eit karakteristisk trekk i den sosiolektiske regionaliseringa er at det er folkemålsvarietetane i ein by eller eit sentrum som spreier seg. Dette er noko vi ser i Danmark, der lågkøbenhavnsk spreier seg utover landet på kostnad av penkøbenhavnsk, i Noreg, der det er Oslo-aust-varieteteten som spreier seg på kostnad av Oslo-aust-varieteteten. Også i England t.d. ser vi dei same tendensane.

12. Nyttan av regionaliseringsstudiar i dag

Talemålsregionalisering er, som nemnt i kap. 4 ovanfor, ikkje noko spesielt for talemålsstoda i dag, verken i Noreg eller i andre land. Det tyder likevel ikkje at det er unyttig å driva med

regionaliseringsstudiar av talemålssituasjonen i dag. Slike studiar av dagens talemål er viktige, men vi bør i større grad sjå slike studiar i eit perspektiv som gjer at vi ikkje framstiller dette som noko særleg for vår tid og som eit typisk resultat av samfunnsutviklinga i dag. Dersom vi får etablert ein norsk historisk sosiolingvistik, vil eit slikt perspektiv kunna gje oss mange nyttige innsikter – ikkje berre om dei sosiolingvistiske tilhøva, men også om dei språkhistoriske.

13. Språkbruks-regionalisering og normførestellings-regionalisering

I Noreg veit vi enno for lite om kva for normregionale talemålsførestellingar folk flest har. Det vi veit, er at dei lokale talemålsførestellingane kan vera heller klare og sterke. Dette er noko som gjev seg utslag i m.a. den store norske interessa for knot og det 'utvatna' talemålet, og for korleis ein kan motarbeida slike uheldige tendensar.

Vi veit derimot lite om kva folk flest tenkjer og meiner om regionale talemål. Det er vel mellom allmenta som det var mellom fagfolka, at så lenge dei ikkje har eit omgrepsapparat for slike tilhøve, så finst dei heller ikkje. Enno har ikkje desse førestellingane slått rot hjå allmenta, difor kan vi heller ikkje venta så mange eksplisitt uttrykte førestellingar om norske regionalmål. Det norske folket har nok førestellingar om nordnorsk, trøndsk, austnorsk, sørlandsk og vestlandsk talemål, men det er meir upresise samletermar enn uttrykk for førestellingar om at 'dei fleste' innom desse geografiske regionane 'snakkar likt'.

I Danmark har derimot fleire, særleg nordmannen Tore Kristiansen, vore oppteken av dei mentale førestellingane om talemål, dialektar som regionalmål. Eit dansk syn er at dersom det ikkje finst ei førestelling om ein varietet i hovuda til folket, kan varietetane heller ikkje finnast. Dei nyaste granskingane til Kristiansen viser at ikkje berre er dei 'tradisjonelle' dialektane

døde, også dei danske regionalmåla ligg for døden. Ja, kanskje har det aldri funnest danske regionalmål i det heile (Kristiansen 2003).

14. Regionaliseringsmodellar og talemålsregionalisering

Ein stor del av dei nyare norske regionaliseringsstudiane, som i praksis ofte utgjer ein mindre del av eit sosiolingvistisk prosjekt (som t.d. hovudoppgåver og doktorgradsavhandlingar), har vore opptekne av å definera region og regionalisering på samfunnsvitskapens premisser. Det kan for så vidt vera greitt nok, men talemålsregionalisering har i første omgang mykje til felles med den tradisjonelle dialektologien ved at ein må dokumentera spreingsområda til dei språklege variablane som markerer ein talemålsregion. Vi må rett og slett få stadfesta dei regionale isofonane, isomorfane, isoglossane osb. Dinest kan det vera interessant å jamføra desse utbreiingane med dei samfunnsvitskaplege modellane.

Innom samfunnsvitskapane er det fem regionaliseringsmodellar som har vore dominerande:

1. *Formale regionar* (t.d. naturgeografiske regionar)
2. *Identitetsregionar* (språklege, etniske og kulturelle regionar)
3. *Funksjonelle regionar* (t.d. ein by med omland og influensområde)
4. *Administrative regionar* (som inngår i eit styringssystem)
5. *Politisk/økonomiske regionar* (kan gå på tvers av administrative regionar)

I denne samfunnsvitskaplege kategoriseringa hamnar altså den språklege regionaliseringa i kategorien *identitetsregionar*. Kan henda er det tilfredsstillande for ein samfunnsvitar. For ein sosiolingvist er det ikkje det. Også dei andre regionskategoriane

er det relevant å trekkja inn i diskusjonen om regionaltalemål og talemålsregionalisering, men etter at den språklege regionaliseringa i kraft av geografisk og sosial utbreiing er dokumentert. Talemålsgrensene viser ofte nøyre samsvar med eldre administrative inndelingar (jfr. karta fig. 3–6).

Litteratur

- Akselberg, Gunnstein 2003a: Utviklinga av vossamålet ved tusenårsskiftet. Ei gransking av språkbruk hjå ungdom på Voss 2001–2002 sett i eit talespråkleg regionaliseringsperspektiv. I Akselberg, Gunnstein m.fl. (red.): *Nordisk dialektologi*. 197–226.
- Akselberg, Gunnstein 2003b: Talespråkleg regionalisering i Noreg – Keisarens nye klede? *Nordica Bergensia* 28. 34–55.
- Akselberg, Gunnstein 2003c: Gransking av regionaltalemål i Noreg – Bakgrunn og særtrekk. *Nordica Bergensia* 28. 3–33.
- Akselberg, Gunnstein 2003d: Er dei danske dialektane døyande eller døde? Dialektsituasjonen i Danmark sett med norske augo. I: Konøe, Mette og Peter Widell (red.): *9. møde om Udforskningen af Dansk Sprog*. Under prenting. Århus: Aarhus universitet.
- Akselberg, Gunnstein 2004: Regional dialects in Norway – fact or fiction? I: Gunnarsson, Britt-Louise m.fl. (red.): *Language in Europe. Papers from the Second International Conference on Language Variation in Europe, ICLaVE 2 Uppsala University, Sweden, June 12–14, 2003*. 77–84. Uppsala: Uppsala Universitet.
- Ejskjær, Inger 1965. Regionalsprog og lokalt vestjysk regionaldansk. *Dialektstudier* 1. 7–50. København: Akademisk forlag.
- Haugen, Ragnhild 1998: Variasjon og endring i sogndalsdialekten. Ei sosiolingvistisk undersøking av talemålet i Sogndal. *Målbryting* 1. 1–XV, 1–168.
- Haugen, Ragnhild 2004: Språk og språkhaldningar hjå ungdomar i Sogndal. Uprenta doktorgradsavhandling. Bergen: Universitetet i Bergen.
- Kristiansen, Tore 1998: Har regionalsprog en fremtid i Danmark? I: *Danske Folkemål* 34. 203–247.
- Kristiansen, Tore 1999: Unge sprogholdninger i Næstved 89 og 98. I: *Danske Folkemål* 41. 139–162.
- Kristiansen, Tore 2003: Sproglig regionalisering i Danmark? I Akselberg, Gunnstein m.fl. (red.): *Nordisk dialektologi*. 115–149.

- Kristoffersen, Gjert 2000: *The phonology of Norwegian*. Oxford: Oxford University Press.
- Papazian, Eric 1997: Dialektdød i Numedal? Om språkutviklinga i Nore og Uvdal. *Maal og Minne* 1997. 161–190.
- Rasmussen, Grethe 2002: *Sandnesdialekten – finst den?* Uprenta hovudoppgåve i nordisk. Bergen: Universitetet i Bergen.
- Røyneland, Unn 1999: Språkleg regionalisering på Røros og Tynset? *Målbryting*. 2. 98–119.
- Røyneland, Unn 2001: Aldersavgrensing og ungdom som språkendringsagentar. *Målbryting* 5. 85–112.
- Selås, Magnhild 2004: *Dialektal variasjon og endring aust på Agder: beskrive og forklart ved to språklege variablar*. Uprenta doktorgradsavhandling. Bergen: Universitetet i Bergen.

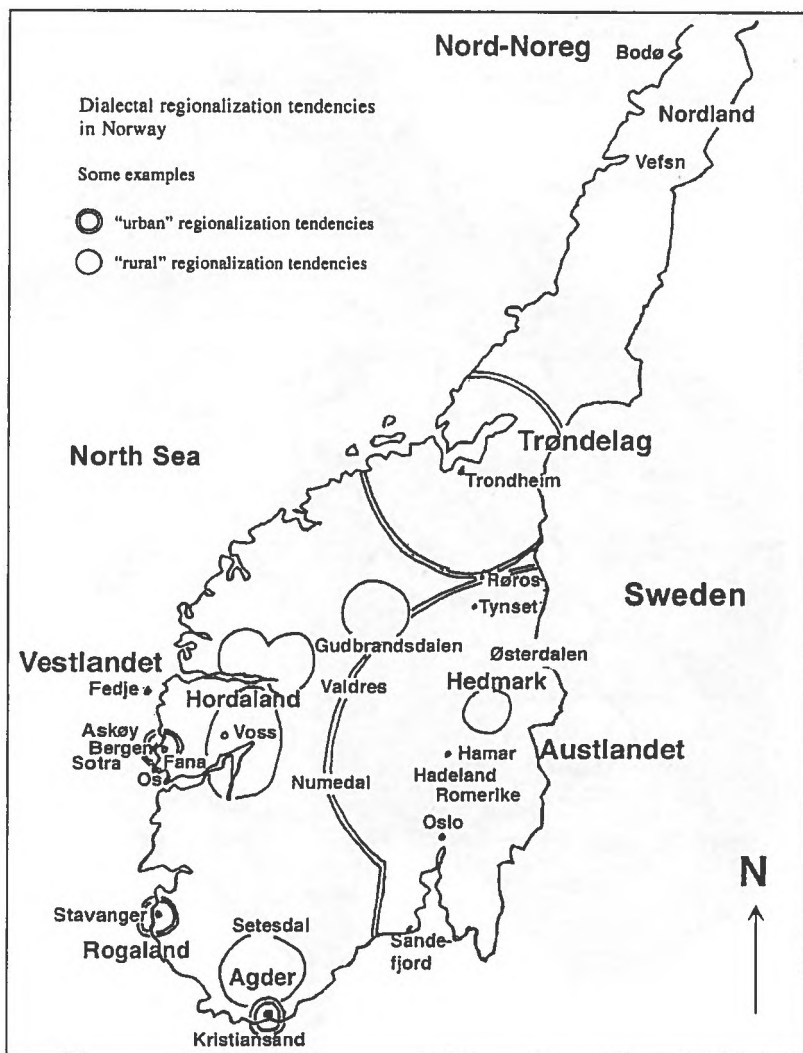

Fig. 2. Norske regionaliseringsområde

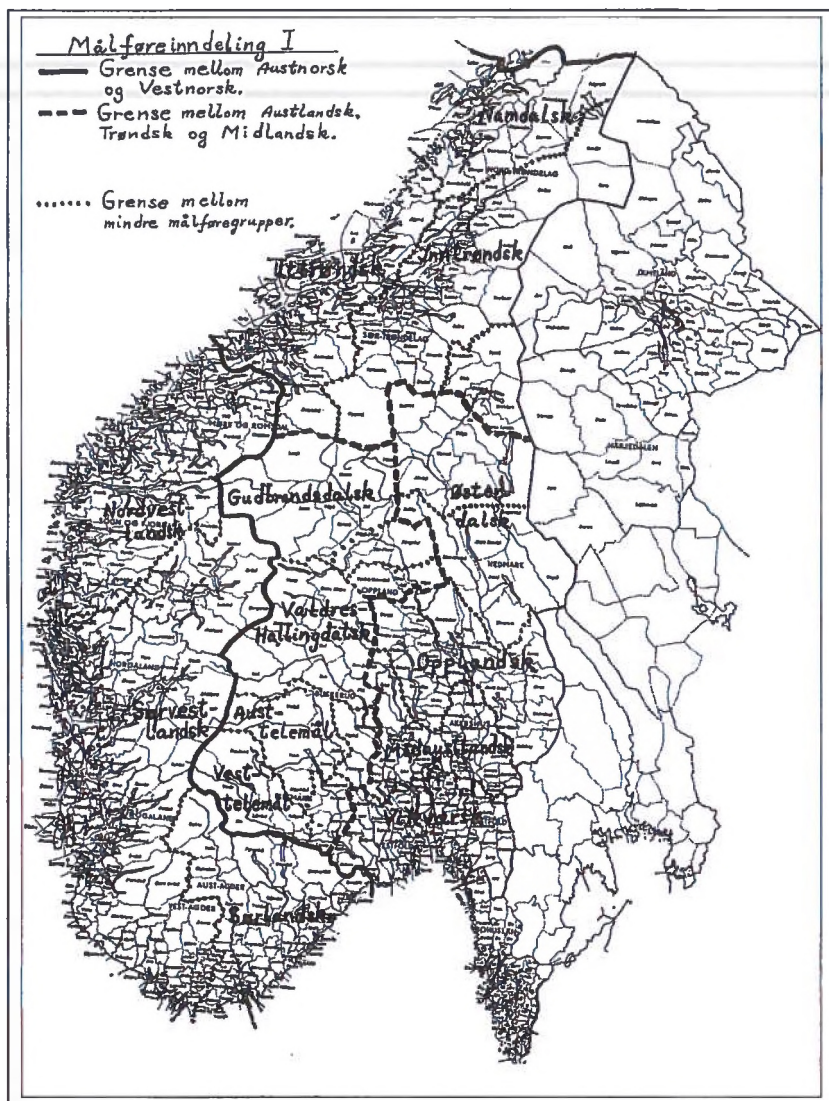
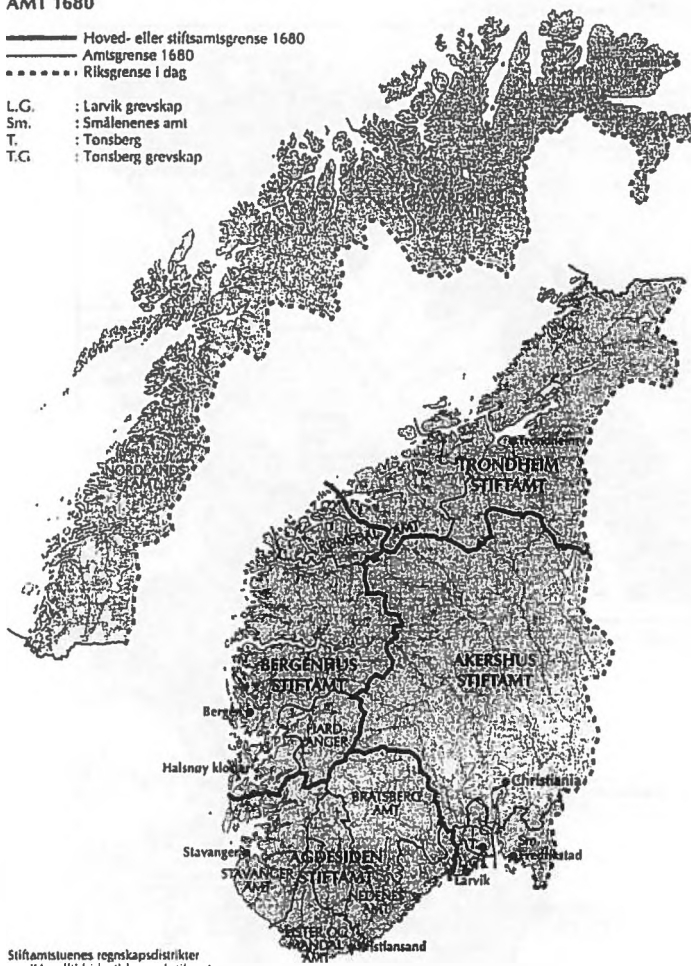

Fig. 3. Geolektisk talemålsinndeling i Noreg

AMT 1680

- Hoved- eller stiftsamtsgrense 1680
- Amtsgrense 1680
- Riksgrense i dag

- L.G. : Larvik grevskap
- Sm. : Smålenenes amt
- T. : Tønsberg
- T.G. : Tønsberg grevskap

Stiftsamtens regnskapsdistrikter var ikke alltid identiske med stiftamtenne.

Fig. 4. Norske amtgrenser 1630

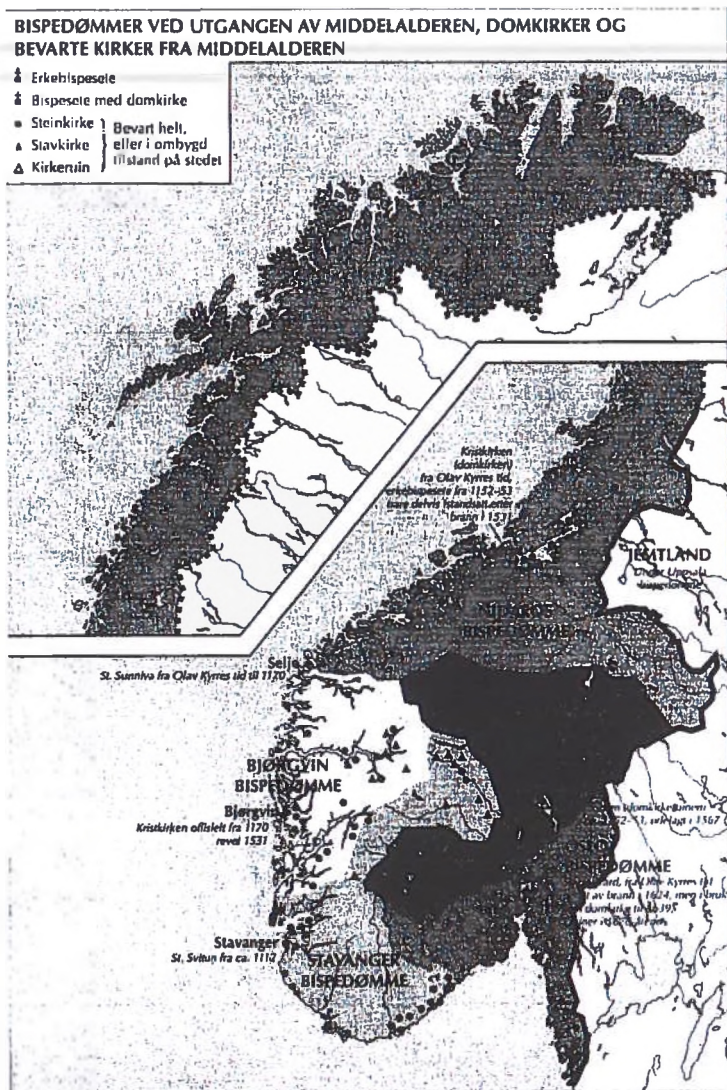

Fig. 5. Bispedømmegrenser ved utgangen av mellomalderen

Lågtyska ord i äldre isländska: Har de vandrat genom norskan?

Av Veturliði Óskarsson

1 Innledning

Att den medellågtyska lånordsvågen, som översvämmade de nordiska fastlandsspråken under senmedeltiden, inte fullständigt förbipasserade isländskan är ett faktum som inte ofta diskuteras i litteraturen.¹ I fackböcker ser man ofta att ord av medellågtyskt ursprung i äldre isländska antingen räknas som lån från danskan eller som lån direkt från lågtyskan – d.v.s. när ord av detta ursprung överhuvudtaget nämns som en del av isländskt ordförråd; den gamla myten att fornisländskan är fri från lånord är nämligen på många håll förhärskande.

I en bokrecension i den isländska tidskriften *Fjölnir* år 1844, sannolikt skriven av språkvetaren Konráð Gíslason (1808–1891), omtalas några danismer i de recenserade böckerna, bl.a. ordet *máské* 'kanske'. Därtill hör följande fotnot (Gíslason 1844:84; här översatt till svenska):

- (1) ske ... har kommit från tyskan till danskan och från danskan till isländskan (... *ge-schehen* – *skje* – *ske*); verbet *ske* visar också detta tydligt, när man ser på ordets böjning.

1 En preliminär version av denna artikel presenterades vid Nordisk institutt, Universitetet i Bergen, 29 september 2003.

Drygt hundra år senare ser man i en isländsk ortografisk ordbok följande anmärkning vid verbet *ske* (Halldór Halldórsson 1947:173;² här översatt till svenska):

- (2) Detta ord borde utrotas, eftersom inga exempel på att infinitiv slutar på e är kända från isländskan.

Många liknande yttranden om detta ord kan man hitta i texter av både språkvetare och lekmän. Denna ovilja mot ett ord, ett så litet och som det synes, ofarligt ord, är svårbegriplig för utomstående, inte minst för dem som talar de språk som är närmast besläktade med isländskan, det vill säga grannspråken i Skandinavien och på Färöarna, som alla har detta ord i sitt ordförråd och kan knappast undvara det.

I några av de viktigaste isländska ordböckerna har det varit brukligt att markera de ord med frågetecken som redaktörerna av någon anledning har betraktat som mindre användbara än andra. Visserligen är det skillnad mellan de olika ordböckerna avseende vilka ord som markeras på detta sätt, men för att ta exempel från 2:a upplagan av den stora *Íslensk orðabók* från 1983, så har i den bl.a. följande ord ett frågetecken framför sig:

(2)	<i>akta</i> v. 'visa vördnad'	<i>forsóma</i> v. 'försumma'
	<i>bekenna</i> v. 'bekänna; tillstå'	<i>magt</i> f. 'makt'
	<i>bítala</i> v. 'betala'	<i>ske</i> v. 'ske'
	<i>farfi</i> m. 'färg, målning'	<i>skikka</i> v. 'skicka'

Det står i och för sig inte *varför* dessa ord skall vara mindre användbara än andra ord, men det är lätt att inse att det är därför att de anses för att vara lån från danskan.³ Det måste nämnas att många

2 I nyare utgåvor utelämnas dessa ord.

3 Mellan 1 100 och 1 200 ord markeras på detta sätt i 2:a uppl. av *Íslensk orðabók*, däribland fel böjningar av inhemska ord, men de flesta ?-markerade orden är dock lånnord, vanligtvis relativt unga lån från danskan och engelskan. Detta sätt att upplysa språkbrukarna om att man bör akta sig för vissa ord, är ett arv från den stora isländsk-danska ordboken från 1920–24, den s.k. *Blöndalsordabók*.

sådana ord numera är föga användbara i isländskan; en del är ålderdomliga (t.ex. ovannämnda *akta*, *bekenna*, *bítala*, *magt*), andra används kanske bara i ett bestämt sammanhang.⁴ Detta sätt att markera orden är ett litet men ändå levande tecken på kampen mot dansk påverkan som härskade i isländskt kulturliv från tidigt 1800-tal och nästan fram till våra dagar, och som var en viktig del av självständighetskampen. Det är ett tidens tecken att många gamla lånord från danskan i den nyaste, omarbetade 3:e upplagan av *Íslensk orðabók* från 2002 äntligen har friats från sitt stigmatiserande bihang, frågetecknet, och nu står utan anmärkning – om inte dessa ord helt enkelt har tagits bort ur boken på grund av hur sällsynta de har blivit. Trots en klart liberalare inställning ledsagas vissa ord dock av påpekanden om att de tillhör ovårdat språk, och att man av den orsaken borde förbigå dem t.ex. i skrift eller formellt tal. Verbet *ske* är sålunda inte längre markerat med ett frågetecken, men fortfarande finns det dock en anmärkning vid ordet i ordboken: 'togs upp i isländskan under 1500-talet men tycks fortfarande inte vara passande i formellt språk' (*Íslensk orðabók* 3 uppl. s. 1313).

Det är ett faktum att isländskan tog upp ett betydande antal ord från danskan genom tiderna, även om mängden ord på inget sätt kan jämföras med det stora antal lånord som togs upp i norskan från danskan. Litet förenklat säger man ofta att Island var under danskt styre från och med Kalmarunionens upprättande och fram till 1944, alltså under mera än 550 år, och man borde således kanske snarare förundra sig över att påverkan på språket inte var ännu större än den till slut blev. Denna historiska förenkling kan emellertid vara ganska vilseledande om den inte följs upp av en närmare förklaring på situationen så som den i verkligheten var, särskilt i tiden från omkr. 1380 fram till början av 1500-talet. Under den tiden, särskilt förra hälften, var nämligen kontakten med Danmark ganska blygsam. Jag kommer närmare in på detta här nedan.

I isländska diplom från 1300- och 1400-talen hittar vi många exempel på medellågtyska lånord, de samma som finns i norska, danska och svenska diplom från den tiden. En undersökning

4 Ordet *farfi* förekommer t.ex. knappast utanför tryckeriindustrin på Island, där det används om 'tryckfärg'.

(Óskarsson 2003) har visat att drygt 600 sådana ord förekommer i isländska diplom under tiden 1200–1500, och i isländska riddarsagor och andra texter från 1300- och 1400-talen finns betydligt många flera ord av detta ursprung. Vi kan se på en kort lista över ord av detta slag som förekommer i isländska diplom från denna period, och för enkelhetens skull begränsas exemplen till några ord som börjar på *k*:

- (3) *kabel* n. 'skeppståg, -kabel' < mlt. *kabel* < ffra. *cable* < sen lat. *capulum*
kauplýr m. 'köpman' < mlt. *kōplūde* pl. 'köpmän'
kaupslaga v. 'driva handel (köpslå)' < mlt. *kōpslagen*
klaga v. 'klaga' < mlt. *klagen*
klárr adj. 'ren; klar' < mlt. *klār* < lat. *clārus*
klénn adj. 'knapp, liten' < mlt. *klēn* (*klein*)
koffr n. 'skrin, ask' < mlt., jfr lt. *koffer* DN 7:631, 1525 (Amsterdam) < fra. *coffre* < sen lat. *cophinus* (< gr.)
konventa f. 'konvent, klosterförsamling' < mlt. *konvent* < lat. *conventus*
koppa f. 'metalknopp' < mlt. *kop koppe* 'bæger' < mlat. *cuppa*
kosta v. 'ha pris, kosta; bekosta' < mlt. *kosten* < mlat. *costare* lat. *constāre*
kostuliga 'värdefullt, kostbart' < mlt. *kostelik*, bildat till *kost(e)* < mlat. *costa*, *costus*
kragi m. 'krage' < mlt. *krage*
krankr adj. 'krank, sjuk' < mlt. *krank*
krenkja v. 'kränka, vanära' < mlt. *krenken* 'försvaga'
kult n. 'en art vävnad' < mlt. *kolte* < ffra. *coulte* (eller *coultre*) < lat. *culcita* (*cultra*)
kumpán m. 'följeslagare, "kumpan"' < mlt. *kumpán* < ffra. *compaign* < mlat. *companio*
kvartel n. 'måttenheter' < mlt. *quarter*, nlt. *quartēl* < lat. *quārtārius*.
kvitta v. 'kvittera' < mlt. *quīt(t)en* < ffra./mfra. *quīt(t)er* < mlat. *quittare*
kyndugskapr m. 'slughet' < mlt. *kündich* 'känd; förståndig', jfr *kündicheit* 'klokheter';
 slughet' (-*skapr* härstammar delvis från mlt. -*schap* n.)
kækimeistari/*keykimeistari* m. 'hovmästare' < mlt. *kökemēster*

Så gott som alla orden finns i offentliga dokument på de övriga nordiska språken från samma tid, t.ex. i norska diplom från 1300–1400-talen:

- (4) *kabill* DN 2:425, 1399; *kauplyd* DN 4:327, 1361; *køpslagha* DN 1:482, 1420; *klaga* (c:a 1400); *klar* DN 16:38, 1400; *klénn* jfr ev. *Clar* 12 'vacker', isl. hskr. c:a 1350,⁵

5 Riddarsagan *Clarus saga* blev översatt från latin till norrönt kort efter 1300, måhända av biskopen Jón Halldórsson i Skálholt 1322–1339, som många

koffr jfr DN 8:795, 1542 og DN 10:828, 1567, danskblandat språk; *conwænt* Kgs 23; *koppa* jfr p.p.: *handklæði koppat* DN 15:12, 1321/1323; *kosta* DN 3:131, 1323; *kostelighit* n.sg. DN 5:409, 1429; *krakhe* DN 4:290, 1353 & *kraghæ* DN 11:111, c:a 1410; *krankr* DN 4:81, 1310; *krænkie* 'förminska' DN 4:295, 1354; *kult* DN 3:148, 1331; *kumpán* DN 1:82, 1299; *half fimta kuartel skal væra fra jordenne* DN 1:400, 1396; *kuitta* DN 3:104, 1315; *kyndugskapr* jfr ev. *kyndugskapr* i Clar 3, isl. hskr. c:a 1350; *køghemestare* DN 6:560, 1449

Även de ovan nämnda orden *akta*, *bekenna*, *bítala*, *farfi*, *forsóma*, *magt*, *ske* och *skikka*, eller varianter till dessa, förekommer i isländska diplom från 1300–1400-talen, t.o.m. tidigare:

(5)	<i>akta</i> v.	1281 (no. 1280)
	<i>bíkenndr</i> p.p./adj.	1443 (no. 1456)
	<i>bítala</i> v.	1440 (no. 1386)
	<i>farga</i> , f., <i>fargur</i> m.	1394 & c:a 1465 (no. 1429, <i>farghi</i> m.)
	<i>forsóma</i> v.	1409 (no. <i>uforsomader</i> 1422)
	<i>makt</i> f.	1409 (no. 1344)
	<i>ske</i> v.	1443 ⁶ (no. 1385)
	<i>skikka</i> v.	1494 (no. 1430)

Och nu är frågan: varifrån har alla dessa ord kommit? Genom vilket språk färdades de från medellågtyskan in i isländskan? Kom de verkligen genom danskan, som det vanligtvis har antagits? – I många fall är svaret det som läsaren kanske redan gissat sig till: genom norskan.

Låt os se närmare på den historiska situationen i Norden, speciellt på Island och i Norge, under början av senmedeltiden.

menar att var norsk (d. 1339). Sagan har endast bevarats i isländska handskrifter.

6 Ordet förekommer också i ett dokument från 1319, men är tvivelaktigt både på grund av den höga åldern jämfört med äldsta förekomster i norskan och dokumentets osäkra tratering.

2. Island och omvärlden 1200–1500

Under 1100-talet blev Bergen ett centrum för handeln med torkad fisk i hela Nordeuropa.⁷ De viktigaste handelsnationerna som seglade till Bergen för att handla var England och Tyskland. I början var engelsmännen starkare men efter mitten av 1200-talet fick tyskarna överhand efter att hanseaterna i Nordtyskland hade etablerat sig i Norge. År 1250 slöt den norska kungen en handelstraktat med Lübeck och under de närmaste årtiondena uppnådde hanseaterna betydande privilegier i Norge. Under 1300-talet försökte man gång på gång att häva hanseaternas privilegier, men utan resultat. Omkring 1350 upprättades ett hansekontor i staden, och i loppet av århundradet drev tyskarna de flesta andra utlänningar (mest engelsmän) bort från Bergen.

Sådan var situationen vid den tid när Island i mitten av 1200-talet kom under den norska kungamakten. I samband med denna händelse blev Bergen Islands egentliga huvudstad, varifrån handeln styrdes och vartill landets avgifter betalades fram på 1400-talet. I överenskommelsen från 1262–64 hade islänningarna fått det fastställt att inte färre än sex skepp skulle ge sig från Norge till Island varje sommar, vilket var ytterst viktigt för dem eftersom det knappast fanns något skepp kvar på Island vid denna tid som kunde klara resan över havet. – Denna överenskommelse fungerade emellertid dåligt. På de skepp som man hade till sitt förfogande på 1200–1300-talen, kunde en resa till Island ta över ett år,⁸ där man sedan endast fick tag på varor som det inte var någon större marknad för i Norge (skinn, vadmal, svavel och falkar – torkad fisk först i slutet av århundradet). Det var därför inte särskilt eftertraktat att segla den långa turen till Island.

Året 1306 lagfästades det att enbart norrmän fick tillstånd till att bege sig till Island och handla. Hanseaterna tycks ha rättat sig efter dessa bestämmelser och lämnat det åt norska handelsmän att sörja

7 En utförligare redogörelse för det följande står att få i kapitel 3 i Óskarsson (2003).

8 Köpmännen tvingades ofta övervintra om de ville göra en bra handel i landet (jfr Þorsteinsson 1970:35).

för Islandshandeln. De lagstadgade seglatserna till Island var dock ganska oregelbundna under hela 1300-talet. Efter digerdöden i Norge vid mitten av århundradet minskade drastiskt antalet skepp som seglade över havet, och under många år kom det inga skepp till Island. Seglatsen ökade under århundradets senaste årtionden. Sommaren 1383 kom det t.ex. sju skepp i Hvalfjörður, Islands viktigaste handelsplats vid denna tid, och samtidigt höll sig i fjorden tre andra skepp från året innan, alla troligtvis norska (Þorsteinsson 1978:22). Seglatsen gick sedan ner igen efter att tyska sjörövare anföll Bergen 1393.

Island ser ut till inte att ha haft någon nämnvärd kontakt med Danmark förr än sent under senmedeltiden, med den första, relativt svaga början vid Kalmarunionens upprättande. Handelsmässigt och ekonomisk betydde Kalmarunionen till en början dock inte mycket. Bergen-köpmännen höll på sina rättigheter att driva handel med Island, även om de under de följande åren allt mera vanskötte sina plikter, och danskarna drev inte handel med Island samtidigt med de norska handelsmännen. Det norska inflytandet minskade emellertid så småningom under 1400-talet. Det kan nämnas att den viktigaste källan till isländsk historia på 1400-talet fram till 1430, *Nýi annáll*, inte nämner Bergen efter 1419, vilket kan tyda på att det gamla centret för administration och handel inte längre hade samma betydelse för islänningarna som förr (Þorsteinsson 1975:50). – Men trots allt var kontakten med Norge fortsatt tämligen tät. De viktiga besluten togs fortfarande i Bergen och Oslo och ända fram till reformationen tillhörde den isländska kyrkan Nidaros-ärkebiskopsdöme. Även om Köpenhamn inom loppet av 1400-talet så småningom övertog stora delar av den världsliga administrationen, var den kyrkliga och kulturella kontakten mellan Island och Norge stark fram till åren efter 1530. Man har även visat skepsis över att det överhuvudtaget upprättades täta kulturella förbindelser mellan Island och Danmark förrän efter denna tidpunkt (Ólason 1982:106).

Som förr nämnts drevs engelsmännen i stort sett bort från Bergen under 1300-talet, och så småningom började de hämta den torkade fisken på Island som de tidigare köpt i Norge. Under 1400-talet blev deras inflytande så stort att man nu ofta i historiskt sammanhang

talat om 1400-talet på Island, speciellt perioden från c:a 1412 till c:a 1470, som *det engelska århundradet*. Det kan inte påvisas att engelsmännen började segla regelbundet till Island förr än efter 1412, men det finns grund till att tro att digerdöden som härjade på Island 1402 kom från England (Þorsteinsson 1970:27). *Nýi annáll* nämner vid året 1397 utländska handelsmän på Island. Att de i annalen kallas 'utländska' tyder på att de inte har varit norska (jfr Þorsteinsson 1975:50–51); det mest sannolika är att de var engelsmän. I en engelsk källa från 1415 hänvisas det till fiskeri vid Island under de föregående sex eller sju åren vilket tyder på kontakt mellan engelsmän och islänningar från i alla fall tiden före 1410 (Childs 1995:12). Redan sommaren 1413 kom mer än 30 engelska fiskarskepp till Island (jfr Storm 1888:292). Detta var självklart i strid med de privilegier som Bergen-köpmännen hade och under de följande åren utfärdades åtskilliga förbud mot engelsmännens handel och fiskeri vid Island. Fram till omkr. 1550 anlände många engelska skepp varje sommar till Island och vissa år var de den enda kontakten som islänningarna hade med omvärlden. Från 1439 och fem år fram kom det t.ex. nästan inga skepp från Norge.

I ett brev skrivit i Vestmannaeyjar vid Islands sydkust våren 1420 (IslDipl nr. 174) kan man läsa att tio engelska handelsmän har övervintrat där och byggt hus utan tillstånd. Brevet har skrivits på engelsmännens vägnar och de lovar att komma till Alþingi den kommande sommaren och svara för sina överträdelser. Språkformen är emellertid norsk vilket visar att det också har varit norrmän i Vestmannaeyjar vid denna tid, troligtvis handelsmän som inte hade kunnat segla tillbaka till Bergen året innan.

Benämningen *det engelska århundradet* för tiden c:a 1412–1470 är visserligen inte gripen ur luften, men i språkligt och kulturellt hänseende är beteckningen dock vilseledande. Konstigt nog synes den betydande kontakten med engelsmännen nämligen inte att ha efterlämnat särskilt stora spår i det isländska språket.⁹ Två undersökningar som har gjorts (Eiríksson 1977; Óskarsson 1991) visar att ganska få lånord av engelskt ursprung har tagits upp i sen-

9 Se närmare Óskarsson (2003:71–72)

medeltida isländska,¹⁰ faktiskt färre än de som togs upp i det äldsta språket.

De flesta lånord som först visar sig i isländskan på 1400-talet är av lågtyskt ursprung, eller kan anses ha förmedlats genom medellågtyskan. Situationen är ungefär densamma under 1300-talet, dock är andelen lånord av franskt (och latinskt) ursprung något större då, först och främst litterära ord som förmedlats genom översättningar. Men hur kom de medellågtyska orden in i språket?

Som det kom fram i inledningen till denna uppsats så är den traditionella förklaringen den att orden kom in genom danskan eller även direkt från lågtyskan.¹¹ Vi har redan sett att hypotesen om danskans betydelse inte är hållbar till fullo; man kan knappast räkna med påverkan därifrån förr än någon gång under själva 1400-talet, kanske inte något betydande inflytande förr än från och med andra fjärdedelen av 1500-talet. Men hur är det med tyskarna själva, kan de lågtyska orden vara tecken på en direkt skontakt mellan dem och islänningarna?

Vi vet att hansaförbundets Islandsseglatser inte började på allvar förr än efter mitten av 1400-talet, troligtvis inte i någon nämnvärd utsträckning förr än omkr. 1470 (Þorsteinsson 1957:165; 1970:222; jfr Rafto et al. 1958:667). I källorna finns visserligen enstaka belägg för att tyskar har varit på Island tidigare. Omkring 1420 kom t.ex. två

10 Det kan dock inte uteslutas att engelsk påverkan på medeltida isländska i vissa fall döljs av likheterna mellan engelskan och medellågtyskan, d.v.s. att engelska lånord inte går att skilja från motsvarande lågtyska ord. Inte heller får man förbise möjliga medellågtyska lån i engelskan (jfr att London, tillsammans med Novgorod, Bergen och Brügge var en av de fyra viktigaste hansastäderna utanför Nordtyskland). I samband med det kan det nämnas att översättningar från engelskan till isländskan (utg. av Þétursson 1976), som gjordes under 1400-talet, innehåller en del medellågtyska ord som har direkta motsvarigheter i de engelska originaltexterna.

11 Spridda upplysningar i den isländska etymologiska ordboken *Íslensk orðsifjabók* tyder t.ex. på att bokens författare, lexikografen Ásgeir Blöndal Magnússon, var av denna uppfattning (detta antagande får stöd av muntliga upplysningar från hans medarbetare).

tyska sändebud på den danska kungens vägnar till Island, båda i sällskap med en dansk ämbetsman; de har möjligtvis varit representanter för hanseaterna. Tyska handelsmän kom till Island från Bergen vid mitten av 1420-talet (DI 11:84; jfr Westergård-Nielsen 1946:xxxvii) och i en tingbok för Gdansk för året 1434 omtalas ett dråp på ett skepp vid Islands kust (DI 5 nr. 10); senare i samma bok står ett uttalande från en tysk kapten om att han har tagit last i England, fört den till Island och sålt den där (DI 5 nr. 11). Det finns också ett brev från 1442 på lågtyska, där en tysk, troligtvis en handelsman, lovar två män 100 lybska mark för att ta ett brev till Island till hans bror (DI 5 nr. 18). Men förutom dessa fåtaliga belägg finns det litet som tyder på att tyska sjö- eller handelsmän har befunnit sig på Island före omkring 1470. Efter det begav sig emellertid hanseaterna varje år till Island från Hamburg och andra hansastäder. De drev handel på Island och till dels också fiskeri in på 1500-talet.

Man har länge menat att hanseaternas kontakt med Island i senmedeltiden efterlämnade en betydande språklig påverkan. Det är emellertid svårt att föreställa sig att kontakten med tyskarna skulle ha varit av ett annat slag än den med engelsmännen, och därför är det inte särskilt troligt att medellågtyska ord i någon större utsträckning har kommit direkt in i språket på den vägen (jfr Westergård-Nielsen 1946:xxxix). Tyskarna var visserligen något populärare än engelsmännen (jfr Þorsteinsson & Grímsdóttir 1990:119) och de var först och främst handelsmän och därför utan tvekan elegantare än engelsmännen, som i huvudsak var vanliga fiskare. Men handeln med dem var knappast större än handeln med engelsmännen, och inte heller tidig nog till att förklara alla de medellågtyska lånorden som man träffar på i brev och andra texter från århundradets första hälft.¹²

12 Det bör nämnas att tyska tryckta böcker har transporterats till Island efter mitten av 1400-talet och man vet att några islänningar studerade i utlandet efter 1450, bl.a. vid universitetet i Rostock (Gíslason 1983:10; jfr också Þorkelsson 1888:7–8).

Slutord

I denna översikt har jag försökt dra samman huvudlinjerna i ett relativt komplicerat ämne: Island och omvärlden på 1300–1400-talen och främmande påverkan på språket under samma tid. De upplysningar vi har om Islands kontakt med omvärlden under senmedeltiden, samt fakta som så småningom har kommit för dagen om främmande påverkan på isländskan under samma tidsperiod, stärkta av jämförelser med liknande punkter hos grannspråken, främst norskan, tyder onekligen på att de lånord som visar sig i isländska dokument och diplom under perioden 1300–1500 först och främst har förmedlats genom norskan. Dels har de kommit in genom direkt kontakt mellan islänningar och norska handelsmän (till en mindre grad också med islänningar som vistats i Norge), dels genom en ganska omfattande korrespondens mellan makter och myndigheter i dessa två länder under hela perioden. Förvisso kom många ord in också från andra språk än norskan genom översättningar, men mycket ofta rör det sig då om litterära ord, ord om ridderskap, religion o.d.

Man har länge fördömt dansk påverkan på isländskan. Numera vet vi visserligen att något nämnvärt danskt inflytande inte började förrän sent under 1400-talet och kanske inte i någon större utsträckning förrän efter 1500, men i brist på pålitliga språkliga undersökningar har alla *potentiella* lån från danskan skurits över en kam och betraktats som sådana, även ord som visar sig i isländskan före 1400. Någon liknade ovilja har självklart inte funnits mot ord av medelnorskt ursprung eftersom man helt enkelt inte har varit klar över deras existens i isländskan – och en aktiv kamp mot sådana ord skulle i och för sig heller inte ha haft någon symbolisk betydelse för självständighetskampen på Island.

Källor och referenser

Blöndalsorðabók = Sigfús Blöndal, 1920–24: *Íslensk-dönsk orðabók*. Reykjavík.

Childs, Wendy (utg.), 1995: "England's Icelandic Trade in the Fifteenth Century: The Role of the Port of Hull". I: *Northern Seas. Yearbook 1995*.

- Association for the History of the Northern Seas. Fiskeri- og Sjøfartsmuseets studierie, nr. 5. Esbjerg. S. 11–31.
- Clar = Cederschiöld, G., 1879: *Clarus Saga*. (Festskrift till Kgl. Universitetet i Köpenhamn vid dess fyrahundra års jubileum i juni 1879 från Kgl. Carolinska Universitetet i Lund 1.) Lund.
- DI = *Diplomatarium Islandicum. Íslenskt fornbréfasafn, sem hefir inni að halda bréf og gjörninga, dóma og máldaga, og aðrar skrár, er snerta Ísland eða íslenska menn* 1–16. Kaupmannahöfn [1–4], Kaupmannahöfn & Reykjavík [5], Reykjavík [6–16] 1857–1972.
- DN = *Diplomatarium Norvegicum. Oldbreve til Kundskab om Norges indre og ydre Forhold, Sprog, Slægter, Sæder, Lovgivning og Rettergang i Middelalderen* 1–22. Christiania [1–20], Bergen [21], Oslo [22] 1847–1992.
- Eiríksson, Eyvindur, 1977: *Miðensk tökuorð í íslensku*. Háskóli Íslands. [Cand.mag.-uppsats, icke utg.]
- Gíslason, Jónas, 1983: *Utanfarir Íslendinga til háskólanáms fyrir 1700*. [Bilaga till *Árbók Háskóla Íslands 1980–81*]. Reykjavík.
- [Gíslason, Konráð], 1844: "Bókafregn". I: *Fjölnir* 7:71–104.
- Halldórsson, Halldór, 1947, 1968, 1980: *Stafsetningarorðabók með skyringum*. 1, 2 och 3 uppl. Reykjavík. [3 uppl., 4 tryck, 1985 (= 1980)].
- Hødnebo, Finn, 1972: *Ordbog over Det gamle norske Sprog af Dr. J. Fritzner*. Fjerde bind. Rettelser og tillegg ved Finn Hødnebo. Oslo, Bergen & Tromsø.
- IslDipl = Stefán Karlsson (utg.), 1963: *Íslandske originaldiplomer indtil 1450*. Editiones Arnarnagænae, A, 7. Köpenhamn.
- Íslensk orðabók*, 2 uppl. 1983 (red. Árni Böðvarsson); 3 uppl. 2002 (red. Mörður Árnason). Reykjavík.
- Magnússon, Ásgeir Blöndal, 1989/1995: *Íslensk orðsifjabók*. 1 & 2 uppl. [Reykjavík.]
- NGL = *Norges Gamle Love indtil 1387* 1–5. Christiania 1846–1895.
- Ólason, Vésteinn, 1982: *The Traditional Ballads of Iceland. Historical Studies*. Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi: Rit 22. Reykjavík.
- Óskarsson, Veturliði, 1991: *Låneord i islandske diplomer fra det 15. århundrede*. Københavns Universitet. [Magisteruppsats, icke utg.]
- Óskarsson, Veturliði 1997: "Tæk orð og miður tæk í Blöndalorðabók". I: *Orð og tunga* 3:25–34.
- Óskarsson, Veturliði 2000: "Verbet isländskt ské". I: *Scripta Islandica* 50 (1999):31–49.
- Óskarsson, Veturliði 2003: *Middelnedertyske låneord i islandsk diplomatsprog frem til år 1500*. Bibliotheca Arnarnagæana 43. Köpenhamn.
- Pétursson, Einar G. (utg.), 1976: *Miðaldaævintýri þýðd úr ensku*. Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi: Rit 11. Reykjavík.

- Rafto, Thorolf, Björn Þorsteinsson, Poul Enemark & Hugo Yrwing, 1958: "Englandshandel". I: *Kulturhistorisk Leksikon for nordisk Middelalder* 3, sp. 658–676.
- Storm, Gustav (utg.), 1888: *Islandske Annaler indtil 1578*. Christiania.
- Westergård-Nielsen, Chr., 1946: *Låneordene i det 16. århundredes trykte islandske litteratur*. Bibliotheca Arnamagnæana 6. Köpenhamn.
- Þorkelsson, Jón, 1888: *Om digtningen på Island i det 15. og 16. århundrede*. Köpenhamn.
- Þorsteinsson, Björn, 1957: "Island". I: *Det nordiske syn på forbindelsen mellem Hansestæderne og Norden. Det Nordiske Historikermøde i Århus 7.–9. august 1957*. 2 tryckning, Aarhus 1972. S. 165–195.
- Þorsteinsson, Björn 1970: *Enska öldin í sögu Íslendinga*. Reykjavík.
- Þorsteinsson, Björn 1975: "Síðasta íslenska sagnaritið á miðöldum". I: *Afmælisrit Björns Sigfússonar*. Reykjavík. S. 47–72.
- Þorsteinsson, Björn 1976: *Tíu þorskastríð 1415–1976*. [Reykjavík].
- Þorsteinsson, Björn 1978: "Stærsti kaupstaður hérlendis á 14. öld". I: Björn Þorsteinsson, *Á fornum slóðum og nýjum. Greinasafn gefið út í tilefni sextugsafmælis höfundar*. Reykjavík. S. 21–28.
- Þorsteinsson, Björn & Guðrún Ása Grímsdóttir 1990: "Enska öldin. Með viðaukum eftir Sigurð Líndal". I: *Saga Íslands* 5:3–284. Reykjavík.

Kvar i verda finst språket?

Ei drøfting av sosiolingvistikken sitt studieobjekt – i spenningsfeltet mellom individ og kollektiv¹

Av Reidunn Hernes

1 Innleiing og problemstilling

Sosiolingvistikken sitt studieobjekt kan definerast som "the study of language in relation to society" (Hudson 1996:1). Sagt på ein annan måte – sosiolingvistar er opptekne av språket slik det manifesterer seg i sosial kontekst – språket blir sett på som eit sosialt fenomen. Sosiolingvistisk forskning er altså basert på språklege data samla inn "ute i verda", og ein støyter dermed raskt på følgjande problem: *Kvar ute i den store verda finst språket* (Hudson 1996:29)? Dette er eit vanskeleg, men sentralt spørsmål, og synspunkta som står mot kvarandre kan, lett karikert, framstillast på følgjande måte:²

Det eine synspunktet, som vi kan lata William Labov representera, vil vera at *språket som sosialt fenomen må studerast med utgangspunkt i språksamfunnet*. For å sitera Labov: "Language systems are social in nature: a collection of idiolects is not a language" (1971:453).

1 Artikkelen er ein revidert versjon av det vitenskapsteoretiske innlegget til dr.art.-graden som eg heldt på Universitetet i Bergen i juni 2003. Eg vil takka alle som der kom med nyttige kommentarar. Ei særleg takk til rettleiarane mine, Gunnstein Akselberg og Gjert Kristoffersen.

2 Stort sett alle sosiolingvistar (inkludert William Labov og Richard A.Hudson) vil ha eit langt meir nyansert syn på dette spørsmålet enn det det kan verka som eg tillegg dei i denne framstillinga. Målet her er å reindyrka motsetnadene mellom dei to innfallsvinklane for å illustrera dei to grunnsyna som kjem til uttrykk gjennom dei.

Studieobjektet er språket som sosialt fenomen – og som sosialt fenomen er språket berre interessant på eit kollektivt nivå, der det kan studerast som sosialt relaterte variasjonsmønster. Ein typisk studie i denne tradisjonen skildrar den språklege variasjonen i eit språksamfunn, med vekt på korleis dei sosiale strukturane i samfunnet blir gjenspegla i distribusjonen av variantar av språklege variablar. Reindyrka språksamfunnsstudiar av denne typen er blitt kritiserte for å implisera at individet sin makrososiale bakgrunn passivt blir reflektert gjennom bruken av til dømes fonologiske variantar (Milroy 1980:14; Romaine 1994:221) – og for dermed å innebera ei form for sosial determinisme.

Det andre synspunktet, som vi her kan lata Richard A. Hudson representera, vil vera at *språket som sosialt fenomen må studerast med utgangspunkt i språkbrukaren*. Individet må stå i fokus, “[...] because each individual is unique, because individuals use language so as to locate themselves in a multi-dimensional social space [...]” (Hudson 1996:29). I denne tradisjonen blir individet oppfatta som ein sosial aktør som aktivt utnyttar dei språklege ressursane sine i samspel med andre. Studieobjektet er altså individet i språkleg interaksjon. Men også dette standpunktet må tola kritikk. For kan eigentleg individet reknast som ein uavhengig og sjølvstendig aktør? Kan ein heilt sjå bort frå at individet er styrt av strukturelle prosessar?

It is true enough that when we examine a community closely enough, it will inevitably appear that each individual's linguistic pattern differs in some respects from that of everyone else. Yet this unique object, the individual speaker, can only be understood as the product of a unique social history, and the intersection of all the social groups and categories that define the individual (Labov 2001:34).

Samspelet mellom språkbrukar og språksamfunn er komplisert. På den eine sida kan ein beskriva språkbruken til individet som eit resultat av dei språklege normene i det samfunnet han veks opp i. På den andre sida kan ein med like stor rett seia at språkbrukaren gjennom dei språklege handlingane sine er med på å forma språksamfunnet. Dei to sosiolingvistiske grunnsyna som blei presenterte ovanfor fokuserer på ulike sider av dette samspelet, og gjev dermed på kvar sin måte viktige bidrag til eit heilskapleg bilete

av korleis desse mekanismane fungerer. Men er det mogeleg å gje eit klarare bilete av *dynamikken* mellom individnivået og strukturnivået, er det råd å beskriva korleis individet og strukturane gjensidig påverkar kvarandre? Og kan ei djupare innsikt i dette også bidra til å gje oss ei betre forståing av dynamikken i språklege endringsprosessar, der samhandlinga mellom individ og kollektiv er særleg iaugnefallande?

Det er desse spørsmåla denne artikkelen skal handla om. Eg vil innleia med å konkretisera problemstillinga gjennom å visa korleis ho har direkte relevans for forskningsprosjektet eg arbeider med. Deretter vil eg presentera to sosiologiske teoriar som på kvar sin måte fokuserer på dialektikken mellom individ og samfunn. Eg vil så diskutera om, og korleis, desse teoriane kan brukast til å beskriva språklege endringsprosessar. Denne diskusjonen vil ta utgangpunkt i materiale frå mitt eige prosjekt.

Kvar i spenningsfeltet mellom individ og samfunn språket som sosialt fenomen kan plasserast, er eit viktig spørsmål. I sosiolingvistikken har, som vi har sett ovanfor, omgrepet *språksamfunn*³ stått sentralt, både teoretisk og metodisk, men kva dette omgrepet eigentleg refererer til, er det ikkje semje om. Synet ein har på forholdet mellom individet, samfunnet og språket får konsekvensar også for korleis ein oppfattar språksamfunnet. Eg vil difor til slutt drøfta omgrepet *språksamfunn* i lys av dei introduserte teoriane.

2 Individet og dei sosiale strukturane på Os

For tida arbeider eg med eit doktorgradsprosjekt der eg studerer eg talemålsutviklinga i ei gruppe ungdomar frå Os sør for Bergen. Eg følgjer desse ungdomane over ein periode på fem år, frå dei er femten til dei blir tjuve år, og studerer i kor stor grad talemålet deira endrar seg i denne perioden. Innfallsvinkelen er kvalitativ, og

³ *Språksamfunn* er den vanlege norske omsetjinga av det engelske omgrepet *speech community*. Omsetjinga er ikkje heilt heldig. På engelsk skil ein mellom *community* og *society*, og denne distinksjonen forsvinn i den norske omsetjinga. Eg vil likevel bruka dette omgrepet, sidan det er så innarbeidd i norsk sosiolingvistisk forskning.

prosjektet må seiast å tilhøyra den individorienterte fløyen av sosiolingvistikken. Målet for undersøkingane er å utforska ein sosial realitet, men med stor vekt på dei sosiale aktørane si eiga oppfatning av denne realiteten (Mæhlum 1992:100).

Men når målet er å utforska ein sosial realitet, er det også interessant å setja dei sosiale aktørane sine oppfatningar inn i eit større perspektiv, slik at ein også får innsikt i korleis aktørane handlar i forhold til dei sosiale strukturane som er ein del av kvardagen deira. Med utgangspunkt i tradisjonelle sosiolingvistiske tilnæringsmåtar kan dette gjerast gjennom å studera samspelet mellom informantane sine språklege haldningar og handlingar, og makrososiale forhold som til dømes demografiske strukturar og den sosiale bakgrunnen til kvar enkelt informant.

Så langt i prosjektet, som byggjer på hovudfagsavhandlinga mi (Hernes 1998), har eg prøvd å beskriva forholdet mellom individa i undersøkinga og kollektivet dei er ein del av ved hjelp av eit velprøvd sosiolingvistisk omgrepsapparat. For å studera samanhengen mellom sosiale makrostorleikar som kjønn og foreldrebakgrunn og bruk av språklege variablar, brukte eg *korrelasjonsteknikkar henta frå klassisk sosiolingvistik* (labovtradisjonen), som igjen er inspirert av amerikansk sosiologisk strukturalisme. I denne tradisjonen er det eit hovudpoeng å visa korleis makrostorleikar som klasse og kjønn får innverknad på den språklege praksisen hjå individet. For å kasta lys over dei individuelle strategiane til informantane har eg brukt *akkommodasjonsteorien* henta frå sosialpsykologien (Thakerar, Giles et al. 1982), saman med "identitetshandlingsteorien" (*acts of identity*) (Le Page and Tabouret-Keller 1985). Eg har også teke i bruk *nettverksteorien*, som er blitt klassisk i sosiolingvistikken etter Lesley Milroy sine banebrytande studiar av sosiolingvistiske tilhøve i Belfast (Milroy 1980). Nettverksteorien kan seiast å operera på eit mellomnivå mellom mikro- og makrotilnærmingar, men avgrensar seg likevel til å skildra mekanismane i svært lokale strukturar.

Så langt har eg altså kombinert teori og metode frå den labovinspirerte sosiolingvistiske retninga og meir aktørorienterte sosiolingvistiske retningar, og på denne måten trekt inn både

individperspektivet og strukturperspektivet i analysen. Men dette omgrepsapparatet har ikkje kunna fanga opp sjølve samspelet mellom individa og det sosiale rommet dei lever i, og den rolla språket har i dette samspelet. Informantane mine er sosialiserte inn i ein språkleg røyndom der ulike språklege trekk har ulik sosial mening, og dette må dei forholde seg til. På same tid bruker dei det språklege repertoaret dei har til rådvelde kreativt, og dette kan igjen føra til endringar i korleis ulike språklege trekk blir oppfatta sosialt, og dermed også korleis dei blir brukt. Er det råd å utvikla ei teoretisk fundert forståing av språket si rolle i dialektikken mellom individet og kollektivet, ei forståing som kan appliserast på eit gitt datamateriale?

Teoribygging av denne typen er blitt etterlyst tidlegare i sosiolingvistikken. Fleire har etterlyst teoriar som kan kasta lys over mellom anna dei sosiolingvistiske mønstra som viser seg gong på gong i korrelasjonsstudiane:

It would deal with such matters as the production and reproduction of linguistic norms by institutions and socializing practises; how these norms are apprehended, accepted, resisted and subverted by individual actors and what their relation is to the construction of identity (Cameron 1990:88).

Det som trengst er altså teori som kan fanga opp korleis språklege normer på den eine sida blir overført til individet gjennom sosialiseringprosessen, og korleis individet på si side har eit aktivt og fortolkande forhold til dei same normene. Det handlar altså om samspelet mellom det handlande individet og dei sosiale strukturane, og vi skal no løfta blikket bort frå sosiolingvistikken for å sjå om der er innsikter å henta andre stader.

3 Sideblikk til samfunnsvitskapane

Diskusjonen om forholdet mellom individet og kollektivet er ikkje unik for sosiolingvistikken. Alle vitskapar som på ein eller annan måte studerer "[...] society as part of a human world, made by men, inhabited by men [...]" (Berger and Luckmann 1967:189) må ta stilling til paradokset som ligg i at individet på den eine sida må seiast å vera eit resultat av samfunnet det veks opp i, og på den andre

sida er med på å påverka utviklinga av det same samfunnet. Filosofar, historikarar, samfunnspsykologar og ikkje minst sosiologar har svært lenge diskutert kva som kjem først av høna og egget, eller som sosiologen Alan Dawe formulerer det:

~~In a sociology of social system, then, social actors are pictured as being very much at the receiving end of the social system. In terms of their existence and nature as social beings, their social behaviour and relationships, and their very sense of personal identity as social beings, they are determined by it. [...]~~

In total opposition to this, a sociology of social action conceptualises the social system as the derivative of social action and interaction, a social world produced by its members, who are thus pictured as active, purposeful, self- and socially-creative beings (Dawe 1978)

Det er liten tvil om at begge desse vinklingane gjev oss viktige innsikter i mekanismene som verkar i samfunnsutviklinga, og det er såleis ikkje å undrast over at der er gjort forsøk på å integrera strukturperspektivet og handlingsperspektivet i ein og same teori. Eg skal i det følgjande presentera to teoriar som tek utgangspunkt i nettopp dialektikken mellom individ og samfunn.

Den første blei etablert på slutten av sekstitalet av dei fenomenologisk inspirerte sosiologane Thomas Luckmann og Peter Berger. Boka *The Social Construction of Reality* (1967) blei fort ein klassikar, og teorien dei to lanserte i denne boka blei utgangspunktet for den *sosialkonstruktivistiske* retninga i samfunnsvitenskapane. I denne boka argumenterer dei to for at der finst ein gjensidig påverknad mellom individ og samfunn, mennesket skaper samfunnet, men mennesket blir på same tid også skapt av samfunnet. Tre setningar oppsummer Berger og Luckmann sitt prosjekt: "Society is a human product. Society is an objective reality. Man is a social product" (Berger and Luckmann 1967:61). Gjennom at mennesket *eksternaliserer* seg gjennom aktivitet, blir samfunnet konstruert. Etter kvart blir samfunnet opplevd som noko som eksisterer uavhengig av mennesket sjølv, det har foregått ei *objektivering* av samfunnsinstitusjonane. Gjennom *internalisering* blir så mennesket sosialisert inn i det menneskeskapte, men no objektiverte samfunnet.

Høna og egget-problematikken blir altså løyst på følgjande måte: Ja, mennesket kan endra verda, men det gjer det ikkje på eit

grunnlag det har valt sjølv (Veiden 2000:9).⁴ Individet opptrer som ein fortolkande og handlande aktør, men opplever, tolkar og handlar ut frå ein ståstad som er eit resultat av sosialiseringssprossane det har vore gjennom. Sjølv om Berger og Luckmann blir kritiserte for å ha eit betre grep om internaliseringsprosessen enn om eksternaliseringa når det kjem til den teoretiske argumentasjonen (Frønes 1995:35), peikar dei gong på gong på at eksternalisering og internalisering må sjåast i samanheng som to gjensidige prosessar.

Det er råd å tenkja seg at menneskelege samfunn oppstår og utviklar seg på den måten Berger og Luckmann skisserer. Ein kan likevel problematisera at samfunnsutviklinga blir framstilt som ein så harmonisk og konfliktfri prosess. Dei to forfattarane er blitt kritiserte for å fortelja historia til den kvite middelklassen (Veiden 2000:16) og for å leggja for lite vekt på interessemotsetnadene mellom dei ulike gruppene i samfunnet.

Den franske sosiologen Pierre Bourdieu sitt teoretiske fundament liknar på mange måtar det vi finn hjå Berger og Luckmann. Også Bourdieu har fått impulsar frå fenomenologien (Wilkes, Mahar et al. 1990:34), og også Bourdieu er oppteken av dialektikken mellom agentane, som han vel å kalla dei, og samfunnsstrukturane. Også Bourdieu er oppteken av at agentane handlar fritt, men " ikkje på eit grunnlag dei har valt sjølv", for å ta opp att formuleringa vi brukte ovanfor.

Parce que l'habitus est une capacité infinie d'engendrer en toute liberté (contrôlée) des produits – pensées, perceptions, expressions, actions - qui ont toujours pour limites les conditions historiquement et socialement situées de sa production, la liberté conditionnée et conditionnelle qu'il assure est aussi éloignée d'une création d'imprévisible nouveauté que d'une simple reproduction mécanique des conditionnements initiaux (Bourdieu, Accardo et al. 1986:71).⁵

⁴ Som Veiden poengterer er det Karl Marx som først har formulert akkurat denne innsikta.

⁵ Fordi habitus er ein uavgrensa eigenskap som heilt fritt (men kontrollert) kan frambringa produkt – tankar, persepsjonar, uttrykk, handlingar – som alltid vil vera avgrensa av dei historiske og sosiale vilkåra dei blir produserte under, så er den vilkårsbestemte fridomen som han garanterer like fjern frå skapinga

Bourdieu prøver å sameina eit strukturalistisk perspektiv med eit konstruktivistisk gjennom dei to omgrepa *habitus* og *felt*. Gjennom *habitus* prøver Bourdieu å gjera greie for handlings- eller aktørnivået utan å hamna i subjektivisme. Dei internaliserte strukturane som habitusen består av influerer individet sin måte å tenkja og handla på, og manifesterer seg i nesten alt det tek seg føre: filmsmak, lesevanar, matvanar, klesstil, o.s.v. Habitus er umedvite og kan ikkje styrast ved hjelp av viljen. Habitusomgrepet gjev oss eit samlande uttrykk for "dialektiken mellom internalisering av ekstermalitet og ekstermalisering av internalitet" (Johansson and Miegel 1996:204) – korleis dei internaliserte strukturane blir ekstermaliserte gjennom handling og vice versa. Eit viktig poeng hos Bourdieu er at menneske frå det ein kan kalla same samfunnsklasse ofte har same type preferansar (klassehabitus).

Gjennom omgrepet *felt* vil Bourdieu gjera greie for strukturelle fenomen utan å hamna i objektivisme. Det sosiale handlingsrommet kan delast inn i ulike felt, der individa har ulike posisjonar. Ein kan til dømes snakka om det akademiske, det økonomiske, og det kulturelle feltet. Innafor kvart felt kjempar ein om kontrollen over dei ressursane som kjenneteiknar feltet (symbolsk makt). For å få tilgang til eit felt treng agenten ei eller anna form for *symbolsk kapital*. Dei posisjonane agenten i eit sosialt felt har, er avhengig av kor mykje av kapitalen i feltet han eller ho har tilgang til. Det gjeld altså å få tak i så mykje kapital som mogeleg, og på same tid forhandla for å få denne kapitalen til å bli endå meir verd innafor det aktuelle feltet. Ofte vil det vera slik at sjansane til å delta i kampen om kapital i eit felt kjem an på kva for klassehabitus ein har – dei som høyrer til dei høgare klassane har større sjansar til å få sine

interesser igjennom⁶. Eit viktig poeng ved feltomgrepet er at personane eller institusjonane i eit visst felt er samde om kva for verdjar det er verdt å stridast om, dei har eit felles verdssystem.

Denne modellen fokuserer på interessemotsetnadene i samfunnet. Bourdieu er oppteken av at der er grunnleggjande skilnader mellom folk. Bakgrunnen for desse skilnadene og korleis dei manifesterer seg får han fram gjennom habitus-omgrepet. Gjennom felt-omgrepet får han vist korleis desse skilnadene blir utgangspunktet for kven som vinn og taper kampen om kapital i det sosiale rommet. Gjennom omgrepa habitus, felt og kapital får vi altså skissert ein teori som fangar opp dialektikken mellom individnivået og strukturnivået, og som fokuserer på interessemotsetnadene mellom agentane og gruppene i samfunnet.

4 Språket i spenningsfeltet mellom individet og kollektivet

4.1 Innleiande avklaringar

Felles for teoriene til Berger og Luckmann og teoriene til Bourdieu er at dei skildrar forholdet mellom individet og strukturane som eit samspel, eit samspel som gjerne fører til at strukturane endrar seg. Eit relevant spørsmål blir då korleis desse innsiktene om sosiale prosessar kan overførast til studiet av språket og språklege endringsprossar. Kan innsikter frå samfunnsvitskapane hjelpe oss til å forstå korleis og kvifor språklege strukturar endrar seg over tid? For å svara på dette spørsmålet må vi ta ein liten ontologisk avstikkar og diskutera kva for fenomen språket kan seiast å vera. Er det meningsfullt og fruktbart å sidestilla språket med andre sosiale fenomen på denne måten? Svaret på dette spørsmålet må vera både ja og nei.

av uføreseielege innovasjonar som frå den reine mekaniske reproduksjonen av dei initiale vilkåra (*eiga omsetjing*).

⁶ Her bør det nok presiserast at Bourdieu sin kultursosiologi er utforma med utgangspunkt i det nokså elitistisk orienterte franske samfunnet.

Svaret er nei, fordi språket spelar ei så fundamental rolle hjå mennesket at det er vanskeleg å sjå kva for andre sosiale fenomen det kan sidestilla med. Språkvitarar har til alle tider late seg fascinera over kor grunnleggjande språket er for den menneskelege sivilisasjonen.

Sproget er uadskillelig knyttet til mennesket og følger ham i al hans færd. Sproget er det redskab hvormed mennesket former tanke og følelse, stemning, stræben, vilje og handling, det redskab hvormed han paavirker og paavirkes, menneskesamfundets sidste og dybeste forudsætning. (...) Ikke en ytre følgesvænd er sproget, men en traad tvundet dybt i menneskesindet, individets, slægtens nedfældede mindeskat og vaagent erindrende, manende samvittighed" (Hjelmslev [1943] 1993: Omkring Sprogteoriens Grundlæggelse) (Åfarli 2000:15).

Ein kan heller ikkje gjennomføra ein studie av språket utan ved hjelp av språk. Vi er fanga i dei grensene språket sjølv set for kva vi kan uttrykka gjennom det.

Språket spelar også ei svært viktig rolle i konstitueringa av samfunnet, noko Berger og Luckmann legg stor vekt på. Dei peikar på korleis språket kan lausrivast frå her-og-no-situasjonen og slik bli ein objektiv oppbevaringsstad for store samlingar av betydningar og erfaringar, som kan takast vare på over tid og overførast til nye generasjonar. Språket kan konstruera enorme byggverk av symbolske forestillingar "that appear to tower over the reality of everyday life like gigantic presences from another world" (Berger and Luckmann 1967:40). Språket er også den reiskapen vi bruker til å strukturera handlingane og erfaringane våre, slik at dei gjev mening for oss sjølv og for andre. Det er ingen tvil om at språket står i ei særstilling, som noko grunnleggjande ved det å vera menneske.

Men svaret er nei også av andre grunnar. Det kan argumenterast godt for at språkevna er ein del av mennesket si biologiske utrustning, og slik altså er eit fenomen som vi ikkje kan få fulle innsikter i gjennom kunnskap om sosiale prosessar. At språkevna har ei biologisk side er det liten tvil om, det finst ingen andre skapningar på jorda som har menneska si evne til å produsera språk gjennom det som blir kalla dobbel artikulasjon "dvs. at mennesket ved hjelp av ei avgrensa mengd med basiselement kan lage eller generere ei

uavgrensa mengd med nye element”(Áfarli 2000:16). Mange lingvistar meiner at sprákvitskapen sitt studieobjekt er spráket som strukturelt system og/eller den menneskelege sprákevna, og argumenterer for at dette kan studerast heilt utan sideblikk til samfunnsvitskapane, slik Áfarli argumenterer for i det følgjande:

Vi skal rekne sprákets strukturelle konstans som – i ein viss forstand – sprákets essensielle kjerne. Vi reknar m.a.o dei grammatiske eigenskapane som sprákets primære eller basale eigenskapar. Dersom vi spør ein tilfeldig person om kva språk er, vil vi sannsynlegvis få til svar at språk er kommunikasjon, eller noko i den retning, for det som for dei fleste av oss synest å vera det mest karakteristiske ved naturleg språk, er den funksjonen det har som kommunikasjonsmiddel. Ein grunn til at vi likevel vil rekne grammatikken som sprákets essensielle kjerne, er at eit språk utan grammatiske eigenskapar per definisjon ikkje kan finnast (Áfarli 2000: 18).

Men svaret på spørsmålet om språk kan sidestillast med andre sosiale fenomen, må også vera ja. Ja, fordi spráket udiskutabelt også er eit sosialt fenomen. Helge Dyvik peikar på at spráklege data er institusjonelle fakta, ein kode sprákbrukarane er einige om. Det kan ikkje reduserast til ein mental eigenskap hjå kvar enkelt sprákbrukar. Spráket eksisterer i eit sosialt rom. Dersom ein ikkje tek omsyn til dette, vil ein gå glipp av innsikter om språk, ”selv om vi vet ”alt” om sprákbrukernes hjerner” (Dyvik 1992:23).

Pierre Bourdieu var ein ivrig talsmann for å sidestilla språk med andre sosiale fenomen. Han var oppteken av korleis spráket kan studerast som ein manifestasjon av interessemotsetnader:

La constitution d'une marché linguistique crée les conditions d'une concurrence objective dans et par laquelle la compétence légitime peut fonctionner comme capital linguistique produisant, à l'occasion de chaque échange social, *un profit de distinction* (Bourdieu 1982:43).⁷

Slik blir sprákleg praksis sidestilt med annan sosial praksis:

⁷ Opprettinga av ein lingvistisk marknad skaper vilkår for ein objektiv konkurranse. I denne og ved denne konkurransen kan den legitime kompetansen fungera som lingvistisk kapital som i kvart enkelt tilfelle av sosial utveksling produserer ein *distinksjonsprofitt* (eiga omsetjing).

Eg trur at ein ikkje kan forstå språkbruken fullstendig utan å omplassere dei språklege praksisformene i eit heilt univers av sameksisterande praksisformer; måtane ein et og drikk på, kulturkonsumet, kunstmaken, sport, klesvanar, møblering, politikk osv. Fordi det er totaliteten av klasse-habitus, altså den posisjonen som blir innteken både synkront og diakront i den sosiale strukturen, som kjem til uttrykk gjennom den språklege habitus, som altså er berre éin av dimensjonane (Bourdieu, Wacquant et al. 1993:134).

Sosiologen Bourdieu er altså sjølv svært klar på at teoriane hans er meinte å kunna kasta lys også over eit språkleg materiale.

Det viser seg altså at språket er eit så komplekst fenomen at det er uråd å beskriva det å utan å bruka fleire innfallsvinklar. Som Henning Andersen formulerer det:

It is essential to recognize that any language is a joint product of nurture and nature. On one hand, it is a cultural institution, assimilated by the individual and freely manipulated by him according to his need and skill, and in relation to the limits set by social convention. On the other hand, it is acquired, maintained and elaborated entirely by the grace of natural language faculty that all the members of our species share (Andersen 1989:8).

Det er slik uråd å svara ja eller nei på spørsmålet om det vil vera fruktbart å utforska språket ved hjelp av eit samfunnsvitskapeleg omgrepsapparat. Svaret på eit slikt spørsmål må bli meir nyansert enn som så. Språket er på same tid eit resultat av sosiale prosessar og eit resultat av mennesket si spesielle biologiske utrustning, og fruktbare studiar av språket kan gjerast frå eit utal med innfallsvinklar. Å diskutera kva for fenomen språket "eigentleg" er, er difor ei lite frukbar tilnærming til problemområdet. Som Rudi Keller så treffande formulerer det: "It is basically naive to ask what language "really" is. The issue is not what language "is", but how one should conceive of it if one is interested in solving certain problems (Keller 1994:154)".

I sosiolingvistikken er det dei sosiale aspekta ved språket vi er interesserte i å kasta lys over. Innafor dette feltet kan vi utan atterhald slå fast at samfunnsvitskapelege metodar er fruktbare. Den menneskelege språkevna set biologiske grenser for korleis språket kan utvikla seg, men innafor desse biologiske grensene konstruerer

språkbrukarane vilkårlege normer. Desse vilkårlege normene kan berre studerast ved hjelp av samfunnsvitskaplege og/eller sosiolingvistiske metodar.

Men det å skilja mellom dei sosiale og dei meir språkinterne sidene ved språket er inga lett oppgåve. Eit svært godt døme på korleis desse to aspekta ved språket verkar saman, kan vi få ved å studera språkendringsprosessar. Isoglossane på norske dialektkart viser oss tydeleg samanhangen mellom dialektgrenser og administrative og demografiske grenser. Slik kan vi vera ganske sikre på at utbreiinga av nye språktrekk har ei eller annan form for samanheng med samfunnsstrukturelle tilhøve. Innsikt i sosiale tilhøve kan likevel ikkje fortelja oss alt om *kva for typar* av endringar vi kan venta oss i ein viss språkstruktur – her må vi gjerne ty til språkinterne tilhøve for å finna svar. Eit klassisk døme kan vera det mykje omtalte samanfallet mellom fonema /ç/ og /ʃ/ som breier seg med stor fart i norske talemål i dag. Dersom ein er oppteken av å sjå på dei språkstrukturelle sidene ved dette samanfallet, må ein trekkja inn fonetiske og fonologiske aspekt, men dersom ein vil kasta lys over mønstra for spreiring, til dømes om spreingsmønsteret kan reknast som eit klassisk døme på såkalla *urban jumping*, må ein ty til meir sosiologiske beskrivingsmodellar.

I historisk lingvistik er det etter kvart blitt meir og meir vanleg å dela ein språkendringsprosess inn i to; *innovasjonsprosessen* og *spreiingsprosessen* (Milroy 1992:169; Croft 2000:4; Labov 2001:466).⁸ Det blir altså halde for viktig at ein må skilja mellom kva som får eit nytt språktrekk til å *oppstå*, og kva som får dette nye språktrekket til å *spreia seg* i eit språksamfunn. Vidare er det vanleg å ty til dei språkinterne faktorane for å kasta lys over innovasjonen, den augneblinken der eit nytt språktrekk oppstår, medan dei språkeksterne faktorane blir trekte inn for å gje innsikt i korleis nye språklege trekk spreier seg (fart, omfang, retning, o.s.v). Dersom vi

⁸ Forskarane det er referert til her bruker ulike omgrep for å beskriva dei to prosessane (Innovasjon: innovation, actuation. Spreiing: propagation, transmission, diffusion), og dei er heller ikkje samstemte når det gjeld kva som karakteriserer dei to prosessane. Det viktige poenget for meg her er likevel å visa at det er vanleg å skilja mellom dei to fasane.

altså aksepterer at språkinterne faktorar er mest relevante i studiet av *innovasjonen* av nye språklege trekk, og at språkeksterne faktorar kan kasta lys over *spreiinga* av dei same trekka, kan vi altså slå fast at samfunnsvitskapleg teori kan brukast til å beskriva kreftene og mekanismane som verkar når nye språklege trekk *spreier seg* i eit språksamfunn.⁹ Slik er det altså mogeleg å bruka tankegodset frå Berger og Luckmann og Bourdieu til å få ei djupare innsikt i mekanismane som er verksame i spreinga av nye språklege trekk i eit språksamfunn.

4.2 Teori møter data

Lat oss begynna med Berger og Luckmann. Korleis kan vi applisera deira idéar på eit språkleg materiale? Gjennom omgrepa *internalisering*, *eksternalisering* og *objektivering* er det råd å beskriva også språklege internaliserings- og eksternaliseringsprosessar. Individet blir sosialisert inn i ein røyndom med språklege strukturar som er ladde med ei viss sosial meining. Individet bruker så dei *internaliserte* språklege strukturane som utgangspunkt for sine språkhandlingar. Gjennom det språklege uttrykket dei vel i ulike sosiale samanhengar, *eksternaliserer* dei si tolking av den sosiale meininga i det språklege uttrykket. Etter forhandlingar i språksamfunnet blir denne spesifikke sosiale ladinga av dei språklege strukturane etter kvart oppfatta som noko som eksisterer uavhengig av språkbrukarane, det skjer ei *objektivering*. Dette blir så utgangspunktet for den språklege sosialiseringa av nye språkbrukarar i språksamfunnet – og slik er ringen slutta. Slik vil ein kunna beskriva korleis den sosiale meininga i språklege strukturar blir overført, endra og vidareført i eit språksamfunn.

⁹ Her må det presiserast at eg ikkje er sikker på at ein kan få full innsikt i innovasjonsfasen ved berre å trekkja inn språkinterne faktorar. Det viktige i denne samanhengen er likevel at dei språkinterne faktorane ikkje ser ut til å ha særleg relevans for *spreiinga* av språklege trekk, slik at vi kan forsvara å bruka samfunnsvitskapleg teorigrunnlag i studiet av spreing. Der finst likevel døme på at språkstrukturelle faktorar er blitt brukt til å sannsynleggjera kvifor eit språktrekk ikkje vil spreia seg til eit visst språkområde– jf. til dømes spreinga av skarre-r i Noreg (Torp 2000).

For å gjera denne modellen litt meir konkret, vil eg kort visa korleis han kan gje meining til data frå materialet mitt: Informantgrunnlaget er altså ei gruppe ungdomar som då dei var femten år gamle, gjekk i same klasse på ungdomsskulen. Dei fleste av dei hadde då gått i same klasse i ni år. Dei har ulik foreldrebakgrunn, nokre har foreldre frå Os, andre frå Bergen, og nokre har foreldrebakgrunn frå heilt andre stader. I den første innsamlingsfasen i prosjektet mitt viste det seg tydeleg at der var ein samanheng mellom språklege val og foreldrebakgrunn. Dei av informantane som hadde ein eller fleire av foreldra frå Os skilte seg klart ut med ein lågare bergensprosent enn dei som *ikkje* hadde foreldre frå Os. Det kan altså sjå ut som om primærsosialiseringa har fått konsekvensar for det språklege uttrykket til informantane. Informantane har likevel eit talemål som langt frå er identisk med det foreldra deira har. Vi kan ta dei med foreldrebakgrunn frå Os som døme: Om vi går ut frå at foreldregenerasjonen sitt osmål liknar på det Arne Aarseth i si hovudfagsavhandling frå Os kategoriserer som "yngre osmål" (Aarseth 1974), skil det seg frå talemålet til borna deira på viktige punkt.¹⁰ Desse informantane bruker altså fleire talemålstrekk frå osmålet enn jamaldringane deira med foreldrebakgrunn frå andre stader enn Os, men dei har også teke opp trekk som ikkje kan tilskrivast foreldrebakgrunn, men som dei har felles med jamaldringar med annan foreldrebakgrunn.

Med Berger og Luckmann kan vi tolka desse opplysningane på følgjande måte: Informantane med foreldrebakgrunn frå Os har gjennom sosialisering fått internalisert språklege strukturar ladde med ei viss sosial meining. Men desse informantane har fleire sosialiseringsinstitusjonar enn foreldra – dei må orientera seg i eit språksamfunn der foreldre, jamaldringar og andre signifikante språkbrukarar ekternaliserer *ulike* oppfatningar om passende språkbruk i ulike sosiale samanhengar. Gjennom interaksjon i

¹⁰ Eit par døme: Foreldregenerasjonen manglar tonelagsmotsetning, uttalar "kje-lyden" som ein affrikat, bruker pronomenforma "me" i første person fleirtal, og bruker realisasjonen "da" av det peikande pronomenet. Dette er svært sjeldne trekk hjå borna deira.

ungdomsgrupper blir det forhandla fram¹¹ ei tolking av den sosiale meininga i dei ulike variantane av til dømes prosodiske, fonologiske og morfologiske variablar, ei tolking som kanskje skil seg frå den som var internalisert gjennom primærsosialiseringa til foreldra. Denne nye sosiale ladinga av språklege trekk blir etter kvart oppfatta som noko som eksisterer uavhengig av språkbrukarane, som objektiv røyndom, ein røyndom som blir utgangspunktet for komande generasjonar si sosiale og språklege orientering.

For å illustrera korleis den sosiale meininga i eit språkleg trekk kan endra seg kan vi sjå på affrikaten /çç/. Affrikat var så godt som einerådande realisasjon av "kje-lyden" for foreldregenerasjonen til informantane. Denne realisasjonen er nesten borte i mitt materiale, dei fleste informantane praktiserer eit samanfall mellom denne affrikaten og /j/-fonemet. Eit sitat¹² frå ein av informantane kan kasta lys over den sosiale meininga som ligg i denne bruken:

(...) d'e jo mange sånn fra Haugland å sånn så *seie* sånn *itkje* (affrikat) å sånne ting. Men d'e jo veldi bra, asså d'e jo det du *ska* enkli, sant, men asså det kunn'isje falt meg inn å sagt *itkje* å *tkjole* å alle sånne ting.

(...)

Er det stor forskjell på dialekten til dei du går i klasse med?

Ja, sånn så – di utfra Haugland, sant, å ut mot Halhjem å sånn, der har di jo – veldi sånn bygde – å - sånn *itkje* å sånn.

I følgje denne informanten, som har foreldrebakgrunn frå Os, og som er oppteken av å snakka osdialekt og ikkje ta i bruk bergenske talemålstrekk, går grensa ved denne lyden. Sjølv om det er den ein "eigentleg" skal bruka, er han blitt for sosialt lada med verdiar som

¹¹ Berger og Luckmann nyttar omgrepa *interaksjon* og *forhandling* for å beskriva korleis individ samhandlar i det dei kallar "ansikt-til-ansikt-situasjonar". Dei skildrar korleis ein bruker stereotypiar om "den andre" som eit utgangspunkt for kommunikasjonen, type-skjema som så blir justert fortløpande i møtet med den andre. Særleg applisert på eit språkleg materiale skal ein vera klar over at ein her ikkje nødvendigvis snakkar om medvitne prosessar. Omgrepa er elles kjende frå språklæringsteoriar, både innafor andrespråksforskning og meir generell psykologisk læringsteori, men her har dei ei litt anna tyding.

¹² Her transkribert ortografisk for å letta lesnaden

"bygdespråk" og "bondelyd". Det er dei eldre, og dei frå utkantane som bruker denne lyden, og han er ikkje lenger akseptabel for unge sentrums-osingar. Denne sosiale kodinga av affrikaten er ny, og forhandla fram gjennom eit møte mellom dei einskilde språkbrukarane sine språklege realisasjonar. Den akseptable erstatninga blir altså /ʃ/-fonemet, som slik får eit utvida verkeområde. Dette samanfallet har spreidd seg til Os frå bergensk ungdomsspråk, og den sosiale meininga i denne realisasjonen kan altså tolkast på to måtar – som eit uttrykk for urbanitet, og som eit uttrykk for ungdommelegeheit. Eller kanskje heller motsett: Bruken av affrikat signaliserer det rurale og det alderdommelege. For å signalisera at ein er "heilt vanli, liksom", produserer ein eit samanfall av *kje-* og *sje-*lyden.

Informantane bruker altså dei språklege trekka dei har tilgjengelege i det diffuse språksamfunnet dei lever i til å visa kven dei er, dei eksternaliserer sin sosiale identitet gjennom språklege val. Og gjennom dei ulike språklege eksternaliseringsmønstra dei ulike individa omgev seg med, får den sosiale meininga i dei ulike språklege variantane ein slags status som objektiv røyndom for språkbrukarane, ein røyndom som endrar seg over tid.

Tankegodset frå Berger og Luckmann fungerer godt når vi prøver å kasta lys over korleis den sosiale meininga i språklege trekk endrar seg over tid. Fordi teorien deira ikkje fokuserer særleg på sosiale skiljeliner i samfunnet (jf. kap. 3), er han ikkje like fruktbar dersom vi er opptekne av språkleg variasjon på eit synkront nivå, eller i korleis språkleg variasjon kan beskrivast som eit resultat av interessemotsetnader mellom ulike grupper i samfunnet. Her kan vi kanskje få hjelp av Pierre Bourdieu. Hjå Bourdieu finn vi reiskapar til å sjå korleis mønstra for språkleg endring er eit resultat av forhandlingar mellom agentar med ulik habitus i eit sosialt rom, eller "møtet mellom ein språkleg habitus og ein språkleg marknad" (Bourdieu, Wacquant et al. 1993). Dei unge osingane eg har brukt som informantar kan ut frå dette beskrivast som sosiale agentar som bruker dei språklege ressursane sine når dei deltek i det spelet som går føre seg i ulike sosiale felt. Her blir det forhandla om kva som kan akseptertast som legitime handlingar, språkhandlingar inkludert. Slik

kan dei språklege endringsmønstra til informantane beskrivast ut frå kunnskap om dei sosiale felta dei er ein del av. I og med at der ser ut til å vera store sprik mellom dei ulike informantane sine språklege endringsstrategiar i den undersøkte perioden, kan det vera interessant å undersøkje om slike sprik kan setjast i samanheng med dei ulike sosiale felta informantane deltek i. Ei liknande tilnærming er faktisk prøvd i norsk sosiolingvistik. I doktoravhandlinga si appliserer Gunnstein Akselberg Bourdieu sin modell på eit språkleg materiale frå Voss, ved å sjå på samhengane mellom kva sosiale felt informantane hans tilhøyrde og kva for språklege trekk dei produserte (Akselberg 1995).¹³

Innsikter frå Bourdieu kan også fungera fruktbart i studiet av mønstra for spreiring av nye språklege trekk på meir overordna basis, til dømes i forhold til spørsmål om omfanget av spreiringa av nye språklege trekk og den sosiale og geografiske retninga på spreiringsprosessen. Ein kan til dømes studera korleis ulike språklege trekk blir "prissett" (jf kapital) og brukt innafor ulike typar sosiale felt. Dette er svært interessant i språkendringsstudiet, fordi det ofte viser seg å ikkje vera dei språklege trekk som tradisjonelt er blitt rekna for å ha høgast prestisje som spreier seg. Ser ein på kva for språklege trekk som spreier seg til omlandet rundt dei største byane i Noreg til dømes, er det dokumentert at det ikkje er det ein tradisjonelt har rekna som høgstatustrekk, men derimot trekk frå byvarietetar med lågare sosial status (Mæhlum, Akselberg et al. 2003:240). Nye trekk utan støtte i etablerte dialektar kan også spreia seg i rasande fart, sjølv om dei er svært stigmatiserte i enkelte grupper. Eit døme på dette kan vera det tidlegare nemnte samanfallet mellom /ç/ eller /çç/ og /ʃ/ i norske talemål, som altså har gjort sitt inntog i den ungdomsgruppa eg studerer på Os. Eit anna døme er

¹³ Gunnstein Akselberg har i si tilnærming modifisert Bourdieu sitt feltomgrep. Han deler inn Vossebygda i det han kallar "sosiale aktivitetsfelt" (Akselberg 1995:164ff), der det viktigaste er kampen mellom felta, ikkje kampen innafor kvart felt. Eg har så langt ikkje tatt stilling til kva for tilnærming eg bør ha til dette omgrepet, det viktigaste poenget for meg på dette stadiet er at der kan vera ein samanheng mellom intersemotsetnader knytta til felttilhøyrse og språklege strategiar.

samanfallet mellom subjekts- og objektsforma av det personlege pronomenet i andre person eintal som er på frammarsj i Aust-Agder (Broberg 2001). I sosiolingvistikken har ein brukt omgrepet *covert prestige* for å fanga opp språklege normer som skil seg frå dei offisielt aksepterte.¹⁴ Dersom ein bruker Bourdieu si tankeverd, vil ein ha reiskapar til å beskriva i kva grad språklege trekk med såkalla "covert prestige" kan ha fått ein type legitimitet i visse sosiale felt. Korleis forhandlingane om språkleg legitimitet går føre seg innafor ulike sosiale felt er spesielt interessant her.

5 Individet, kollektivet og språksamfunnet

Til slutt vil eg kort drøfta korleis teoriane til Bourdieu og Berger og Luckmann kan brukast til å kasta lys over omgrepet *språksamfunn*, som har vore sentralt, både teoretisk og metodisk, i sosiolingvistisk forskning. For ein disiplin som er oppteken av forholdet mellom språkbrukaren, språksystemet, og det sosiale rommet der språksystemet blir innlært, brukt og endra, er dette eit omgrep det er vanskeleg å koma bort i frå. Men kva dette omgrepet skal dekkja, og om det i det heile er eit fruktbart teoretisk omgrep, er det stor usemje om.

Eit av dei store stridsspørsmåla i diskusjonane rundt språksamfunn-omgrepet har nettopp å gjera med individ/kollektivproblematikken. Ein diskuterer om omgrepet bør definerast med utgangspunkt i den individuelle språkbrukaren eller med utgangspunkt i heile kollektivet av språkbrukarar. Og striden står mellom dei to sosiolingvistiske tradisjonane eg skisserte opp i innleiinga – labovtradisjonen versus dei interaksjonelt orienterte sosiolingvistane.

Ei reindyrking av dei to standpunkta får vi om vi set opp måten William Labov definerer språksamfunnet på mot den måten Richard Hudson oppfattar omgrepet på. Labov understrekar i sin definisjon korleis språksamfunnet er eit kollektiv som faktisk har felles normer

¹⁴ Dette er kanskje ikkje eit heldig omgrep, ein kan spørja seg kven "covert prestige" er skjult for, men i mangel på eit anna etablert og dekkjande omgrep bruker eg det likevel.

for språkbruk, normer som kan observerast gjennom dei regelmessige mønstra for språkleg variasjon:

The speech community is not defined by any marked agreement in the use of language elements, so much as by participation in a set of shared norms, these norms may be observed in overt types of evaluative behaviour and by the uniformity of abstract patterns of variation which are invariant in respect to particular levels of usage (Labov 1972:120f).

Labov meiner altså at språksamfunnet er eit kollektiv som let seg avgrensa, eit kollektiv som har felles kunnskapar om og haldningar til dei språklege variantane som er tilgjengelege. I Labov sitt språksamfunn viser ein kva plassering ein har i den sosiale strukturen gjennom dei språklege variantane ein bruker. Richard Hudson stiller seg tvilande til denne bruken av omgrepet. Han meiner at eit språksamfunn må eksistera som ein psykologisk realitet for medlemene. Dermed blir det altså språkbrukaren sjølv som avgjer kven som høyrer til i hans eller hennar språksamfunn, det let seg ikkje avgjera utanfrå:

If we take the position that speech communities should have some kind of psychological reality for their members [...], then it follows that we must identify different speech communities in the same population according to the person whose viewpoint we are taking (Hudson 1996:27).

Desse to definisjonane representerer høvesvis eit ekstremt strukturorientert og eit ekstremt individorientert standpunkt. Labov skisserer eit avgrensa kollektiv der alle, ut frå si sosiale plassering, "spytta ut" dei rette formene ut frå eit felles normsett, dersom vi set det heile litt på spissen. Hudson gjev oss eit bilete av ei verd der kvart individ heilt på eiga hand orienterer seg i eit mylder av språklege variantar og kvar for seg definerer kva for andre individ dei oppfattar som medlem i "sitt språksamfunn". Men ingen av desse beskrivingane klarer å fanga opp korleis språkbrukaren og språksamfunnet gjensidig påverkar kvarandre gjennom dialektiske prosessar, slik vi har vore inne på tidlegare.

Å leita etter ein fast definisjon på omgrepet *språksamfunn* er nok ikkje særleg fruktbart. Ein slik definisjon vil alltid måtta tilpassast dei

problemstillingane han skal brukast til å kasta lys over. Dersom vi ønskjer å fokusera på dialektikken mellom språkbrukaren og dei sosiale og lingvistiske strukturane i samfunnet, får dette også konsekvensar for korleis vi ser på språksamfunnet. Då må vi klara å kombinera Labov sitt poeng om korleis kollektivet har felles internaliserte normer for språkbruk med Hudson sitt: At språkbrukaren uttrykkjer sosial meining gjennom subjektivt funderte språklege val.

Gjennom presentasjonen ovanfor, der eg skisserte korleis teoriane til Berger og Luckmann og Bourdieu kunne gje oss reiskapar til å forstå samspelet mellom språkbrukaren og språksamfunnet på Os, meiner eg også å ha argumentert for at desse teoriane gjev grunnlag for ei alternativ forståing av omgrepet *språksamfunn*, ei forståing som kan samla opp i seg ståstadene til Hudson og Labov. Eit viktig poeng både hjå Berger og Luckmann og Bourdieu er at individet og kollektivet påverkar kvarandre i ein dialektisk prosess. På den eine sida bruker språkbrukarane dei språklege ressursane dei har til rådvelde (gjennom *internalisering*) til å visa kven dei er gjennom eit språkleg uttrykk (*eksternalisering*), eit perspektiv vi kjenner igjen frå Hudson, på den andre sida får den sosiale meininga i dei ulike språklege variantane etter kvart status som objektiv røyndom (*objektivering*),¹⁵ eit perspektiv vi kjenner igjen frå Labov sitt syn på kva språksamfunnet er.

6 Avslutning

Det kan vera ei passende avslutning å gå tilbake til spørsmålet eg stilte i innleiinga – kvar ute i den store verda finst eigentleg språket? Vi ser at spørsmålet er uråd å svara på. Som Helge Dyvik seier det: Språkforskarar konstruerer studieobjekta sine avhengig av dei problemstillingane dei er opptekne av å forska på (Dyvik 2000:183), og spørsmålet om kvar språket "eigentleg" finst blir dermed

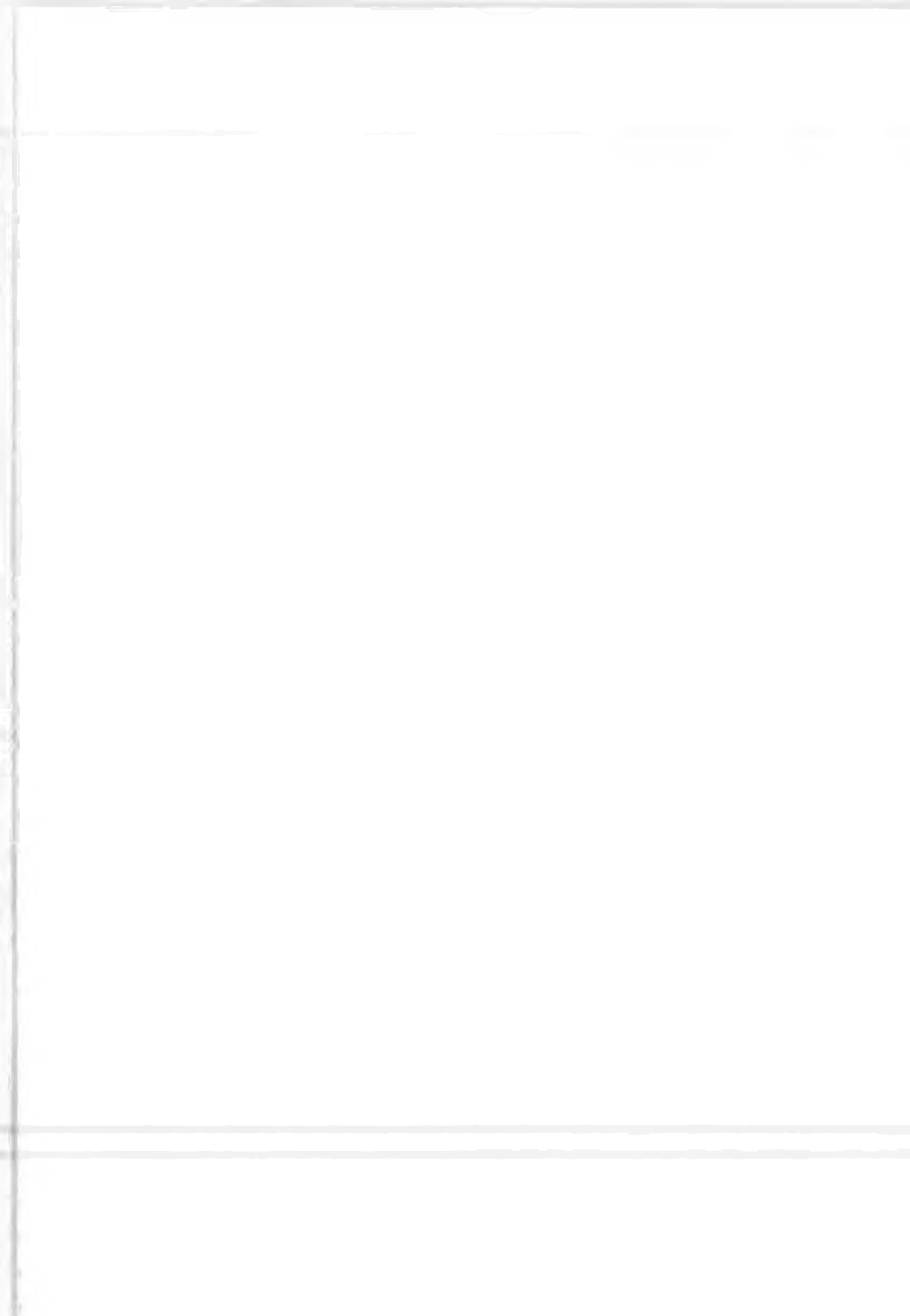
¹⁵ Hos Bourdieu er det Berger og Luckmann kallar objektivering noko som går føre seg innafor kvart enkelt sosiale felt, ved at der her utviklar seg ein konsensus om kva for verdssystem som gjeld, og kva ein kjempar om.

meningslaust. Språket som sosialt fenomen kan belyst både frå ein individorientert og ein kollektivt orientert innfallsvinkel, slik det er vist i mange sosiolingvistiske studiar dei siste åra. I denne artikkelen har eg presentert ein tredje innfallsvinkel som eg meiner kan visa seg å vera fruktbar: studiet av *samspelet* mellom sosiale aktørar og sosiale strukturar, med fokus på språket si rolle i dette samspelet.

Litteratur

- Akselberg, G. (1995). *Fenomenologisk dekonstruksjon av det labov-milroyske paradigmet i sosiolingvistikken: Ein analyse av sosiolingvistiske tilhøve i Voss kommune*. Bergen: Nordisk institutt, Universitetet i Bergen.
- Andersen, H. (1989). Understanding linguistic innovations. *Language Change. Contributions to the Study of its Causes*. L. E. Breivik and E. H. Jahr. Berlin: Mouton de Gruyter: 5–7.
- Berger, P. L. og T. Luckmann (1967). *The Social Construction of Reality : A Treatise in the Sociology of Knowledge*. Garden City, N. Y.: Doubleday.
- Bourdieu, P. (1982). *Ce que parler veut dire : L'économie des échanges linguistiques*. Paris: Fayard.
- Bourdieu, P., A. Accardo, et al. (1986). *La Sociologie de Bourdieu : Textes choisis et commentés*. Bourdeaux: Mascaret.
- Bourdieu, P., L. J. D. Wacquant, et al. (1993). *Den kritiske ettertanke : Grunnlag for samfunnsanalyse*. Oslo: Samlaget.
- Broberg, E. (2001). Kan e kjøre me DU? *Målbryting: Skrifter frå prosjektet Talemålsending i Noreg* 5: 205–233.
- Cameron, D. (1990). Demythologizing Sociolinguistics: Why Language Does Not Reflect Society. *Ideologies of Language*. J. E. Joseph and T. J. Taylor. London: Routledge: 7993.
- Croft, W. (2000). *Explaining Language Change : An Evolutionary Approach*. Harlow: Longman.
- Dawe, A. (1978). Theories of Social Action. *A History of Sociological Analysis*. T. Bottomore and R. Nisbet. New York: Basic Books: 362417.
- Dyvik, H. (1992). *To forelesninger om lingvistikken vitenskapsteori*. [Bergen]: Universitetet i Bergen, Institutt for fonetikk og lingvistik.
- Dyvik, H. (2000). Er diakron syntaks mulig? *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 18: 183202.
- Frønes, I. (1995). *Handling og sosial struktur*. Oslo: Institutt for sosiologi.
- Hernes, R. (1998). "Eg snakke sånn så - det komme av seg sjøl" : Ein sosiolingvistisk analyse av talemålsvariasjon hjå ungdomar i Os. Bergen.

- Hudson, R. A. (1996). *Sociolinguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Johansson, T. and F. Miegel (1996). *Kultursociologi*. Lund: Studentlitteratur.
- Keller, R. (1994). *On language change : The invisible hand in language*. London: Routledge.
- Labov, W. (1971). The notion of "system" in creole languages. *Pidginization and creolization of languages. Proceedings of a conference held at the University of the West Indies Mona, Jamaica, April 1968*. D. Hymes. Cambridge: Cambridge University Press: 447–472.
- Labov, W. (1972). *Sociolinguistic patterns*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Labov, W. (2001). *Principles of Linguistic Change: Social factors*. Oxford: Blackwell.
- Le Page, R. B. and A. Tabouret-Keller (1985). *Acts of Identity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Milroy, J. (1992). *Linguistic Variation and Change : On the Historical Sociolinguistics of English*. Oxford: Blackwell.
- Milroy, L. (1980). *Language and Social Networks*. Oxford: Blackwell.
- Mæhlum, B. (1992). *Dialektal sosialisering : En studie av barn og ungdoms språklige strategier i Longyearbyen på Svalbard*. Oslo: Novus forlag.
- Mæhlum, B., G. Akselberg, et al. (2003). *Språkmøte : innføring i sosiolingvistik*. Oslo: Cappelen akademiske forl.
- Romaine, S. (1994). *Language in Society : An Introduction to Sociolinguistics*. Oxford: Oxford University Press.
- Thakerar, Giles, et al. (1982). Psychological and linguistic parameters of speech accommodation theory. *Advances in the Social Psychology of Language*. Fracer and Scherer. Cambridge: Cambridge University Press: 205–255.
- Torp, A. (2000). Skarre-r - ingen talefeil likevel? Teorier om opphavet til skarring - og hvor langt skarringa vil gå. *Målbryting*(4): 63–88.
- Veiden, P. (2000). Innledning. *Den samfunnsskapte virkelighet*. P. L. Berger and T. Luckmann. Bergen: Fagbokforlaget: 7–20.
- Wilkes, C., C. Mahar, et al. (1990). *An Introduction to the Work of Pierre Bourdieu : The Practice of Theory*. London: Macmillan.
- Åfarli, T. A. (2000). *Grammatikk - kultur eller natur? : Elementær innføring i det generative grammatikkstudiets vitskapsteori*. Oslo: Samlaget.
- Aarseth, A. (1974). *Osmålet : Et Hordalands-mål i forandring*. Bergen.

Forklaring og forståing i sosiolingvistikken

Drøft kva for tilnærmingar i sosiolingvistikken som kan ha forklaringspotensial og kva for tilnærmingar som kan ha forståingspotensial, og diskuter/vis korleis slike sosiolingvistiske tilnærmingar kan utførast metodisk

Av Magnhild Selås

Temaet eg har fått oppgitt er "Forklaring og forståing i sosiolingvistikken. Drøft kva for tilnærmingar i sosiolingvistikken som kan ha forklaringspotensial, og kva for tilnærmingar som kan ha forståingspotensial, og diskuter/vis korleis slike sosiolingvistiske tilnærmingar kan utførast metodisk."¹

Disposisjonen i denne framstillinga er slik: Først vil eg presisere begrepa i tittelen. Deretter vil eg vise tilnærmingar som tradisjonelt har blitt sett på som tilnærmingar med forklaringspotensial, og tilnærmingar som tradisjonelt har blitt sagt å ha forståingspotensial. For å svare på den siste delen av formuleringa vil eg vise fram eit etter mi meining svært interessant språkleg laboratorium, og korleis ein etter mi meining kan nærme seg dette laboratoriet med ønske om å oppnå forklaring eller forståing.

1 Dette er ein varsamt endra versjon av prøveforelesinga for dr. art-graden som eg heldt 25. 3. 2004.

Mange forskarar har prøvd å gå opp grensene mellom termene forklaring og forståing. Ein del sosiolingvstiske forskarar har unnlatt å gjøre det, og har etter mi meining falle i den fella å hevde at ein forstår, når det ville vere rettare å hevde at ein forklarte. Ønsket om avklaring av desse termene fører raskt inn i ein kjent og omfattande vitskapsteoretisk og vitskapsfilosofisk diskusjon, ein diskusjon som har til dels ulike konklusjonar. Eg vil vise både ei tradisjonell tolking av termene og ei alternativ, som eg stør meg på.

Gjennom dette temaet får eg vist fram ein del tenkte døme på korleis ein kan drive sosiolingvistisk forskning, og vist fram korleis det ein vel å studere, styrer ambisjonane og metodane ein vel. Eg får også presentert ulike metodiske tilnærmingar og mine vurderingar av det dei kjem fram til: Har ein oppnådd forklaring eller forståing?

Spørsmålsstillinga eg har fått i oppdrag å drøfte, er lang og detaljert, og krev ein del avklaringar. Eg tar avklaringane i den rekkefølga termene kjem i i temaformuleringa: Først: Kva er forklaring og forståing? Med fare for å forvirre forsamlinga tar eg i tillegg med beskrivingar, fordi dei er så nært kopla til forklaring og forståing. Eg begynner med beskrivingane fordi dei har dei lågaste vitskapsteoretiske krava stilt til seg. *Beskrivingar* kan definerast som å føre noe inn under ei generalisering. Ein del av ei beskriving av ein dialekt kunne t.d. vere å sette opp ein oversikt over fonologi, morfologi og syntaks i dialekten.

Som ein overgang mellom beskrivingane og *forklaringane* finn ein dei *språkinterne forklaringane*. Dette er forklaringar som hentar eksplanans internt i språket. Eit døme på ei slik forklaring kunne vere den kjente språkhistoriske at grunnen til at ein fekk ei kjedeforskyving av dei norrøne bakre lange vokalane var at a-kvaliteten blei meir bakre og at dei andre vokalane dermed fekk endra verdi for å halde dei fonetiske opposisjonane så store som råd, eventuelt at u-kvaliteten blei meir fremre og dro dei andre vokalitetane etter seg av same grunn (Torp og Vikør 1993:61f). Somme har forkasta desse typene forklaring, og seier at slike

forklaringar i staden er domeneinterne beskrivingar av regelmessigheiter (sjå t.d. Mæhlum 1999:156f.) Ein vanleg føresetnad for å kalle noe for ei forklaring er nemleg at forklaringsfaktorane skal vere henta utanfor domenet (jf. Faarlund 1987:18). Eg nøler likevel med å kalle dei språkinterne forklaringane for beskrivingar.

Det finst ulike forklaringstypar. Somme forskarar stiller så strenge krav til forklaringane at det ikkje er råd å snakke om forklaringar i lingvistikken i det heile. Dei som stiller dei strengaste krava, meiner at forklaringane skal vere deduktiv-nomologiske og vise ein ein-til-ein-samanheng mellom ei lovmessigheit, dei konkrete omstenda og fenomenet som skal forklarast. Eit enkelt, naturvitskapleg døme er forklaringa på kvifor vatnet i ei bestemt bøtte er frose: Fordi vatn fryser når temperaturen er under 0 grader, og det var den ved dette høvet. Slike lovmessige samanhengar er vanskeleg å påvise i humanvitskapane, fordi forskingsobjektet er menneskelege handlingar som ikkje er lovmessige. Eit tenkt døme ville vere dersom ein hadde ein hypotese om at dei eldre i eit område hadde levande dativbruk, mens dei unge ikkje hadde levande bruk av dativ. Det lovmessige ein skulle undersøke, ville vere at det er skilje mellom språkbruken til eldre og yngre, dei konkrete omstenda er ei konkret tid og ein konkret stad, t.d. *nå* på Kvalheim i Nordfjord, og fenomenet ville vere dativbruk. Det store problemet er at det er svært vanskeleg å snakke om lover når det gjeld menneskeleg handling.

Dersom ein aksepterer at deduktiv-nomologiske forklaringar er, om ikkje uråd, så svært vanskeleg å oppnå i humanvitskapen, kan ein ty til andre forklaringstypar som er gjennomførbare. Ein kan t.d. argumentere som Ragnvald Kalleberg: "Vi bør stadig stille spørsmål om hvorfor noe holder seg stabilt eller endres, eller hvorfor forholdene på ett sted er så forskjellige fra dem på et annet sted. Når vi svarer på slike spørsmål, "forklarer" vi." (1996:59)(Kalleberg set rett nok ordet 'forklare' i hermeteikn.) Til dømes har ein henta forklaringsfaktorar i fysiologiske tilhøve i munnhola, i sosiologi og i

psykologi, og nytta disposisjonsforklaringar, årsaksforklaringar, eller funksjonalistiske forklaringar. For å kunne hevde at slike forklaringar er forklaringar, sjølv om dei ikkje er deduktiv-nomologiske, er ein avhengig av ein mindre streng definisjon av forklaring enn den deduktiv-nomologiske definisjonen. Ei slik alternativ formulering er at ein gjennom forklaringa oppnår "relief from puzzlement about some phenomenon" (Greenberg 1971:279), ein definisjon som gjør lingvistiske forklaringar mogleg. Når ein forklarar, har ein ein hypotese om variasjon. Bak denne hypotesen ligg kunnskap frå andre undersøkingar. Dersom ein klarer å påvise ein samanheng mellom den språklege variasjonen og utanomspråklege forhold, har ein oppnådd det mange vil hevde er ei forklaring, fordi ein har funne ein faktor utanfor språket sjølv, og gjennom den, nettopp har oppnådd "relief from puzzlement about some phenomenon".

Motivforklaringar eller intensjonsforklaringar er forklaringstypar som til tider har oppnådd ein eigen status. I slike forklaringar blir forklaringsfaktorane henta i motiva eller intensjonane den som handlar har for å handle slik han eller ho gjer. Denne typen forklaring har stundom blitt sett på som grunnlag for *forståing*.

Forståing har tradisjonelt blitt brukt av hermeneutikarar om eit ønske om å leve seg inn i sinnet til ein annan. Dette bør nettopp vere oppgåva til humanvitskapane, blir det hevda. Det særeigne i materialet til humanvitskapane, nemleg menneskeleg aktivitet, blir best granska gjennom fortolking og hermeneutiske forsøk på å forstå samhengane menneska handlar i. Ut frå denne tradisjonelle tolkinga av ordet *forståing* er det ei streng todeling mellom det å forklare og det å forstå, der motiv- og intensjonsforklaringar har blitt brukt som innfallsvinkel til *forståing*.

I staden for denne tolkinga av ordet *forståing* har eg støtta meg på ein litt annan tankegang, nemleg tankegangen til Paul Ricoeur, som meiner at der ikkje er ei slik streng todeling mellom forklaring og *forståing*. Ricoeur meiner at desse to er avhengige av kvarandre: *Forståinga* kan bare bli formidla gjennom forklaringa, samtidig som

forklaringar blir fullbyrda gjennom forståing. Det er forklaringane som er det metodiske elementet, som blir omfamna av det ikkje-metodiske elementet i forståinga (1992:96).

I mi tolking av Paul Ricoeur krev forståinga at ein bruker flest mogleg forklaringar, som så forståinga kan omslutte og gripe over. For å forstå eit språkleg fenomen treng ein dermed både beskrivingar, språkinterne forklaringar, disposisjonsforklaringar, funksjonalistiske forklaringar, årsaksforklaringar, og informasjon om holdningar, intensjonar og motiv hos informantane. Dersom ein vel å utelukke slike intensjons- og motivforklaringar frå materialet sitt, utelukkar ein seg samtidig frå ei optimal forståing av eit tema. Utan denne informasjonen meiner eg det er uråd å leve seg inn i sinnet til forskingsobjektet, som er ein av føresetnadene for å vere i stand til å *forstå* eit tema. Dersom ein vil forstå korleis og kvifor noe skjer, meiner eg ein må inkludere dette omsluttande, ikkje-metodiske elementet som Ricoeur meiner er kjenneteiknet for forståinga.

Den neste avklaringa har å gjere med termen sosiolingvistikkk. I utgangspunktet er dette ein svært romsleg term, som inkluderer alle former for sosialt betinga variasjon i språket. Dette er ein relativt ung term, fagfeltet blei døpt i 1952, men det store gjennombrøtet kom i 1963 med William Labov. Sosiolingvistikken som fagfelt ligg i skjeringspunktet mellom språkvitskap og sosiale disiplinær: antropologi, psykologi og sosiologi, og dei ulike deldisiplinane innanfor fagfeltet hentar ulike grader av inspirasjon frå nabofelta. Innanfor språkvitskapen kan ein litt humoristisk seie at der dei historiske lingvistane arbeidde i biblioteket, antropologiske lingvistar i bushen, psykolingvistar i laboratoriet og den teoretiske lingvisten i skåpet, eller som ein like gjerne seier: i lenestolen, er sosiolingvisten ute på gata og forskar. Det er samspelet mellom språket og samfunnet som er sosiolingvistikken sitt forskingsobjekt.

Forsksområde innanfor sosiolingvistikken har typisk vore språk og sosiale kategoriar som sosial klasse, utdanning, yrke eller kjønn, situasjonsavhengig stilistisk variasjon, språkbruken til ulike

grupperingar i samfunnet, som språkbruk blant andre generasjons innvandrarakar, blant hip-hop-arakar eller økonomar, ein har undersøkt tospråklegheit eller todialektalisme, kodeveksling, den sosiale bakgrunnen for historiske språkendringsprosessar eller språkpolitiske vurderingar, namngjevingstradisjonar i ein sosial kontekst osv. I ei vid tolking av termen er sosiolingvistikkk dermed alle former for språkvitskap der ein ikkje ser språket isolert, men ser språket i høve til samfunnet rundt. I denne samanhengen, der eg skal vise kva for sosiolingvistiske tilnærmingar som kan ha forklaringspotensial, og kva for tilnærmingar som kan ha forståingspotensial, har eg valt å snevre inn definisjonen av sosiolingvistikkk. I denne samanhengen vil eg bruke termen om sosiolingvistikkk som tar sikte på å forklare eller forstå nåtidig, talespråkleg variasjon i eitt eller fleire språksamfunn ved å hente forklaringsfaktorar interntspråkleg, i samfunnet eller hos intervjuobjekta.

Den siste avklaringa gjeld termen metode. Ein metode er framgangsmåten ein brukar i både innsamling, bearbeiding, analyse og tolking av data. Alle ledda i metoden er avhengig av problemstillinga. Om metoden har forklarings- eller forståingspotensial er truleg mest avhengig av metoden ein vel i analysen og tolkinga av materialet.

Når nå begrepa i tittelen er avklart, så langt det er råd å avklare begrep som det ikkje er allmenn semje om, går eg over til å drøfte kva for tilnærmingar som kan ha forklarings- eller forståingspotensial. Ein har stundom sett eit skarpt skilje mellom undersøkingar som arbeider med kvantitative data og undersøkingar der materialet er kvalitative data. Sett opp som ein motsetnad har ein med den første typen materiale ofte rekna seg for å vere i stand til å forklare, mens det kvalitative materialet har blitt rekna som å kunne gje grunnlag for å kunne forstå. Eg vil nå gje døme på typiske tilnærmingar innanfor kvar av desse retningane.

Etter avklaringa i innleiinga skulle det vere klart at eg reknar med at ein har ei forklaring mellom anna når ein kan vise korleis språkbruk

heng saman med samfunnet språket blir brukt i. Ein tradisjonell måte å undersøke språk på ville vere ei labov-inspirert tilnærming der ein analyserer eit språkleg materiale og ser det opp mot ein analyse av samfunnet språkmaterialet er henta frå. Til dømes kunne problemstillinga i ei undersøking vere: Korleis kan ein forklare endringar i bruken av apokope i Salten i Nordland? Ei slik problemstilling har Kjetil Jensen arbeidd med (Jensen 1999). Materialet ein ville bruke i ei slik undersøking ville typisk vere kvantitativt, samla inn for å etterprøve hypotesar. Materialet ville ikkje ta sikte på å dekke alle former for språkbruk, men ville dekke eit felt av språkbruken, nemleg apokope. Forskaren ville truleg legge vekt på at materialet skulle vere nøyaktig, samanliknbart og etterprøvbart, etter krav om vitenskaplegheit som har kome til humaniora frå naturvitskapane. Ein ville hatt flest moglege informantar, eit vanleg minstekrav har vore 30. I parentes kan eg her nemne ei undersøking med eit uvanleg ambisjonsnivå: Björn Gu_finnsson sette seg opphavleg som mål å intervju alle 12-åringar på Island. Han fekk intervju om lag 10000 (Gu_finnsson 1947). Ei slik målsetjing krev at innsamlingsmetoden er einskapleg og lett gjennomførbar, slik at ein kan få hjelp frå andre til å samle inn materiale. I innsamlinga av materialet om apokope kunne ein bruke spørjelister eller ein kunne ha friare intervju med intervjugaid. Då ville alle informantane få dei same spørsmåla, og ein ville prøve å gjere intervjusituasjonen så lik for alle informantane som mogleg. Med ein slik intervjumetode ville ein få eit materiale som er relativt enkelt å handsame. I handsaminga av materialet ville forskaren truleg søke samanlikning, strukturering og statistiske generaliseringar.

I tillegg til det språklege materialet ville ein søke kunnskap om samfunnet språket blir brukt i. Er det eit industrisamfunn, skulesamfunn eller tradisjonelt bondesamfunn? Er det skilje mellom dei enkelte delane av området? Er det skjedd samfunnsmessige endringar, er skulestrukturen annleis enn før, pendlar innbygarane oftare på arbeid? Dei ulike informantane ville kanskje bli delt inn etter sosiale kategoriar som alder, kjønn, yrke eller om ein er vaksen

opp i eller utanfor byggefelt. I tolkinga og analysen ville det vere rimeleg å sjå den språklege variasjonen opp mot dei sosiale dataa ein hadde, for å sjå om ein gjennom det kunne forklare den språklege variasjonen. I tillegg ville det vere rimeleg å leite etter språkinterne forklaringar.

Den tradisjonelle motpolen til slike undersøkingar har vore å samle inn eit kvalitativt materiale for å prøve å *forstå*, i den same tradisjonelle tydinga av ordet, språkbruken i eit område. Ein ville då leite etter motiv- og intensjonsforklaringar. Typisk ville slike undersøkingar ikkje inkludere mange språkbrukarar, men ville freiste å finne språkbrukarar som er representative for tendensar. Slike undersøkingar ville i hovudsak gjere seg nytte av data som er samla inn ved kvalitative innsamlingsmetodar. Den innsamlingsmetoden som gir det tydelegast kvalitative materialet, er truleg naturleg interaksjon med informantar. Ein har då eit mål om å få eit fullstendig bilete av handlingane til aktørane, for å nå fram til intensjonane, haldningane og motiva dei har for å handle slik dei gjør. Eit konkret døme, som eg har lånt av Ole Johnsen, tidlegare stipendiat ved romansk institutt ved Universitetet i Bergen, er dersom ein arbeider med ei problemstilling om korleis mannlege homofile bruker ord som vanlegvis refererer til kvinner, om kvarandre, altså med mannlege referentar. Ein slik språkbruk ville kan hende vere vanskeleg å få fram gjennom intervju og spørjelister. Ei mogleg metodisk tilnærming kunne vere å la forskaren vere ein deltakande observatør i relevante miljø og observere korleis denne språkbruken kjem til uttrykk der. Ein kan òg tenke seg intervju av enkeltpersonar for å finne ut korleis dei vekslar mellom ein tradisjonell og ein utradisjonell språkbruk på dette punktet. Eit slikt materiale ville gje større utfordringar når det gjeld å systematisere funna. I tolkinga av materialet ville ein måtte bruke forståingsteoretiske tilnærmingar snarare enn kvantifiseringar.

Ein slik motsetnad mellom to tenkte motpolar viser kor nært undersøkingsmetoden er knytt til problemstillinga i undersøkinga.

Alle metodar har fordelar og ulemper, som ein til dels kan gjere mindre ved å kombinere ulike metodar.

Eg er nå komen fram til det siste punktet i disposisjonen min: det språklege laboratoriet. I det følgjande vil eg stø meg på Sigmund Grønmo (1996:75), som meiner at drøfting av metodespørsmål i størst mogleg grad skal vere knytta til konkrete problemstillingar. I val av forskingsprosjekt er det fleire ting ein må bestemme seg for: Forskaren må først bestemme seg for problemstillinga: kva ein vil finne ut noe om, og kva i prosjektet som skal ha forklarings- eller forståingspotensial. Deretter bestemmer ein seg for hypotesar, innsamlingsmetode og analysemetode.

Eg har laga ei liste over moglege forskingsprosjekt som gjeld fenomen eg sjølv har hatt lyst å undersøke. Eg vil vise idear til undersøkingar som stiller spørsmål om moderne nivelleringsendensar, om kva for endringar som skjer i kontaktsituasjonar i moderne talespråk, eg vil sjå på kva for spørsmål ein kunne stille i slike undersøkingar, og kva slags metodiske val som ville vere rimeleg å ta i kvar undersøking. Gjennom å vise desse prosjekta vil eg vise endringsprosessar på Vestlandet, moglege metodiske innfallsvinklar til desse endringsfenomena og vise i kva grad eg meiner at desse innfallsvinklane gir grunnlag for forklaring eller forståing gjennom dei forskingsmetodane eg skisserer.

Det er eit svært interessant språkleg eksperiment som for tida går føre seg på ulike stader i Fråflyttingsnoreg, t.d. i Fyresdal i Telemark og i ytre Sunnfjord. I jakta på natur og frisk luft har mange nederlendarar emigrert til Noreg, i somme tilfelle så mange at t.d. på øya Hovden i Flora kommune er det nå omtrent like mange nederlendarar som nordmenn. På den lokale skulen i Årebrotet er det for tida 22 elevar, 11 av desse er nederlandske.² Tilstrøyminga av barnefamiljar har redda nedleggingstrua skular og gitt lys i vindua i hus som har vore fråflytta. Dette språkmøtet som går føre seg her,

2 Takk til Gunnar Sortland for opplysingane frå Sunnfjord.

har skapt eit så interessant språkleg laboratorium at det bør bli undersøkt. Det er ei rekke problemstillingar som er interessante, og dei krev ulike metodiske innfallsvinklar. Eg vil i hovudsak fokusere på det som skjer med dei norske dialektane i dette språkmøtet, sjølv om ein sjølvsagt kan tenke seg tilsvarande undersøkingar av kva som skjer med det språket innflyttarane kom med. Eg har brukt språkmøta som skjer i Sunnfjord som døme.

Det første dømet på innfallsvinkel er ei tradisjonell dialektologisk undersøking av om dialektane i ytre Sunnfjord er i endring. Skjer det ei nivelleringar i dialektane? I så fall: på kva område i språket? Skuldast dette kontakten med nederlandsk? Med denne problemstillinga vil ein typisk oppnå å kunne forklare språksituasjonen.

Undersøkingmetoden i innsamlinga av materiale kunne vere å først gjennomføre ei forundersøking, der ein ved hjelp av få informantar skaffa seg eit oversyn over i kva for område av språket endringane skjer: Er det fonologiske, morfologiske eller syntaktiske endringar? Eller ville det vere rimeleg å undersøke endringar i ordtilfanget?

Dersom forundersøkinga viser at det er språkleg variasjon i området, kunne ei rimeleg problemstilling vere: Korleis varierer språket, og kvifor? Ambisjonen med undersøkinga ville vere å forklare utvalte aspekt ved språket. Ein hypotese kunne vere at språket er i størst endring hos dei informantane som har mest kontakt med innflyttarane. I ei slik undersøking ville ein søke forklaringsfaktorar språkeksternt.

Når ein har skaffa seg eit utval språklege variablar, gjerne så fullstendig som råd, der ein analyserer dei stadene i språket der ein finn endring, bør ein legge opp intervjuet slik at ein får svar på desse variablane. Den viktigaste informantgruppa ville vere ei gruppe informantar som har mye kontakt med innflyttarane. Dette kan gjerne vere unge informantar, som t.d. går på skule med dei unge innflyttarane, eller som arbeider saman med dei. I tillegg ville det

vere nyttig å ha ei referansegruppe som lever utan særleg kontakt med nederlandske tilflyttarar. Eventuelt kunne ein sikre seg kunnskap om dei tradisjonelle dialektane gjennom andre kjelder, som lydbandopptak og skriftlege kjelder, med dei faglege og metodiske utfordringane det ville gje.

Dersom forskaren hovudsakleg er interessert i språkinterne forklaringar på språkendingane i Sunnfjord, ville det vere nødvendig å analysere desse språkendingane ei og ei. I så fall er et viktig at materialet er samla inn slik at ein er i stand til å undersøke det slik ein vil. Ein kan tenke seg at eit møte mellom den tradisjonelle rulle-r-en i Botnane i Bremanger og nederlandsk r-kvalitet ville kunne medføre nye r-kvalitetar. For å få oversikt over dei ville det vere viktig at opptaka hadde høg kvalitet, slik at ein kunne analysere dei fonetisk. Ein ville kunne bruke språkinterne forklaringar, eller gå ut av språket og finne forklaringsfaktorar i eit anna domene, til dømes språkkontakt. Det ville vere for enkelt å skulde alle funn på språkkontakt. Likevel ville ein kombinasjon av lingvistisk analyse av variablane og graden av kontakt med innflyttarane kunne forklare ein del språkleg variasjon.

Materialinnsamlinga er avhengig av problemstillinga og variabelvalet. Har ein valt frekvente språklege variablar, kan ein forsøke fri samtale. Er variablane mindre frekvente, kan ein oppleve det Gjert Kristoffersen opplevde då han undersøkte bruken av 'du' som objektsform på Sørlandet. Han fekk ingen belegg inn på opptaket. Då intervjuaren slo av opptaksutstyret, derimot, utbraut informanten: "Det va'kje vansleg å snakke med du!" (Kristoffersen 1997).

Er variablane ikkje-frekvente, kan det vere nyttig å strukturere intervju, til dømes ved å bruke spørjelister, anten skriftlege der ein ber om avkryssing, eller munnleg der ein spør, t.d. ber informanten fullføre setninga. Alternativt kan forskaren lage ufullstendige setningar der informantane skal fullføre setninga, eller ein kan avgjere tema, slik at det er større sjans for at informantane blir

nøydd å bruke bestemte ord eller uttrykksmåtar ein gjerne vil ha belegg på. Det er vanleg å gjere opptak av slike intervju, men dette kan vere avhengig av variabelvalet. Somme variablar er det råd å klassifisere umiddelbart, t.d. på eit skjema, sjølv om dette krev ein dobbel konsentrasjon hos intervjuaren og kan virke uheldig på forma intervjuet har. I slike tilfelle er analysereisken klar før intervjuet, og kunsten er å skaffe eit materiale som går an å kategorisere slik analysereisken legg opp til.

Når ein har samla inn eit materiale, kan ein så begynne å analysere og kategorisere. Informasjonen frå kvar variabel kan ein aggregere til ein tradisjonsprosent, oftast nytta slik at dersom ein informant bare har tradisjonelle realisasjonar av alle variablane, blir tradisjonsprosenten lik 100. Slik kan ein kategorisere språkbruken til alle dei opphavlege innbygarane på ein prosentkala. For å *forklare* variasjonen vil ein måtte søke forklaringsfaktorar utanfor språket. Det ville vere naturleg å sjå variasjonen i tradisjonsprosent opp mot graden av kontakt med nederlandskspråklege innflyttarar. Ein slik kontakt ville det vere mogleg å kvantifisere, t.d. ved å intervju informantane om kor frekvent kontakt dei har med innflyttarane og kor viktig denne kontakten er for informantane. Ein kan dessutan samle inn og analysere opplysingar om dei sosiale nettverka til informantane, og sjå kven som er viktige i liva deira, eller fenomenologisk undersøke korleis dei konstituerer livsverdene sine, og derigjennom leite etter eksterne faktorar som kan forklare språkbruken deira. Dersom ein bad informantane om å kvantifisere frekvensen og kvaliteten av kontakten, ville ein kunne sette opp skalaer som kan hende ville vise at graden av språkending er avhengig av graden av kontakt.

Ein annan måte å finne forklaringsfaktorar på variasjon i eit språksamfunn har vore å leite etter forklaringsfaktorar i sosiale kategoriar som sosial klasse, alder, kjønn, yrke, utdanning el. l. Ein føresetnad for å operere med slike sosiale inndelingar i språklege undersøkingar er at ein trur at medlemma i ein kategori, t.d. menn, har eitt sett med språklege normer som står i opposisjon til dei normene kategorien

kvinner har. Underforstått er det desse normene ein undersøker i slike studiar. Utgangspunktet for slike hypotesar er innsikt frå sosiologisk forskning om korleis slike makrososiale inndelingar påverkar individa. I denne undersøkinga av språkendringar i ytre Sunnfjord ville ein t.d. dele informantane inn etter alder eller yrke og sjå om dette ville gje auka kunnskap om språknormene i det undersøkte samfunnet og innsikt i korleis språkendringar blir spreidde i samfunnet. I tolkinga av resultatata ville det vere viktig å ha kunnskap om typiske trekk ved samfunnet ein undersøker.

Dersom ein har ønske om å *forstå* språkutviklinga, i ei ricoeursk tyding av ordet, vil ein i tillegg måtte søke etter individuelle motiv for at informantane handlar slik dei gjer. Som eit supplement til ei forklarande undersøking som skissert over, kunne ein velje ut noen interessante enkeltinformantar og prøve å komme nærare inn på kva slags intensjonar og motiv dei har for handlingane sine. Til dømes vil ein kunne finne menneske som er svært positive til innflyttinga, kanskje fordi dei har fått gode venner blant innflyttarane. Ein ville også kunne risikere det motsette, dersom noen av informantane hadde individuelle grunnar til å vere mistruisk til innflyttarane eller ha ønske om at ting skulle vere slik dei var før nederlendarane kom med sine kontinentale vanar.

Med ein slik forskingsmetode treng ein ikkje å utelukke seg frå å kunne generalisere: "I konstruktive forskningsopplegg kan det unike, den enestående sosiale nyskapning, være nettopp det man bør generalisere innsikter fra". (Kalleberg 1996:65). Likevel er ikkje primærmålet med denne typen undersøkingar å kunne generalisere, men å forstå det spesielle.

Dette er slett ikkje den einaste måten å undersøke den språklege situasjonen på desse øyane på. I eit samfunn med to tilgjengelege språklege kodar er ein svært naturleg innfallsvinkel å undersøke kodeveksling. Problemstillinga til forskaren styrer som nemnt både metoden i innsamlinga av materiale, og metoden i tolkinga og analysen av materialet: Først er det rimeleg å *beskrive* kodevekslinga:

Korleis er den språklege variasjonen i området når det gjeld bruken av norsk og nederlandsk? Når blir det brukt norsk, og når snakkar innbyggjarane nederlandsk? Når og korleis vekslar informantane mellom språklege kodar? Er det snakk om korte innskot på kode a, t.d. nederlandsk, i ein samtale i kode b, til dømes norsk, er det slik at ein vekslar ein mellom frasar eller taleturar, eller vekslar ein kode innanfor frasen, setningen eller ordet? For å kunne *forklare*, må ein gå ut av domenet og søke forklaringsfaktorar: Kva for utanomspråkleg påverknad skal til for at informantane skal skifte kode? Og for at kodeskiftet skal vare kort eller lenge? Med slike problemstillingar ville forskinga kunne ha forklaringspotensial.

Dersom målet til forskaren er å *forklare* kodevekslinga, treng ein eit materiale der dei aktuelle språkbrukarane vekslar mellom kodar. I så fall kan det vere nyttig med eit stort materiale som ein kan generalisere og kategorisere ut frå. I innsamlinga av materiale i ei undersøking av kodeveksling ville ein måtte gjøre ein del opptak. Det har vore vanleg i denne typen undersøkingar å utstyre informantane med opptaksutstyr og bedt dei å fylle kassetten med tale. Noen forskarar har ikkje styrt samtalane i det heile, mens andre har arrangert tilnærma naturlege situasjonar, t.d. bedt informantane spele spel. Slik kan ein relativt lett få samla inn materiale, sjølv om lydkvaliteten ofte ikkje blir særleg god. Avhengig av variablane ein vel, treng ikkje dette å vere noka stor ulempe. I slike undersøkingar er det sjølve vekslinga mellom språklege kodar som er interessant, og forskarane har ikkje lagt like stor vekt på å få tydeleg fram t.d. fonetisk variasjon.

Dersom ein i tillegg vil prøve å *forstå* kodevekslinga, er problemstillinga litt annleis. Etter Ricoeur si tolking av ordet forståing er målet då å samle inn flest mogleg innfallsvinklar og forklaringar. Det språklege materialet må bli supplert med observasjonar eller intervju av informantane, der ein prøver å få fram korleis informantane sjølv opplever den språklege realiteten dei er i, og kva for kjensler, oppfatningar, reaksjonar og intensjonar dei har i høve til kodevekslinga. Oppgåva til forskaren blir då å prøve å

tolke desse opplysingane, kopla med bakgrunnsinformasjon om korleis samfunnet er, inkludert sosiale strukturar og mekanismar. Slik informasjon er av naturen subjektiv. Ei vanleg presentasjonsform av slikt materiale er å la informantane få ordet sjølv, det vil seie at ein bruker sitat frå intervjuet eller opptaka til å illustrere korleis aktørane oppfattar sin eigen situasjon (sjå t.d. Mæhlum 1992:103).

Ein annan innfallsvinkel til kodeskifte og tospråklegheit ville vere å undersøke språkbruken til barna. Det ville til dømes vere interessant med ein longitudinell studie over språkleg tilpassing. Problemstillinga kan vere: Korleis er språkbruken til barna? Delspørsmål ville kunne vere: Kor lang tid tar det før barna er norskspråklege? Vekslar dei mellom dei to språka? I så fall: korleis? Kva skjer når dei nederlandsktalande barna begynner på skulane i Rognaldsvågen, på Batalden og i Årebrotet? Metodisk ville ein kunne bruke dei same tilnærmingane som når ein studerer språket til dei vaksne. Ut frå teoriar om tilpassing, henta både i lingvistik, sosiologi, antropologi og psykologi, kan ein analysere den språklege variasjonen ein ser og derigjennom forklare dei språklege vala barna gjer.

Med denne tilnærminga søker ein forklaringar på språkbruk i ei heil barnegruppe. Ein søker generaliseringar og utbreingar av ulike kategoriar, for å skaffe ein representativ oversikt over generelle forhold, og søker kollektive *forklaringar*. For å oppnå *forståing* i Ricoeur si tyding av ordet, er det nødvendig å bruke fleire tilnærmingar til fenomenet, og stille spørsmål som: Korleis opplever barna den språklege verda dei er i? I ei slik undersøking vil ein søke ei heilskapleg forståing av spesifikke forhold, og gjer det ved å samle inn materiale så fullstendig som råd. Ein vil intervjuet eller observere få, kanskje bare eitt eller eit par barn, og prøve å få inn kvalitative data, som igjen blir undersøkt med fokus på å forstå handlingane til det enkelte barnet. I analysen av slikt materiale har det vore vanleg å gje døme på strategiar språkbrukarane vel, slik t.d. Brit Mæhlum har

vist at barn vel ulike strategiar når dei kjem til den språklege smeltedigelen Svalbard (Mæhlum 1992).

Ein kan òg interessere seg for språkholdningar. Ein kan prøve å få tak i kva informantane meiner om ulike former for språkbruk i samfunnet og prøve å finne ut om handlingane deira kan bli forklart ut frå holdningane dei har. Dette ville gi innfallsvinklar som, saman med andre, ville kunne gi forståing av språkbruken. Viss ein tenker seg at ein hadde fått eit tospråkleg samfunn der norsk og nederlandsk eksisterte side om side, kunne ei interessant problemstilling vere: Kva for holdningar har innbyggjarane i samfunnet til dei ulike språka? Holdningar har vist seg vanskeleg å undersøke, fordi informantane har hatt ein tendens til å svare i samsvar med offisielle holdningar og mindre i forhold til sine egne holdningar. Ein undersøkingsmodell som først blei utvikla i Kanada, og som seinare har blitt prøvd med hell i Nestvedt i Danmark (Kristiansen 1991) og så, etter forskaren si eiga vurdering, med mindre hell i Sogndal (Haugen 2004:94f) blir kalt biograftesten etter den danske versjonen. Her blir eit kinopublikum bedt om å svare på eit skjema om filmtilbodet i kinoen. Denne oppmodinga kjem på dei ulike språka eller dialektvarietetane ulike kveldar, og ut frå svarfrekvensen kan ein lese ut noe om holdningane eit tilfeldig utvalt kinopublikum har til ulike språklege variantar.

Dette materialet aleine gir ikkje forståing. For at eit slikt materiale skal kunne nyttast til å forstå språkbruken til informantane, er det naudsynt å supplere med meir materiale: Ein treng grundigare intervju av enkeltinformantar, der dei forklarar dei språklege vala sine, og ein treng eit språkleg materiale som ein både kan analysere reint språkleg og teste opp mot det informantane seier om sin eigen språkbruk.

Eg har nå vist innfallsvinklar som har relativt tydelege fokus: Noen problemstillingar har ambisjonar om å *forklare* språkbruk, og eg har meint å vise korleis ein gjennom metodeval i datainnsamlinga og analysen og tolkinga av materialet i slike undersøkingar oppnår

forklaring. Andre tilnærmingar har hatt ønske om å kunne *forstå*. I min (og Paul Ricoeur sin) språkbruk er forståinga avhengig av ei omsluttande eller omgripande tolking av ulike innfallsvinklar. Eg nemnte i innleiinga at det etter dette synet ikkje er snakk om eit klart skilje mellom forklaringar og forståing. Problemstillingane er til dels ulike, metodane likeeins, men skiljet mellom forklaring og forståing går først og fremst på variasjonen i innfallsvinklar til eit forskingsfelt.

I valet av metode i ei undersøking vil ein utsette seg for ulempene kvar enkelt metode har. Ein kan til ein viss grad unngå ein del av ulempene ved å kombinere fleire metodar og fleire datatypar. Dette blir kalla metodetriangulering eller multimetodetilnærming (sjå t.d. Grønmo 1996:98f), og ville kunne gje grunnlaget for å kunne gjøre det Paul Ricoeur og eg meiner er å forstå: Eit forsøk på å omslutte og gripe over all tilgjengeleg kunnskap, t.d. inkludert reint språkleg informasjon, informasjon om språksamfunnet og informasjon om intensjonar og motiv hos informantane.

Eit døme på eit forsøk på å systematisere slik metodetriangulering er undersøkinga til Gunnstein Akselberg frå Voss i 1995. Akselberg samlar inn materiale på fire nivå: Språklege data, sosiale nettverksdata, sosiale felldata og sosiale bakgrunnsdata. Dataa blei samla inn på ulike måtar: lydbandopptak av intervju, spørjeskjema og intervju. Dei ulike typane data blir handsama både kvar for seg og sett i samband med dei andre datatypane. Han tilfører sosiolingvistikken ein arbeidsreiskap som gir innsikt i strukturane i dei språklege vala språkbrukarar gjør. Likevel ligg fokus hos forskaren på samfunnet snarare enn hos individet, og målet er eit representativt oversyn over generelle forhold snarare enn heilskapleg forståing av spesifikke forhold.

I den tenkte undersøkinga av språkmøtet i ytre Sunnfjord ville ei slik metodetriangulering, avhengig av meir detaljert kjennskap til området enn eg har hatt høve til å skaffe meg, og sjølvstags også avhengig av problemstillinga i undersøkinga, kunne innehalde

metodar som: Språklege data om språkbruken i området, kunnskap om nettverka til informantane, intervju med noen av informantane om holdningar, intensjonar og motiv i høve til eigen og andres språkbruk og freistnader på å få tak i dei skjulte haldningane til informantane. Omtrent desse innfallsvinklane har Ragnhild Haugen nytta i ei undersøking av sogndalsmålet, som snart er ferdig (Haugen 2004). Ho har undersøkt språkbruk på eit sosialt makro, meso- og mikronivå, og samla inn mange ulike typar materiale. I målsetjing og metodeval skulle denne undersøkingar i min terminologi kunne kvalifisere til å oppnå forståing av språksituasjonen i Sogndal.

Eg meiner likevel ikkje det er rett at alle undersøkingar skal vere metodetriangulære. For å få ny kunnskap er det viktig at noen undersøkingar prioriterer enkelte innfallsvinklar og let andre vere til seinare undersøkingar. Det finst mange problemstillingar som ikkje inkluderer intensjons- og motivforklaringar, utan at dei dermed er uinteressante. Ved å prioritere slike problemstillingar får forskaren dermed undersøke meir djuptgåande det han eller ho er mest interessert i og har størst føresetnader for å komme fram til interessante resultat i. Denne informasjonen kan så seinare brukast i andre undersøkingar.

Forståinga er det omsluttande elementet i ei undersøking. Eit konkret døme på korleis dette har blitt gjort, er henta frå doktoravhandlninga til Helge Omdal om språkvariasjon og språkstrategiar blant setesdøler i Kristiansand. Han seier sjølv: "metoden som brukes i denne undersøkelsen, kan karakteriseres som et blandingsprodukt; jeg forsøker å benytte opptelling og statistikk så langt det er forsvarlig, og bruker i det vesentlige kvantitativ metode. Men i tillegg forsøker jeg å beskrive enkeltpersonens språklige og sosiale situasjon, og å sette de mange detaljene inn i en individsammenheng med sikte på å få mest mulig innsikt i hver enkelt informants totale situasjon." (Omdal 1994:223.) Omdal er sjølv svært varsam i termbruken, men det han prøver å gjøre, liknar påfallande på det eg her kaller å forstå.

For å oppsummere: Eg har nå prøvd å vise kva eg, med støtte i andre, har valt å legge i termane forklaring og forståing, eg har drøfta ulike innfallsvinklar som etter mi meining har forklarings- og forståingspotensial, og eg har prøvd å vise ulike metodiske innfallsvinklar til forklaring og forståing. Avslutningsvis vil eg nemne eit paradoks: Forståingsdefinisjonen til Ricoeur er som nemnt det ikkje-metodiske elementet i tolkinga, som skal gripe over og rundt dei metodiske elementa. Ein følge av denne definisjonen er at dersom ein skaper ein metode for forståing, forsvinn det ikkje-metodiske elementet, og ein får i staden ei forklaring. For å halde på definisjonen av forståing, og for å halde på oppfatninga at det framleis er råd å forstå, vil eg derfor ikkje våge å vere meir presis i å foreslå ein framgangsmåte for forståing.

Litteratur

- Akselberg, G. 1995: Fenomenologisk dekonstruksjon av det labovmilroyske paradigmet i sosiolingvistikken. Ein analyse av sosiolingvistiske tilhøve i Voss kommune. Bergen: Nordisk Institutt, Universitetet i Bergen.
- Björn Gu_finnsson: Breytingar á frambur_i og stafsetningu. Reykjavík: Ísafoldarprentsmi_ja.
- Faarlund, J. T. 1987: "Om beskriving og forklaring i lingvistisk teori." Norsk Lingvistisk Tidsskrift: 13-28.
- Grønmo, S. 1996: "Forholdet mellom kvalitative og kvantitative tilnærminger i samfunnsforskningen". I H. Holter og R. Kalleberg (red.): Kvalitative metoder i samfunnsforskning. Oslo: Universitetsforlaget.
- Haugen, R. 2004: Språk og språkhaldningar hjå ungdommar i Sogndal. Bergen: Nordisk Institutt, Universitetet i Bergen.
- Jensen, K. 1999: Språkendringsmønstre: en metodekritisk analyse av apokope i fauskedialekten. Målbryting 3, Nordisk Institutt, Universitetet i Bergen.
- Kalleberg, R. 1996: "Forskningsopplegget og forskningens dobbeltdialog". I H. Holter og R. Kalleberg (red.): Kvalitative metoder i samfunnsforskning. Oslo: Universitetsforlaget.
- Kristiansen, T. 1992: Sproglige normidealer på Næstvedæggen. Kvantitative sprogholdningsstudier. Upublisert Ph.D-avhandling, København: Københavns Universitet.
- Kristoffersen, G. 1997: "'Det va'kje vanskelig å snakke med du'. Litt om trykksvake pronomener i Arendal". I J. Bondevik m.fl. (red.): Språket er målet. Festskrift til Egil Pettersen på 75-årsdagen 4. mars 1997. Bergen: Alma mater.
- Labov, W. 1963. "The social motivation of a sound change". I Word 19:273-309.
- Le Page, R. B. og A. Tabouret-Keller 1985. Acts of identity: creole-based approaches to language and ethnicity. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mæhlum, B. 1999: Mellom Skylla og Kharybdis: forklaringsbegrepet i historisk språkvitenskap: essay. Oslo: Novus Forlag.
- Mæhlum, B. 1992: Dialektal sosialisering: en studie av barn og ungdoms språklige strategier i Longyearbyen på Svalbard. Oslo: Novus Forlag.
- Omdal, H. 1994. Med språket på flyttefot: språkvariasjon og språkstrategier blant setesdøler i Kristiansand. Uppsala, Institutionen för nordiska språk vid Uppsala Uppsala.

-
- Ricoeur, P.1992: "Förklara och förstå. Text – handling – historia". I: P. Kemp og B. Kristensson: Från text till handling. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings bokförlag Symposion: 67-98.
- Torp, A. og L. S. Vikør 1993. Hovuddrag i norsk språkhistorie. Oslo: Ad Notam Gyldendal.

From Public School Accent to BBC English: defining Received Pronunciation

Av Bente R. Hannisdal

1 Introduction

This paper discusses the problems involved in defining and circumscribing the accent known as Received Pronunciation, or RP. RP is the name of a specific form of British English pronunciation¹ which has traditionally served as a prestige variety in all parts of Britain and as a model for foreign learners of English. There exist many descriptions of the phonological and phonetic characteristics of this accent, and RP is widely used as a reference accent in the phonological literature on English. There is however not complete agreement among linguists as to how RP should be defined or exactly which features should be included within the variety.

1 Most writers recognise several subtypes of RP. It is customary to make a distinction between what Wells (1982) calls 'upper-crust RP' and 'mainstream RP'. The former is the more conservative and old-fashioned type of RP, popularly associated with an elderly Oxbridge don, an upper-class army officer, or the older members of the royal family. Mainstream RP is the unmarked, neutral, modern type of RP, typically spoken by BBC newsreaders. A number of people also have accents that Wells describes as 'near-RP': strongly modified regional accents which are close to mainstream RP, but which include a few regional pronunciation features. The type of RP discussed here is the so-called mainstream RP.

In the following I will give an outline of the history of RP and the different ways in which the accent has been defined by linguists. I will discuss the problems involved with the various definitions and argue in favour of a definition based on the concept of non-localisability.

2 The history of RP

The historical origins of an English speech standard are commonly traced back to the 16th century (cf. Gimson 1977, Honey 1991, Mugglestone 1995) when prestige became attached to one type of pronunciation. For political and economic reasons, it was the educated speech of the capital and the surrounding areas which emerged as the high-status variant. This localised variety became a social norm associated with the upper classes in the south-east of England. During the 19th century the accent spread geographically and lost its regional identity. This development was made possible primarily by the public school system, which was a nationwide network of residential schools for children of the upper and upper-middle classes.

Honey (1985) dates the emergence of the new public school system to the year 1870, and at about the same time, the term 'Received Pronunciation' was used for the first time to describe the standard speech form. The public school system, and by extension the universities of Oxford and Cambridge, had an enormous influence in promoting RP and establishing it as the most prestigious spoken variety. Honey (1991: 17) writes that 'it was, more than anything else, the emergence of an educated class that gave impetus to the development and spread of a standard accent'. By 1900 RP had become a regionless accent and the most important marker of social class and education. The conformist practices of the public schools spread to all sections of the education industry, and had an eroding effect on local speech forms. One consequence of this development was that it was no longer acceptable for members of the upper classes to speak with a regional accent.

The antecedents of the term 'Received Pronunciation' can be found in the work of Alexander Ellis (1869–89: 23), who defined

'received' (in the now obsolete sense 'socially accepted') pronunciation as 'the educated pronunciation of the metropolis, of the court, the pulpit and the bar'. Henry Cecil Wyld (1920: 2-3) used the term 'Received Standard English' and described it as

the product of social conditions, and ... essentially a Class Dialect. Received Standard is spoken, within certain social boundaries, with an extraordinary degree of uniformity, all over the country. ... It has been suggested that perhaps the main factor in this singular degree of uniformity is the custom of sending youths from certain social strata to the great public schools. If we were to say that Received English at the present day is "Public School English", we should not be far wrong.

Daniel Jones, who played a decisive role in codifying RP and promoting the use of the term, originally labelled it Public School Pronunciation. In the first edition of his *English Pronouncing Dictionary* (Jones 1917: viii) he writes:

The pronunciation represented in this book is that most usually heard in everyday speech in the families of Southern English persons whose men-folk have been educated at the great public boarding-schools. This pronunciation is also used by a considerable proportion of those who do not come from the South of England, but who have been educated at these schools.

In the third edition of the dictionary he changed the label to Received Pronunciation, which was to become the common term used by phoneticians.

The historical base of RP was educated south-eastern English pronunciation as used by the upper classes. However, as Milroy (2001a: 26–27) points out, it is doubtful that the development of RP is just a simple continuation of the highest class accent:

the view ... that RP comes down in a straight line from earlier English courtly usage is somewhat over-simplified. ... There is little reason to suppose that we are dealing with the unilinear history of a continuous upper-class variety, as from a sociolinguistic point of view such a unilinear history is intrinsically unlikely. High prestige features can lose prestige over time, and low prestige features can gain prestige.

Furthermore, through the public school system, access to education and social advancement spread well into the middle classes, thus, 'a middle-class, rather than an upper-class focus should perhaps be expected in early RP' (24–25). There is indeed evidence that in the course of the 19th century RP adopted some features that had their origin in low-status varieties (see Mugglestone 1995: 90, 99–100).

Modern RP is still associated with education and social status, and 'widely regarded as a model for correct pronunciation, particularly for educated formal speech' (Wells 2000: xiii). It is also the usual British pronunciation standard taught to foreign learners of English. However, with the increasing democratisation of British society, RP has lost its former unique position, and non-RP accents are now heard in many contexts from which they were previously excluded.

3 Defining RP

3.1 *Descriptions of RP*

RP is by far the most thoroughly described accent of English, and the model for many dictionaries and textbooks on phonetics. In spite of the large number of descriptions of RP, there exists no universal definition of this accent. Honey (1985: 241) talks of the 'extreme divergence of the definitions of RP', and according to Lewis (1985: 247) 'no two British phoneticians are likely to agree on where the line between RP and non-RP is to be drawn'. There are numerous descriptions of RP that list the phonological and phonetic features of the accent, but very few give the criteria for including a feature as part of RP. A number of sources discuss new trends and ongoing changes in RP (e.g. Wells 1994, Wells 1997, Taylor 1998), but without explicitly mentioning which definition of RP forms the basis for the observations.

Modern RP is problematic to define, as the use of RP is not confined to one specific region or one group of people. Moreover, the accent (like all living varieties) is constantly changing, and incorporates a considerable amount of variability. The term RP is not scientifically precise, and linguists disagree as to which features belong within the accent. There is general consensus that the phonological core of RP is identical with the segmental system found

in the traditional descriptions.² The problems arise when observers encounter variation and change. The codification of RP has led to the danger of perceiving the accent as static and invariable, and complicates the process of updating the descriptions. This fuzziness should not prevent us from trying to circumscribe RP. As an object of study, RP has to be delimited, or defined. It is not a matter of finding the final, 'true' definition, but the linguistic researcher has to operate with at least a valid working definition of the accent. The choice of definition will affect the decisions regarding which features fall within or outside RP. It is therefore important that the defining criteria are such that they can be used consistently.

Linguists writing about RP have operated with several different criteria for defining RP, some of which will be discussed below.

3.2 *The BBC accent*

Because RP was a regionally 'neutral' accent, and was thought to be more widely understood than any regional accent, it came to be adopted by the BBC when radio broadcasting began in the 1920s. RP has since been closely associated with broadcast speech, and with newsreaders in particular. 'BBC English' has often been used as a synonym for RP, and several linguists define RP by reference to 'the form generally used by newsreaders of the BBC' (Gimson 1970: 88). In the latest edition of the *English Pronouncing Dictionary* the editors want to abandon the 'archaic name *Received Pronunciation*' in favour of the term 'BBC English'. They describe the British English pronunciation model (which is identical with the model most other linguists refer to as 'RP') as 'the pronunciation of professional speakers employed by the BBC as newsreaders and announcers' (Roach & Hartman 1997: v). RP is still the accent typically used by BBC newsreaders, and broadcast news is well suited as a source for observing RP in use, but it is problematic to define RP as the

2 Among the diagnostic features are non-rhoticity (lack of non-prevocalic /r/), the phonemic oppositions /æ/ - /ɑ:/, /ɒ/ - /ɔ:/ and /ʊ/ - /ʌ/ in e.g. *ham* - *harm*, *cot* - *caught*, *put* - *putt*, and the realisation of /i:/ and /u:/ as relatively pure monophthongs. Complete descriptions are available in e.g. Wells (1982) and Cruttenden (2001).

pronunciation of BBC newsreaders. British radio and television companies, including the BBC, are much more permissive in their choice of newsreaders and announcers today than they were just a few decades ago, when all presenters were required to speak RP. Several of the BBC newsreaders now have accents that clearly fall outside RP, including markedly regional varieties. RP can therefore no longer be equated with broadcast English, and other criteria are needed in order to narrow the scope of the accent.

3.3 RP as an abstract norm

An important aspect of RP is its role as a model of pronunciation in the teaching of English as a foreign language. One possible definition of RP views it as 'no more than the codified version of English pronunciation' (Wells 1994: 205), and reduces the accent to an abstract construction – a standardised norm which is described in pronunciation dictionaries and textbooks, but which nobody really speaks. The majority of phoneticians, however, agree that we can identify a living speech variety that corresponds to the textbook descriptions of RP, and that some people have this variety as their native accent, others as a norm towards which they modify their speech. The problem is finding a definition which incorporates both these aspects.

This ambiguous use of the term RP is recognised by Fabricius (2000), who distinguishes between what she calls 'constructed RP' (c-RP) and 'native RP' (n-RP). The former refers to RP as a codified norm, the model described in pronunciation dictionaries, while the latter refers to the native accent of a small group of people who have grown up within Great Britain. C-RP 'has specific applications in areas where a standardised, non-variable pronunciation is required, most likely in formal situations such as certain broadcasting genres, while [n-RP] exhibits all of the variation we expect of naturally-occurring speech. The two are closely linked, but separate' (29-30). With reference to RP, such a distinction makes sense to the extent that RP has indeed been codified and functions as a model in dictionaries and textbooks, and the descriptions are (at least in principle) based on observations of 'real' speech. However, the

distinction does not bring us any closer to solving the problem of delimiting the accent. C-RP must be updated by observing the development in n-RP. But if n-RP speakers are identified as those who speak c-RP, the whole concept becomes circular. The dichotomy only works if n-RP is defined on the basis of a social group, and such a definition is problematic (see 3.5 below).

3.4 Prestige

RP has traditionally been associated with high prestige and status. The term 'Received Pronunciation' itself reflects a social judgement as to what is 'correct' or 'acceptable'. The evolution of RP as a standard was accompanied by negative attitudes towards local accents and dialects, which by many were considered ugly or vulgar. Honey (1988: 224) quotes from the Report of a Conference on the Teaching of English in London Elementary Schools in 1909, which illustrates these attitudes:

The Cockney mode of speech, with its unpleasant twang, is a modern corruption without legitimate credentials, and is unworthy of being the speech of any person in the capital city of the empire.

There is no doubt that RP still enjoys a considerable amount of prestige. Wells (1982: 115) describes RP as 'the accent which enjoys the highest overt prestige in England'. This prestige has of course been a result of the social prestige connected with the type of people who traditionally used RP.

Prestige is closely linked to the notion of RP as a *standard*. Standard varieties 'cut across regional differences, providing a unified means of communication, and thus an institutionalized norm which can be used in the mass media, in teaching the language to foreigners, and so on' (Crystal 1997: 360). RP has many of the characteristics commonly associated with a standard, in that it has undergone codification and has been used as a model for comparison and imitation. Cruttenden (2001: 78) refers to RP as an 'implicitly accepted social standard of pronunciation'. Ramsaran (1990a) claims that RP manifests itself as a standard in the sense that when speakers with regional accents modify their speech, the

modifications are generally in the direction of RP. According to Milroy (2001b), however, standard and prestige are not necessarily the same, and the two categories should not be mixed. 'Standard variety' is often equated with 'the highest prestige variety', but, Milroy argues, 'it does not follow that high prestige is definitive of what constitutes a 'standard'' (532). He takes invariance to be primary to the definition of 'standard':

In respect of the internal form of language, the process of standardization works by promoting invariance or uniformity in language structure. ... uniformity, or invariance, then becomes an important defining characteristic of a standardized form of language. ... it becomes contradictory to speak of variation in a standard 'variety' of language, as a standardized variety must be invariant.

In this respect it is difficult to define RP as a standard, as total uniformity of usage is impossible to achieve in practice. Uniformity can rather be seen as 'a linguistic goal of standardization as a process' (534). More importantly, though, as Milroy points out, standardisation has had the effect of developing among speakers the notion of a 'correct' form of language, and this is of course closely linked with the prestige RP has enjoyed.

To the extent that RP is equated with the 'correct' variety, it can be defined evaluatively. The social evaluation of RP is discussed by Giles et al (1990), who state that RP can 'be envisaged as an accretion of evaluations, an "ideal" variety of English pronunciation, inherently conservative but predictably varying over time and space' (191). Similarly, Wells (1997: 20) includes the notion of an 'ideal' accent as one possible criterion for defining RP: 'We ask, what pronunciation is correct? What is beautiful, what is admired and imitated?'. Prestige is however difficult to measure in an objective way, and evaluations of prestige will vary according to the background of the listener, the speech situation, and other extralinguistic factors (cf. Giles et al 1990). The relationship between accent and prestige is further complicated by the fact that phonological features can gain or lose prestige over time, 'pronunciations which are vulgar in one century may become

fashionable in the next' (Sweet 1908: 7). In the course of the last 50 years, traditional RP features have lost some of their prestige. Social prejudice against non-RP speech is disappearing, and the marked status of RP is weakened. An RP accent may even be a disadvantage in certain social contexts because it may be associated with social exclusiveness and superiority.

3.5 Social definitions

One approach to defining RP could be to relate the accent to a social group. The earliest accounts of a 'received pronunciation' described the accent of the educated members of the upper classes (cf. 2 above), and the term 'received' originally referred to social acceptance. RP as a standard and as a marker of educated status was the result of certain social and political conditions in Britain in the period 1870-1950. The earliest definitions of RP therefore focus on the social aspect of the accent, and identify the speakers with reference to their class and education. RP was thus originally defined as the accent of one particular section of society.

In present-day Britain, the conditions that gave rise to RP as a special social phenomenon, are no longer present. Up until the middle of the 20th century, RP remained a class accent, and the unrivalled pronunciation standard. Since then, however, there have been radical changes in the structure of British society and in the attitudes towards accents. The class divisions are less strict, people are more mobile, and an increasing percentage of the population has access to higher education. Several of the criteria previously used to delimit RP are irrelevant today, as there is no longer a straightforward relationship between social class and education or profession. We now find RP speakers with a much wider spectrum of social backgrounds, and the upper classes no longer have a uniform style of pronunciation. RP is still linked in the public mind with the concept of 'educatedness', and the speakers are situated above the lowest end of the social scale, but RP is no longer the exclusive property of one identifiable class, and RP speakers cannot be identified solely on the basis of their social background. This fact is recognised by many scholars (cf. e.g. Gimson 1984, Honey 1985). Ramsaran (1990a: 178) states that 'since it is ... quite unrealistic to

try to label the accent as belonging to a particular section of society, it is impossible actually to identify the accent ... in social terms'. Gimson (1977: 157) underlines the need to 'dissociate the definition of a standard from the speech of an easily identifiable and separate ruling class' and points out that 'the upper classes no longer have a single, typical style of speech'.

In spite of the lack of a precise correspondence between social background and the use of RP, several phoneticians prefer a sociolinguistic definition of RP. John C. Wells, who is one of the leading authorities on RP today, defines RP in social terms in e.g. Wells (1994) and Wells (1999). In the latter he describes RP as 'the pronunciation of people at the upper end of the social scale – whatever that is at any given time'. Such a definition is problematic, however, because people from the upper classes speak a variety of different accents, including regionally marked accents. The term 'RP' would then cover an extremely wide range of pronunciations. The statement is modified in Wells (2000: xiii), where he writes that 'the democratization undergone by English society during the second half of the twentieth century means that it is nowadays necessary to define RP in a rather broader way than was once customary'. The question also arises of how far down the social scale one should go when delimiting RP. As Wells (1997: 19–20) points out, '[t]he proportion of the population regarded as upper-class is extremely small, and we clearly need to consider the upper-middle classes as well'.

The question of class and accent is further complicated by the fact that there is no straightforward way of defining social class. The criteria used to divide informants into social groups often refer to differences in occupational status, following the sociological tradition of dividing occupations into social classes. It is however not self-evident how to define e.g. 'manual worker', or where to draw the boundaries between 'skilled' and 'partly-skilled' occupations, etc. (cf. Hudson 1996: 151).

Honey claims that social class was never a defining characteristic of RP, and 'superior social rank was not in itself a guarantee of the right accent' (2000: 3). The correlation was rather with education: RP

was not an exact synonym for the privileged and elite, 'because it only covered those members of the elite who had had an appropriate education, and it also embraced those people not from an elite background who had managed to acquire this accent' (9). Education is however not a reliable criterion for defining modern RP, as 'it is no longer the case that all or even most educated people in England speak RP' (Wells 1997: 20). This observation is also made by Gimson (1980: 91), who notes that 'features of *regional* pronunciation, without any contamination from RP, will be found in highly educated and less educated speech'.

Milroy (2001a) insists on including social factors as part of the definition of RP. He states that 'in a purely linguistic sense, there is still a set of phonetic/phonological norms conforming approximately to those of RP that can be heard in Britain. However, there is more than this involved in the definition of what RP is' (15). He concludes that RP is no longer the socio-political phenomenon that it used to be, and that the social or sociolinguistic aspect of the definition must be reconsidered. However, Milroy does not present any alternative sociolinguistic definition, he merely shows that RP is 'no longer uniquely "received" in the way it used to be' (31). This seems to me to be the same as saying that RP exists, but can no longer be defined in social terms.

Fabricius (2000) employs a social definition of RP in her analysis of the accent: she uses two features of social background, namely social class and education, to define a social group as the basis for RP. Although social criteria were used to select the informants (young Cambridge students with public school background), the author nevertheless has to resort to phonological criteria in the final selection of speakers: 'it was not possible to ignore linguistic criteria entirely. I established a phonemic definition of mainstream RP which I used as a check on the speakers chosen according to social and educational background' (78). From this it would seem that phonological criteria are paramount and that social criteria strictly speaking are redundant.

This is not to say that social aspects are not relevant to RP. The accent undoubtedly has social connotations: it is closely linked with

education and social status, and while it is not exclusive to one particular class, it is typical of the upper and upper-middle classes. The point is that the social background of the speaker is not necessarily relevant when judging whether or not a speech sample represents RP.

3.6 Phonological definitions

One approach to defining RP without reference to social class or education, is to refer solely to phonological criteria, and describe the phoneme system and its phonetic realisations. Many writers stress that phonetic specification of RP is central to its definition. Gimson (1984: 46) points out that there is a phonological tradition of a standard, 'a single phonological system which has been evolving in time' and that this 'is the most reliable basis for our definition of present-day RP'. This tradition can be traced through major works like Jones (1960), Wells (1982), Wells (2000) and Cruttenden (2001), which all give detailed presentations of the phonological features of RP. The difficulties arise, as Ramsaran (1990a) points out, when phoneticians disagree as to which features belong within RP, and where to draw the phonological boundaries around the accent. Any phonetician can set up a group of features which he identifies as 'RP' and find a speaker who fits his expectations. Different phoneticians who choose slightly different required features can then end up describing a number of different idiolects which they all refer to as RP (Ramsaran 1990a: 180). These problems are further complicated by the fact that RP, like all accents, is subject to change and variation. If for example a traditionally non-RP feature, such as *t*-glottalling (*ne'work* for *network*), is present in the speech of someone who is otherwise identified as an RP speaker, some will conclude that *t*-glottalling has now entered RP, whereas others will claim that the presence of a glottal stop automatically makes this a non-RP accent.³

All accents change over time, and at some point we have to include certain non-traditional features in the descriptions of RP, in

3 Other controversial features include vocalisation of non-prevocalic /l/ [*fium*] *film*), the use of affricates /tʃ, dʒ/ in e.g. *Tuesday*, *reduce*, and fronting of the vowel of *goose* (from [u:] to [ʊ: ~ ʏ:]).

order to find out how the accent is changing and ensure that RP does not remain fossilised in the form codified by Daniel Jones almost a century ago. A purely phonological description will soon become obsolete if it is not constantly updated. This brings us back to the problem of finding a group of speakers to represent the current usage. As a purely social definition of RP has been rejected, we must resort to other criteria by which to select the phonological features. The criterion which seems most reliable and objective is the concept of non-localisability.

3.7 Non-localisability

RP has its origins in the south-east of England, as the pronunciation of educated speakers in and around the capital (cf. 2 above). Although RP has its historical roots in a specific region, and shares its main phonological basis with south-eastern English, it is now non-regional, or supra-regional, in that it is the native accent of people who come from all parts of Britain. In the 19th century RP spread throughout the country along with the nationwide diffusion of the educational system, and subsequently acquired its present status as a non-regional prestige accent.

Non-localisability is an important characteristic of RP which most writers view as relevant when defining the accent. RP was early characterised as non-regional. Wyld (1920: 2) describes it as 'not confined to any locality, nor associated in any one's mind with any special geographical area'. Trudgill (2001: 4) takes it to be 'a defining characteristic of the RP accent that, while it is clearly a variety associated with [Britain] ... it otherwise contains no regional features whatsoever'. Ramsaran argues that 'if it is possible to identify ... a non-localisable accent and if the social definition of RP is outdated, then why not simply describe this 'non-regional' accent as the current version of RP?' (1990a: 179).

Non-localisability seems to be the decisive factor also in Fabricius (2000). The informants in her study were selected on the basis of their social background, (see 3.5 above), but the final selection was made with reference to localisability: speakers with 'recognisable regional phonemic features' were deemed 'not suitable for the ...

study' (86). Three phonetic experts were asked to assess the localisability of the final speech samples, and 'there was general agreement between the judges that it was difficult to place individual speakers in a specific regional category [and] the group was deemed overall to be representative of non-localisable speakers' (78–79). One of the phoneticians commented: 'they are RP speakers because it is not possible to determine their geographical origin with any degree of delicacy' (79).

Wells (2000: xiii) also describes RP as non-localised, which he defines as 'not associated with any particular city or region'. Furthermore, he mentions pronunciations which are 'widespread in England among educated speakers, but ... nevertheless judged to fall outside RP'. These pronunciations are all localised forms.

There are, however, phoneticians who have a different view of non-localisability and who regard RP as an overall southeastern accent. Gimson (1984: 47) comments that 'what has remained constant is RP's regional base: its characteristic phonological features have always been those of the south-eastern region of England'. Nolan (1999) rejects the notion of RP as non-localisable, which he characterises as the 'common view which refuses to locate RP geographically, and instead views it as a non-regional prestige variety' (86). Nolan holds that RP forms a phonological continuum with local accents in the southeast and that there is no such link between RP and northern accents. He argues that there are parallels between the historical development of RP and the southeastern accents, and that they are undergoing similar changes. These observations are to a large extent correct. Many of the features of RP are also found in accents of the southeast. When RP can be said to be non-regional, it is because the use of RP does not locate the speaker in the southeast, and native RP-speakers are found in all regions of Britain. RP features that were originally southern are today geographically neutral. For example, the use of a rounded vowel in the word *cup*, immediately places the speaker in the north of England. If you use the RP variant, an open central vowel, you are not necessarily from the south. RP is thus a regionally unmarked variant, and in that sense non-localisable. The fact that the origin of

a feature can be traced to a specific region is irrelevant. The historical origin of RP has always been placed in the southeast of England, although RP also contains features that had their origin in other regions (see Trudgill 2001, Ramsaran 1990a, Wotschke 1996).

Nolan defines RP as 'the long-established term for the prestige accent of South East England which also serves as a prestige norm in varying degrees elsewhere in Britain' (Nolan & Kerswill 1990: 316). According to Nolan it is prestige, not non-localisability which is the defining characteristic of RP. Many writers include prestige as a factor in their description of RP (cf. 3.3 above). Prestige and non-localisability can, however, be said to be intrinsically linked, in the sense that only features with a certain degree of (overt or covert) prestige will spread geographically (and socially) and eventually become non-localisable. The fact that a feature is widespread can be seen as a 'proof' of its prestige. Conversely, according to Lewis (1985: 244): 'a fair degree of social prestige is associated with all speech which is completely non-regional'. The same comment was made by Sweet a century ago: 'The best speakers of Standard English are those whose pronunciation ... least betray their locality' (Sweet 1908: 7). In Britain, it has traditionally been a sign of social status to speak 'without an accent', that is without any regional features. This is still, to a large extent, the case, and probably part of the reason why RP has retained much of its prestige.

The rise of RP as a non-regional prestige variety can be seen as the continuation of a long tradition, namely the spread of London features to other parts of the country (see 2 above). In present-day Britain, with the breaking down of old class barriers this trend seems to be moving faster than ever before. Because of the traditional attraction of the capital and 'the recent trend for people of working-class or lower-middle class origins to set the fashion in many areas' (Wells 1982: 118), it is primarily features of lower-class London speech which are spreading socially and geographically, and also making their way into RP. Reports of changes in RP attribute many of the 'new' features to the diffusion of London speech (e.g. Wells 1997, Taylor 1998). Wells (1994) talks of the 'Cockneyfication' of RP, and lists a number of features accepted into modern RP. Other

writers predict the death of RP and the rise of a new standard form based on the accents of London and the surrounding areas – so-called ‘Estuary English’, which has been characterised as ‘a mixture of non-regional and local south-eastern English pronunciation’ (Rosewarne 1994: 3).

There are in other words two opposing ways of analysing the ongoing linguistic trends: on the one hand, RP is viewed as a distinct variety which is in a constant process of change and modification partly through influence from other accents. The second view focusses on RP as a social phenomenon, and sees the decline of its exclusive social position as proof that RP is being phased out and replaced by a broader popularly based accent (a view supported by e.g. Milroy 2001a and Rosewarne 1994). RP as traditionally described is of course in decline, but to say that the accent is disappearing and being replaced is, I would maintain, to view RP as static, invariant and unchangeable.

What is then to be made of the recent reported changes ‘from below’? The idea that features which originate from the London area are making their way into RP is not problematic if RP is defined as a non-localisable accent: when features which were once regional become so widespread that they lose their exclusive local identity, they may eventually become part of RP (this is after all what happened to many of the traditional RP features). It is then not inconceivable that the future RP will be very similar to today’s London accent.

If we delimit RP as a non-localisable accent, the most important criterion for the inclusion of a new feature in RP must therefore be whether the feature is localisable or not. This implies, according to Trudgill (2001: 7), ‘that there will be features that for a period of time, while a change is taking place, may have an indeterminate status’. One way of verifying that a feature is non-regional, is if potential RP speakers from different geographical regions show the same results with respect to a specific pronunciation feature. The feature in question must then be considered a widespread and non-localisable characteristic and thus part of RP. This provides a means

by which the descriptions of RP can be kept updated and in accordance with current usage.

A definition based on non-localisability is also in line with the RP tradition. RP has always acquired widespread forms that originally were part of local accents. After the Second World War, with increasing social relaxation and a rising pride in local accents, the linguistic range of RP widened even more. Gimson (1980: 302) writes of a 'wider-based RP' with the 'admission into the permitted speech forms of certain variants until recently regarded as regional'. Many of the regionally-based post-War trends are now widely accepted as part of modern RP (cf. Wotschke 1996: 222–23). Non-localisability is however not an absolute value, and there will be disagreement as to how widespread a linguistic feature must be in order to be regarded as non-regional. The phonological boundaries of RP will therefore always be somewhat fuzzy in order to allow for the entrance of new features.

It can be argued that there are pronunciation features which are geographically widespread but which are still not considered part of RP. Wells (1994: 199) mentions H-dropping ('*ouse* for *house*) and G-dropping (*walkin'* for *walking*) as features characteristic of popular accents in several regions of Britain, but resisted by RP. This may be seen as an argument against the definition of RP as non-localisable. For all practical purposes, however, these features are not problematic, as they are only found with speakers who otherwise have regionally marked accents, and thus already are excluded from RP.

4 Conclusion

Recent social developments in Britain have made it increasingly difficult to define RP. The narrow description of RP as the property of a single social class is no longer valid. At the same time, current phonological changes have led to a need to update the descriptions of RP. The question then arises of which criterion will best serve as a basis for defining the accent. The only feature which has remained stable in RP seems to be its lack of regional affiliation, and this can be used as a way of delimiting the accent. Non-localisability provides

a criterion which is flexible in that it allows for changes in RP, and explains much of the variation found in the accent. It secures a continuation of the RP tradition, and it can be tested objectively. All the aspects of RP discussed above are of course relevant to RP and will have to be included in a complete description of the accent. Non-localisability can however serve as the sole criterion for delimiting the accent, and is thus suitable in a working definition of RP.

References

- Cruttenden, Alan. 2001. *Gimson's Pronunciation of English*. 6th ed. London: Arnold
- Crystal, David. 1997. *A dictionary of linguistics and phonetics*. 4th ed. London: Blackwell.
- Ellis, Alexander J. 1869–89. *On Early English Pronunciation*. London: Asher & Co.
- Fabricius, Anne. 2000. *T-glottalling between stigma and prestige: a sociolinguistic study of modern RP*. PhD thesis, Copenhagen Business School.
- Giles, H. et al. 1990. 'The social meaning of RP: an intergenerational perspective'. In Ramsaran 1990b.
- Gimson, A.C. 1970. *An introduction to the pronunciation of English*. 2nd ed. London: Edward Arnold
- Gimson, A.C. 1977. 'Daniel Jones and standards of English pronunciation'. *English Studies* 58: 151–158.
- Gimson, A.C. 1980. *An introduction to the pronunciation of English*. 3rd ed. London: Edward Arnold.
- Gimson, A.C. 1984. 'The RP accent'. In Trudgill, Peter (ed.), *Language in the British Isles*. Cambridge: Cambridge University Press
- Honey, John. 1985. 'Acrolect and hyperlect: the redefinition of English RP'. *English Studies* 66: 3, 241–57.
- Honey, John. 1988. "Talking proper": schooling and the establishment of English 'Received Pronunciation'. In Nixon, Graham & Honey, John (eds.) *An historic tongue. Studies in English linguistics in memory of Barbara Strang*. London: Routledge.
- Honey, John. 1991. *Does accent matter? The Pygmalion factor*. New ed. London: Faber and Faber.
- Honey, John. 2000. 'The establishment of the English RP accent: a flawed interpretation?'

- <http://www.phon.ucl.ac.uk/home/estuary/honey-muggles.htm>
- Hudson, R.A. 1996. *Sociolinguistics*. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jones, Daniel. 1917. *An English pronouncing dictionary*. London: Dent.
- Jones, Daniel. 1960. *An outline of English phonetics*. 9th ed. Cambridge: Heffer.
- Lewis, Jack Windsor. 1985. 'British non-dialect accents'. *Zeitschrift für Anglistik und Amerikanistik* 33: 3, 244–57.
- Milroy, James. 2001a. 'Received Pronunciation: who "receives" it and how long will it be "received"?' *Studia Anglica Posnaniensia* 36, 15–33.
- Milroy, James. 2001b. 'Language ideologies and the consequences of standardization.' *Journal of Sociolinguistics*. 5: 4, 530–555.
- Nolan, Francis and Kerswill, Paul E. 1990. 'The description of connected speech processes'. In Ramsaran 1990b.
- Nolan, Francis. 1999. 'The shifting sands of English pronunciation'. *Proceedings of the 2nd International Tartu Conference on British Studies, August 24-25 1998*. 76–93.
- Mugglestone, Lynda. 1995. *'Talking proper': the rise of accent as a social symbol*. Oxford: Clarendon Press.
- Ramsaran, Susan. 1990a. 'RP: fact and fiction'. In Ramsaran 1990b.
- Ramsaran, Susan (ed.). 1990b. *Studies in the pronunciation of English. A commemorative volume in honour of A.C. Gimson*. London: Routledge.
- Roach, P. & J. Hartman (eds.). 1997. *English pronouncing dictionary*. 15th ed. Cambridge: Cambridge University press.
- Rosewarne, David. 1994. 'Estuary English: tomorrow's RP?' *English Today* 37, 3–8.
- Sweet, Henry. 1908. *The sounds of English*. Oxford: Clarendon.
- Taylor, Jill. 1998. 'What, pray, is happening to dear old RP?' *La Linguistique* 34: 2, 141–51.
- Trudgill, Peter. 2001. 'Received Pronunciation: sociolinguistic aspects'. *Studia Anglica Posnaniensia* 36, 3–13.
- Wells, J.C. 1982. *Accents of English*. Vols. 1–3. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wells, J.C. 1994. 'The Cockneyfication of RP?' In Melchers, G. & Johannesson, N-L (eds.) *Non-standard varieties of language*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Wells, J.C. 1997. 'Whatever happened to Received Pronunciation?' In Medina & Soto (eds.), *II Jornadas de Estudios Ingleses*. Universidad de Jaén, Spain.
- Wells, J.C. 1999. 'Questions and answers about Estuary English'.
<http://www.phon.ucl.ac.uk/home/estuary/ee-faqs-jcw.htm>

- Wells, J.C. 2000. *Longman Pronunciation Dictionary*. New edition. London: Longman.
- Wotschke, Ingrid. 1996. 'Socio-regional speech versus "Oxford accent" – trends and fashions in the pronunciation of English English'. *Hermes, Journal of Linguistics* 17, 213–235.
- Wyld, Henry Cecil. 1920. *A history of modern colloquial English*. Oxford: Blackwell.

Det lokale talemåletts plass og rolle i målreisinga i Sogn¹

Av Ragnhild Haugen

1 Innleiing

Eg har slik eg ser det, fått i oppgåve å dra ut på ei språkhistorisk reise i Sogn, der målet er å sjå nærare på koplinga mellom det lokale talemålet og framvoksteren av det nynorske skriftspråket. I fylgje *Nynorskordboka* (jf. 1998: 411) er målreising "arbeid for å skape ein språknormal (av dialektar), dyrka han og få han godteken i det språksamfunnet han høyrer heime". Å reisa eit nytt skriftmål er såleis den generelle tydinga av dette omgrepet og gjeld globalt uavhengig av språksamfunn. Når målreising derimot står i bunden form, som målreisinga, vert det i vårt land berre assosiert til skriftspråket nynorsk.

Eg vil i denne artikkelen konsentrera meg om den perioden då landsmål eller nynorsk vart innført i Sogn og sjå nærare på kva argument som vart nytta. Hovudfokuset vil altså vera historisk.

Sogn ligg i dag midt i kjerneområdet for nynorsken på Vestlandet (jf. Torp og Vikør 2003: 171). Nynorsken har slege inn på alle domene både som skulemål, kyrkjespråk, som administrasjonsspråk, i store delar av næringslivet og som privatspråk. Eit eksempel frå næringslivet er at den store saft, brus og syltetøyverksemda Lerum, som ligg i Sogndal kommune, dei siste åra har gått frå å marknadsføra produkta sine på bokmål til nynorsk. Når det gjeld val

¹ Artikkelen er ein uendra versjon av det vitskapsteoretiske innlegget til dr.art.-graden som eg heldt på Universitetet i Bergen 16. desember 2004.

av skriftmål i private samanhengar, svara 54,2 % av dei spurde i Sogn og Fjordane i ein Gallup frå 2002, at dei brukte berre nynorsk og 37,5 % at dei brukte berre bokmål. Dei hadde såleis klart høgast nynorskprosent av alle fylka i landet.² Når nynorsken står så sentralt i Sogn i dag, er det eit resultat av at målreisinga har vore vellukka i dette området.

Det er klart at Aasen sine reiser i Sogn i 1842–1843 har sett spor etter seg i landsmålet, og at nærleiken mellom sognedialektane og landsmålet har vore eit viktig argument for å innføra dette nye skriftspråket. Men trass i at nynorsk vert oppfatta som eit vestlandsmål, og at Sogn ligg midt i kjerneområdet for nynorsk i dag, er det slett ikkje sikkert at dette var slik den gongen landsmålet/nynorsken vart innført.

Rundt 1900 var det fleire kommunar i Nord-Tøndelag og i Telemark enn i Sogn og Fjordane som hadde teke i bruk nynorsk som opplæringsmål i skulen. Åsmund Lien meiner det kan vera verdt å merkja seg at målreisinga såleis ser ut til å vera komen lengre i desse områda enn i Sogn og Fjordane, for ein snakkar så ofte om at nynorsken er eit vestlandsmål (jf. Lien 1981: 357).

Olaf Almenningen og Åsmund Lien (1978: 21) meiner dette er ein karakteristikk som er av nyare dato, og dei grunngjev vestlandsmålstempelet med at vestlendingane har vore flinkast til å ta i bruk nynorsken som bruksmål og å tilpassa nynorsken etter egne ord og uttrykksmåtar.

Det kan difor vera interessant å starta med ei lita kontrastiv samanlikning med eit område av landet som tidleg fekk overgang til nynorsk, t.d. Nord-Trøndelag, som i dag ikkje vert rekna til kjerneområdet for nynorsk, for å sjå om samfunnet og argumentasjonen for val av nynorsk som opplæringsmål kan ha vore annleis der.

Partiet Venstre var eit parti der både nasjonale og sosiale argument for målsaka stod sentralt. Høgre var derimot imot nynorsken. Ei samanlikning mellom stortingsrepresentantar frå Sogn

2 Tala har eg fått frå Helge Sandøy, som er leiar for prosjektet Moderne importord i språka i Norden. Gallupen blei gjennomført 11.–13.2.02 for dette prosjektet av Opinion AS.

og Nord-Trøndelag i perioden 1883–1915 viser at alle representantane frå Nord-Trøndelag var venstrefolk, og det var òg alle sognerepresentantane fram til Venstre vart kløyvd i strid i 1889. Fram til 1900 representerer så sognerepresentantane Det Moderate Venstre, eit parti som skal ha stått sterkt på Sørlandet og i kyststroka på Vestlandet. Det Moderate Venstre vert rekna som forløparen til Kristeleg Folkeparti og stod Høgre noko nærare enn det gamle Venstre (jf. NRK.no – Fylkesleksikon på nettet), men dei var ikkje imot målsaka. Etter 1900 er det igjen flest representantar frå partiet Venstre også frå Sogn (jf. NSDs politikerarkiv). Politisk ser det difor ikkje ut til at skilnadene mellom Sogn og Nord-Trøndelag har vore så store.

Almenningen skriv om den trøndske målreisinga (jf. Almenningen 1984: 14) at ho alt frå starten av var særskild dialektvenleg. Brørne Olav og Ivar Høyem stod sentralt der. Dei skreiv sjølve eit trønderfarga landsmål av sosiale grunnar ved at språket ikkje skulle gjerast for vanskeleg for folk ved å vera eit anna enn dei tala, men òg av nasjonale grunnar ved at det var meiningslaust å ha dansk som eit offisielt skriftspråk i Noreg (jf. Almenningen 1984: 15)

Almenningen (1984: 15) seier vidare om målarbeidet i Trøndelag:

Etter det eg kan sjå ut frå samtidige kjelder er det berre *Austmannalaget* av fylkesmållaga som då la like stor vekt på dialektane i målarbeidet. Det vil likevel ikkje seia at andre sentrale mållag, t.d. på Vestlandet, såg bort frå dette arbeidet. Det vart støtt mykje bruka som utgangspunkt for norskundervisninga, men vestlendingane må på ein eller annan måte ikkje ha kjent det som så nødvendig å understreka dette som ei særskild målstridsoppgåve.

Etter den fyrste rettskrivingsnormalen for landsmålet i 1901, vart det både blant austmenn og trønderar diskusjonar om dei einskilde formene som dei ynskte inn. Det vart mellom anna argumentert for å få inn *a*-former i staden for *i*-former i substantiv, t.d. *bygda* og *husa* i staden for *bygdi* og *husi*. Forfattarane Sven Moren frå Trysil og Olav Duun frå Trøndelag tok i bruk *a*-former i diktinga si. Duun skriv elles òg eit sterkt målførefarga nynorsk bl.a. utan stumme *t*-ar i utlyd.

Dialektlina kom i det heile til å stå sterkt som argumentasjon for landsmålet i Trøndelag.

Eg har ikkje funne nokon tilsvarande argumentasjon frå Sogn om at sogningane har diskutert og problematisert formspørsmål, dvs. den nynorske rettskrivinga i høve til talemålet. Eg har t.d. aldri kome over ein argumentasjon om at av di både landsmålet og talemålet i Sogn hadde *i*-former, skulle det vera ein god grunn til å gå over til dette nye skriftspråket. På den andre sida kan denne klare likskapen ha vore årsak til at dette spørsmålet vart uturvande å argumentera for.

Det paradoksale for trøndermåla er at i takt med at fleire og fleire trøndernære former vart tillatne i nynorsken, gjekk likevel nynorsken ut att or mange av skulane i fylket. Almenningen tolkar dette som at ikkje rettskrivinga, men gjerne heller sosiokulturelle faktorar har spela ei stor rolle for val av skriftspråk der (jf. Almenningen 1984: 29). Kva slags sosiokulturelle faktorar det kan vera snakk om, seier derimot ikkje Almenningen noko om.

Arbeidshypotesen min er ein påstand om at det lokale talemålet ikkje har spela noka avgjerande rolle i avgjersla om å innføra nynorsk som skriftspråk i Sogn.

2. Hovuddel

2.1 Bakgrunn – nokre viktige årstal

Elevane i skulen har heilt sidan 1878 kunna snakka sitt eige talemål i skulen. Det året bestemte Odelstinget at

Undervisningen i Almueskolen bør saavidt mulig meddeles på
Børnenes eget Talesprog. Efterhaanden opøves de i at forstaa og skriftlig
at udtrykke sig i Bogsproget.

Ernst Håkon Jahr kjem i avhandlinga si *Talemålet i skolen* inn på kor ulik argumentasjonen var i byskulane og i landsskulane når det galdt undervisningsspråket til lærarane. Riksmålsfolk hevda at det ville vera ein fordel om lærarane underviste på same språket som elevane møtte i lærebøkene, medan landsmålsfolk meinte at lærarane måtte snakka sitt eige naturlege talemål tillempa elevane (jf. Jahr 1984: 286–289).

I Stortinget den 12. mai 1885 vart landsmålet med 78 mot 31 røyster offisielt jamstelt med det rådande skriftspråket, "vort almindelige Skrift- og Bogsprog", (jf. Kleiva, Karsrud, Søyland og Arnestad 1985: 6).

I 1892 kom målparagrafen om at det var opp til dei lokale skulestyra sjølve kva hovudmål dei ville ha i folkeskulen, men nokre lokale skulestyre byrja alt i 1890 å føra inn landsmålet som undervisningsspråk (jf. Torp og Vikør 2003: 171). I Modalen i Hordaland og Bygland i Setesdalen vart landsmål innført i skulane så tidleg som i 1890. Dei var såleis dei to fyrste kommunane i landet. På både stadene vart landsmålet innført etter initiativ frå to ressurssterke initiativtakarar, lærar og kyrkjesongar Knut Lillejorde i Modalen, og stortingsmann Lars Liestøl i Bygland (jf. Myking 2004). Etter at målparagrafen var innført, var det skuledirektøren si oppgåve å gje tilråding til krinsane om kva undervisningsmål dei burde velja før tilråding frå krinsane gjekk vidare til skulestyra.

I 1901 kjem den fyrste offisielle rettskrivinga i landsmålet, og i 1907 kom den fyrste offisielle rettskrivinga for det dansk-norske skriftspråket.

Men debatten om skriftspråket starta rundt om på bygdene lenge før hundreårsskiftet. Sentralt i debatten for stønad til landsmålet stod Vadheims-resolusjonen som vart send til Stortinget. Her var det ei fråsegn i seks punkt som var vedteken av innpå 100 lærarar i Vadheim i tida 22.–24. september 1884. Denne fråsegna danna føredøme for mange andre skulekrinsar rundt om i landet. To av punkta her (punkt 1 og 3) er interessante i samband med talemål:

- 1) I alle offentlige Skoler, ligesom ved Seminarierne, undervises mundtlig og skriftlig i norsk Bygdemaal.
- 3) I Landsskolen foregaar al Undervisning saavidt mulig paa Modersmaalet. Undervisning i dansk meddeles i dertil bestemte Timer. (jf. Kleiva, Karsrud, Søyland og Arnestad 1985: 9–10)

2.2 Generell argumentasjon for landsmål

Årsaka til målreisinga i Sogn er truleg samansett av mange faktorar. Ein del av desse årsaksfaktorane vil vera sams for heile landet, andre vil vera meir regionale og lokale. Det kan difor vera vanskeleg å trekkja ut talemålet som ein avgjerande faktor. Eg har i dei kjeldene

eg har kome over, prøvd å sjå om det finst argumentasjon der koplinga mellom talemålet og landsmålet er sentral. Det som er heilt sikkert, er at talemålet aleine aldri kunne ha gjeve noka målreising.

Kjell Haugland (1985: 33) hevdar at:

Landsmålet var eit filologisk middel til å setje ut i livet visse synsmåtar, først og fremst av politisk, sosial og pedagogisk karakter.

Han skil målreisingsideologien inn i tre motiveringstypar: Den nasjonale, den sosiale og den pedagogiske. Den siste motiveringstypen vart ikkje minst viktig hjå lærarar. Haugland meiner at framveksten av målrørsla i perioden 1860 til 1880 starta i bymiljøa etter impulsar frå europeisk språkreisingsarbeid. Grunnlaget i Noreg var arbeidet til Ivar Aasen som utarbeidde *Norsk Grammatikk* (1864) og *Norsk Ordbog* (1873), men språket vart fyrst kjent når det vart spreidd gjennom aviser (t.d. gjennom avisa *Dølen* som Åsmund Olavson Vinje gav ut) og litteratur (t.d. Arne Garborg). Den fyrste perioden av målreisings saga fram til om lag 1890 var, som Almenningen og Lien skriv (jf. 1978: 13), i all hovudsak ei litterær tid, for det var enno ikkje mogleg å læra det som bruksmål i skulen.

Ideologien vart spreidd frå sentrumsmiljø og vidare ut på landsbygda, og her fungerte folkehøgskulane som viktige distriktssentra for målarbeid. Henrik Krohn som hadde vore ei viktig drivkraft i skipinga av mållaget *Vestmannalaget* i Bergen i 1886, flytta til Sogndal i 1874. Han var ein sterk tilhengjar av folkehøgskule-tanken og heldt elles fram med målarbeid i Sogn (jf. Krokvik 2002: 25). Haugland seier at folkehøgskulen sannsynlegvis fungerte som den viktigaste rekrutteringsreiskapen i målarbeidet i 1870- og 80-åra (jf. Haugland 1985: 12).

Lærarar og andre einskildpersonar gjerne med bakgrunn i folkehøgskulen og ungdomsforeningar spela ei viktig rolle i det vidare spreingsarbeidet for målreisinga i 1890-åra. Dei var ressurspersonar i lokalmiljøet og vart gjerne kalla "bygdeintellektuelle". Dei fekk stor påverknadskraft av di dei ofte fekk sentrale leiarroller i lokalsamfunnet som lærar, klokkar, gjennom politiske verv i kommunestyra og stundom òg ein plass på Stortinget. Dessutan var mange av dei ivrige ressurspersonar i frivilljuge

organisasjonar. Det overordna og avgjerande argumentet for å velja landsmål/nynorsk, har truleg vore ein nasjonal ideologi om å ha eit språk som byggjer på norske verdiar. Det å endeleg kunna kjempa for eit norsk mål etter så lang tid i union med andre land og språk – fyrst Danmark og deretter med Sverige, har nok fungert som ein viktig pådrivar i denne prosessen. Ved å velja landsmål kunna bygdefolket reint kulturelt òg få heva statusen sin i høve til den urbane overklassen, altså eit sosialt argument. Men i det konkrete spreingsarbeidet har truleg dei praktiske og pedagogiske argumenta om å velja eit skriftspråk som ikkje låg altfor langt borte frå talemålet til elevane, vore mest framme.

Når ein skal reisa eit nytt skriftspråk, er introduksjonsfasen og opplæringsfasen avgjerande. Av den grunn har eg valt å leggja størst vekt på dei argumenta som vart brukte for å innføra landsmålet som skriftmål i skulen Sogn. Eg vil elles òg sjå litt på argument for målreisinga innafor:

- Kyrkje
- Organisasjonsliv
- Diktekunsten

Eg vil så langt eg har kjeldemateriale til det, gje døme frå ulike sognekommunar, men hovudvekta vil liggja på midtre og indre Sogn, dvs. frå Balestrand og innover. Tilgang til autentiske kjelder er likevel eit problem her – i alle fall primærkjelder i form av arkivmateriale eller levande personar, så eg har i stor grad måtta stø meg på andre som har skrive om dette, dvs. sekundærkjelder. Boka til Anders Lothe *Målreisings saga i Sogn og Fjordane* frå 1950 har vore éi av dei viktigaste hovudkjeldene mine. Dei ulike argumenta for innføring av landsmålet er som sagt fletta inn i kvarandre, men folkehøgskulane bygde hovudsakleg på den nasjonale ideologien.

2.3 Folkehøgskulane generelt – Sogndals folkehøgskule spesielt

Folkehøgskulane spela ei svært viktig rolle for målreisinga. I folkehøgskulerørsla var språk og nasjonal identitet fletta saman, for vegen til folkeånd og folkeopplysning gjekk gjennom eige språk. Christopher Bruun var ein av dei sentrale folkehøgskuleideologane.

Han såg på tankane bak målsaka, folkehøgskulen og bondevennrørsla som tre sider av same sak, og han skreiv talane sine saman til boka *Folkelige Grundtankar*, som vart idégrunnlaget både til folkehøgskulen og den frilynde ungdomsrørsla (jf. Nerbøvik 1973: 120). Bruun opna den andre folkehøgskulen i landet i Sel i Gudbrandsdalen i 1867 (jf. Hovdan 1947: 65). Haugland (1985: 22) skriv:

Målsaka var eit hovudelement i høgskuleideologien, og truleg arbeidde dei fleste lærarane medvite for å gjere målfolk ut av elevane. Praktisk opplæring i målet og forkynning av ideologien bak det gjekk vanlegvis hand i hand.

Sogndals folkehøgskule som opna i 1871, var ein av dei fem folkehøgskulane Haugland (1985: 23) vurderer som særleg viktige distriktssentra for målreisinga her i landet. Skulen vart oppretta av teolog Jakob Sverdrup, ein mann som hadde god kontakt med andre førande høgskulemenn som Christopher Bruun. Sverdrup vart ordførar, vald inn på Stortinget og vart seinare kyrkjeminister. (Venstrepolitikaren Johan Sverdrup var farbror hans.) I 1878 vart Jakob Sverdrup utnemnd som sokneprest i Leikanger, og prestesonen Henrik Mohn Dahl overtok som styrar av skulen (jf. Haugland 1985: 24). Dahl hadde sidan 1874 vore lærar ved skulen, og han såg som si viktigaste livsoppgåve å skapa ein opplyst og vel oppseda bondestand. Han var landsmålsmann frå han var ungdom og skreiv fleire dikt på landsmål i dagboka si. Om hans argument for landsmålet skriv Olav Bøyum (1931: 13):

Han var yvertydd um at landsmålet åtte framtid i for seg, ikke berre fordi det var vakkert og klangfullt, men serleg for di det låg nær upp til talemålet i bygdene og difor vilde vera ein framifrå kulturtenar for bonden.

Folkehøgskulen i Sogndal spela ei svært viktig rolle for framveksten av landsmålet i Sogn og på Vestlandet. Denne skulen var den fyrste i landet som skipa til målkurs for lærarar i 1882. Den fyrste gongen i 1882 skipa Dahl for eigne midlar til lærarskeid, der det òg vart undervist i landsmål. Lærarar på dette sommarskeidet som varde i om lag ein månad, var Christoffer Bruun, Dahl sjølv og Olav Sande. Olav Sande stod for landsmålsopplæringa. Denne opplæringa i norsk

skriftspråk var svært viktig for lærarar som arbeidde i folkeskulen, for i lærarskulane kom ikkje folkemålet inn i den munnlege opplæringa før i 1890 og i den skriftlege før i 1902 (jf. Hovdan 1947: 96 og 98). Også i 1885, 1887 og 1903 vart det halde liknande skeid som jamt over samla 50 – 60 lærarar på foredraga. Bøyum (1931: 18) skriv:

Med sitt nasjonale syn var det berre rimeleg at Dahl tidleg tok til å gjeva ungdomen opplæring i landsmål ved skulen sin. Sogndals folkehøgskule var visseleg ein av dei fyrste skular, kanskje den aller fyrste skulen, som tok landsmålsopplæring med på timeplanen sin.

Dahl var i 1884 med på eit lærarmøte i Vadheim der han innleidde til samtale om målsaka. Det var på dette møtet, etter framlegg frå Dahl, dei gjorde vedtak om dei 6 punkta i Vadheims-resolusjonen som vart sende til Stortinget og seinare vart avgjerande for jamstillingsvedtaket. Lothe gjev mykje av æra for vedtaket som seinare førte til jamstillingsvedtaket, til Olav Sande. Sande vart folkeskulelærer i Leikanger, men kom opphavleg frå Kyrkjebø. Lothe skriv då om han (1950: 501): "Det var Olav Sande som med sin agitasjon hadde fyrebutt møtet, og det var han som forma det framlegget som vart vedteke."

Dette vedtaket i Vadheim skal òg ha vorte drøfta på lærarmøte i Hardanger, i Trøndelag, Mørebygdene og Gudbrandsdalen (jf. Sverre Aas 1989: 111).

I 1885 då jamstillingsvedtaket vart vedteke, var Dahl sjølv på tinget som varamann og var såleis med og stemde vedtaket igjennom.

Lothe (1950: 265) skriv om Sogndal:

Ved Henrik Krohn og Sogndals folkehøgskule og ved dei norskdomsbladi Jens Kvåle gav ut vart Sogndal den fyrste midstaden for målreisingi i Sogn.

I 1896 gav Henrik Mohn Dahl frå seg styrarposten til etterfylgjaren Olav Hauge. Olav Hauge var oppfostra i Dahl si ånd, og han bar måltanken vidare.

I folkehøgskulen ser det altså ut til at både dei nasjonale, sosiale og pedagogiske argumenta er vovne saman, og at pådrivarane her

t.d. folkehøgskulestyrar Mohn Dahl både i rolla som styrar og som praktisk tilretteleggjar og med verv på Stortinget, har vore ein viktig pådrivar i målreisinga i Sogn.

2.4 Skulespråket

Det er vanleg argumentasjon å hevda at talemålet spelar ei viktig rolle på fleire område: sosialt, for sjølvkjensla, kulturelt og som grunnvoll og stønad for skriftspråket (jf. Ølmheim 1983: 10–11).

Sverre Aas (jf. 1981: 114) skriv at lærar og tingmann Anfinn Refsdal frå Vik skal ha vore fadder til målparagrafen i 1892. Etter at målparagrafen var vedteken, gjekk fleire lærarar utan vidare over til å bruka nynorsk, og han kjem med eksempel på lærar(ar) frå Naddvik (Årdal), Ornes (Hafslo), Leikanger, Vik, Balestrand og Kyrkjebø.

Målbyte frå riksmål til landsmål gjekk roleg føre seg i dei fleste skulekrinsane rundt om i sognebygdene. Dei fleste skulekrinsane bytte til nynorsk hovudmål i perioden 1903–1907 (jf. Lothe 1950: 322) I fylgje Lothe (jf. Lothe 1950: 259–277) ser det ofte ut til å vera lokale folkeskulelærarar som er pådrivarar i målreisinga i Sogn, men i tillegg førte mållaga og ungdomslaga agitasjonen utover i grendene (jf. Lothe 1950: 265).

I 1942 stod det att tre bokmålskrinsar i Sogn, og det var Hegg på Borgund (som i dag ligg i Lærdal kommune), Øen i Hyllestad og Myrdal i Aurland kommune. Årsaka til at Myrdal skilde seg ut, var at det her var kome mange tilflyttarar i samband med jernbaneutbygginga.

A. Richter som var teolog og skuledirektør i Bjørgvin bispedøme i tida fram til 1904, representerte den tradisjonelle embetsstandskulturen ved å fråråda landsmålet i krinsane. Han meinte at landsmålet ville vera ein ulempe både sosialt og med tanke på vidare utdanning for elevar frå bygdene (jf. Myking 2004). Den neste skuledirektøren, Kullmann, sat fram til 1910, og han var meir nøytral i målspørsmålet, men var oppteken av at alt skulle gå rett føre seg (jf. Myking 2004). Olav Vevele, som vart skuledirektør i Bjørgvin bispedøme i perioden 1910–1933, var derimot ein viktig pådrivar for overgangen til nynorsk.

Når det gjeld argument for landsmålet i Bjørgvin bispedøme, seier Vevele (1936: 5):

Den nasjonale vekkjing frå 1903 og nokre år frametter hadde fare som eit friskt ver yver landet. Det kom til syne på den måten og, at folket vilde reisa opp att det norske målet. Etter at målparagrafen var komen inn i skulelovi i 1892, gjekk ein og annan krinsen yver til nynorsk framigjenom 1890-åri, men frå 1903 til 1907 vart nynorsk hovudmål i mange krinsar i bygd etter bygd. Likesom den politiske unionen med Sverige var løyst, vilde dei og løysa målunionen med Danmark.

Dette sitatet viser at den nasjonale ideologien om å få eit språk som bygde på det norske, stod sterkt. Ein del stader vart det kjempa ein kamp mot riksmålstilhengjarar før målbyttet skjedde.

Eit eksempel på slik strid finn me i Lærdal. Skulestyret vedtok i 1908 at nynorsk skulle vera skulemål der i alle krinsar med unntak for krinsane Berge og Hegg på Borgund, der dei skulle ha bokmål. Grunnen til den kvasse striden skal ha vore at Bjørnson og riksmålssekretær Brun reiste rundt og tala imot målsaka. I tillegg var også soknepresten og dokteren i bygda ivrige riksmålsmenn, og dei kjempa kvar på sin måte for å halda på riksmålet og få vekk att den vedtekte nynorsken (jf. Lothe: 324–329).

Soknepresten og dokteren greidde å få ein del foreldre med seg både mot nynorsken og lærarane, så dei fekk i stand ein privat skule i ein av nynorskkrinsane, der ein kar ifrå Kristiansand vart lærar. Opplæringsmålet skulle her sjølvsagt vera bokmål. Såleis fekk dei ein lærar som lærte dei eit skriftspråk og eit talespråk som låg langt frå deira eige. Eit par døme frå Vevle si vitjing i denne private skulen illustrerer dette dilemmaet. Elevane las nokså lydrett frå Nordahl Rolfsen si lesebok. Læraren retta dei mot sitt eige sørlandske talemål. Ei jente las "bred" med tydeleg d-uttale, og læraren rettar då til "bre". Men jenta gjentok likevel den lydrette uttalen. Då læraren så spurde: "Se nu på veien. Hvad sier du den er?" Jenta svara: "Me segjer at vejen er brei". "Nei, nei," sa læraren, "vi sier at veien er bre". (Vevle 1936: 12).

Ei anna jente i den same skulen fekk etter å ha lese eit avsnitt i leseboka spørsmålet: "Hvorfor falt Beate i brønnen?" Så svarar ho: "Dei var so haole dei stokkadn ho gjekk pao." "Nei", sa læraren, "de var så glatte."

Desse døma frå Lærdal viser både koplinga mellom det nasjonale og det pedagogiske. Dessutan syner det kor mykje ressurssterke enkeltpersonar hadde å seia i målbytesamanheng. Då soknepresten og dokteren fekk seg nye jobbar andre stader i landet, vart nynorsken einerådande i Lærdal som i andre sognebygder. I 1911 skal alle lærarane, med unntak for privatlæraren i Tønjum som tala norsk-dansk, ha snakka bygdemål i Lærdal og på Borgund (jf. Vevele 1936: 12 og Lothe 1950: 339).

Vevele bygde òg på argument om at det var lettast for borna å læra når dei fekk bruka eit språk som låg nærast deira eige talemål, og han meinte at dei vestlandske bygdemåla låg nærast inn til nynorsk (jf. Vevele 1936: 21). Dette var såleis eit viktig pedagogisk argument om å gå frå det kjende til det ukjende, frå det heimlege til det framande, frå det lettare til det tyngre (jf. Vevele 1936: 25)

Ved å velja eit nynorsk skriftspråk hevda han at ein ville få både nasjonal og kulturell reising.

Ei blanding mellom nasjonale og pedagogiske argument, der verdien til det lokale talemålet står sterkt, ser me òg eksempel på i Årdal. Årdal gjekk over til landsmål i alle krinsar i 1907. Framlegget til det kom frå P.K. Hestetun. Det kan vera verdt å sitera grunngevinga hans som er attgjeven hjå Tomas Hæreid (1931: 104):

Som det no er, at heimen hev eit mål og skulen eit anna, fær dei som veks upp, aldri eit fullgodt mål. Det norske målet hev dei ikkje havt opplæring i. Av det dansk-norske hev dei lært noko her og noko der. Ord og vendingar snikjer seg då inn i heimemålet. Det vert knot og det vert ei kløyving som aldri heilt jamnast ut. Ungdomen vert lite målfør, kjenner seg utrygg og vert uklår i si målkjensla. Eit mål lyt lærast til gagns. Tvo kann det ikkje vera. – Og då det syner seg at med det framande vinn ein ikkje fram, er det einaste vegen å stiga heilt over på norsk grunn.

Sogndal var ein annan kommune der det vart strid i målspørsmålet. I utgangspunktet vart landsmålet valt som opplæringsmål i 1908, men i praksis kanskje alt frå 1898 pga. at lærarane tok det i bruk før den tid. Debattane om målval kom i dei åra riksmålsfolka fekk inn representantar i skulestyret. Såleis vart det i 1912 vedteke at den skriftlege undervisninga i folkeskulen frå hausten 1912 skulle vera på riksmål i krinsane Kaupanger, Haukås, Lomelde og Fimreite. Men i

Kaupanger vart krinsvedtaket omgjort av di det kom fram at tre personar som retteleg hørde til krinsen, var nekta å røysta. Haukås krins vart nedlagd i 1915. Lomelde og Fimreite vart formelt verande riksmålskrinsar fram til eit nytt vedtak i 1920. Frå då av har det vore ro i måls spørsmålet i Sogndal (jf. Lothe 1950: 339–342). Trass i desse formelle vedtaka, kan det sjå ut til at det i praksis ikkje vart gjennomført noka riksmålsopplæring i krinsane Lomelde og Fimreite heller. Lothe (1950: 343) skriv:

Borni heldt fram med å bruka landsmål og ville ikkje ha det onnorleis enn dei andre borni i heradet. Serleg vart det slik då dei i 1916 fekk Lars Uglum til ny lærar der ute.

I Høyanger var nynorsk hovudmål før fabrikkverksemda tok til. Randi Solheim, som er i gang med ei doktoravhandling om talemålet i Høyanger, har skrive litt om målstrid i Høyanger. Høyanger hørde tidlegare til det som heitte Kyrkjebø kommune. Solheim skriv: "[...], skulen i Høyangsfjorden hadde brukt landsmål heilt sidan 1903." (jf. Solheim: under arbeid) Med den store innflyttinga av riksmålsfolk i samband med industriutbygginga, oppstod det skulemålsstrid i 1920-åra. I 1924 vart dessutan Høyanger Riksmålsforening skipa. Ein måte å døyva målstriden på var å tillata sideklassar i den eine målforma. Det vart gjort både på industristadene Odda og Høyanger, der ein fekk sideklassar i nynorsk. (jf. Vevle 1936: 19 og 21). Frå 1975 har nynorsken vorte einerådande att i skulen i Høyanger (jf. Verlo 1993: 110) trass i at mange synest at dialekten deira der ligg nærare bokmål enn nynorsk. Astrid Kittang Verlo, som har skrive hovudoppgåve om haldningar til nynorsk og bokmål som skulemål i Måløy og Høyanger i 1993, seier (Verlo 1993: 167): "Å bruke nynorsk ser ut til å vere ein naturleg del av identiteten til ein stor del av innbyggjarane i Høyanger." Ein av informantane hennar seier òg (Verlo 1993: 146): "vi er trass alt sogningar – sjølv om dialekten vår ikkje alltid går i nynorsk lei." Dette kan vitna om at sogningar har ei sterk regionalkjensle for nynorsk.

2.5 Kyrkjespråket

Skepsisen til å innføra nynorsk som skriftmål i kyrkja var stor blant folk flest, men argumenta bygde ofte på fåkunne og trongsyn, dvs. at folk var uopplyste. Eit slikt fåkunneargument var t.d. det at bokmålet var Guds eige mål, slik at nynorsk ville tyda å ta gudsdordet frå dei. I tillegg vart det ofte hevda at ein ikkje kunne ha gudsmålet på eit språk ein banna på, og ein ville ha lærebøkene på målet Jesus tala (jf. Vevle 1936: 6). Landsmålet vart sett på som udana. Dessutan tala presten dansk i kyrkja, så det var ei vanvyrding å bruka landsmålet til å snakka om det heilage. Mykje av denne vankunna skuldast at folk aldri hadde sett landsmålet i bøker og blad og ikkje kjende det att når dei såg det prenta. Somme hevda dessutan at bokmål var kulturmålet.

Ein konservativ kristen sogndalsbonde skal etter det eg har fått høyra (jf. samtale med Kåre Hildeskor 12.12.04) ha sagt at nynorsken kom frå Helvete. Han skal ha fått til ei ordning med at det vart halde éi bokmålgudsteneste i kyrkja for året.

I Lærdal var Bispen på visitas og la merke til at målstriden hadde ført til at kyrkjelyden verka kløyvd i to flokkar som stod mot kvarandre. Bispen skal så ha sagt til soknepresten: "De kan være for mig hvad De vil, målmann eller riksmålsmann, jeg er riksmålsmann. Men De må huske på at De er sjelesørger her ikke alene for riksmålsfolket, men også for målfolket." (Lothe: 329)

Etter det Lothe kjenner til (jf. Lothe 1950: 406) skal Torleiv Farnes, som var i Lavik prestekall frå 1901–03 og Rasmus Haugsøen, som var sokneprest i Solund i perioden 1903–1907 og kom frå Masfjorden, ha vore med dei fyrste som preika på nynorsk i kyrkja i Sogn. Eldre folk skal ha vorte harme og gått ut or kyrkja og slege dørene etter seg når Haugsøen byrja å preika. Han møtte på kommentarar frå kyrkjefolket som: "Ja, du vert ein god preikar, men dette målet likar me ikkje" (Lothe 1950: 417). Andre spurde om han ikkje kunne preika på det målet dei var vande med. Som svar på slike innvendingar, svara Haugsøen: "[...] eg kjem dykk mykje nærare på ny-norsk, som eg likar best." Eit anna argument som vart brukt mot nynorsk som kyrkjespråk der, kom frå ein tidlegare ordførar i Solund. Han samanlikna nynorsk og bokmål med kvardagsklede og

sundagsklede. Når ein gjekk inn i Guds hus, skulle ein difor ha sundagsklede på (jf. Lothe 1950: 418). Ein gong Haugsøen skulle preika i Straumen kyrkje i Ytre Solund, eit typisk fiskarsamfunn, hadde kyrkjelyden førebudd seg til å gå i protest i det presten byrja preika si. I ei fullstappa kyrkje var det likevel berre ni stykke som reiste seg og gjekk, resten vart sitjande, og då kom sidan ein del av dei smygande inn att (jf. Lothe 1950: 418–19). Ungdomane skal ha gledd seg over at presten brukte landsmålet, men dei eldre likte det ikkje og truga endåtil med å melda seg ut or statskyrkja om ikkje presten slutta med det (jf. Peder Hovdans arkiv: mikrofilm). Talemålet vert her altså brukt som eit viktig argument.

Den viktigaste grunnen til motstanden mot nynorsk i kyrkja, har truleg vore vanen. Motstanden mot landsmålet kan òg sjåast på som det Myking i hovudoppgåva si om målreisinga i Nord- og Midthordland i 1981 (jf. Myking 1981: 135) kallar eit overgangs- og generasjonsproblem, for landsmålet representerte trass alt eit nytt språk som generasjonen før ikkje hadde fått opplæring i.

Usemjje i målsaka kunne òg gå mellom generasjonane innafor den same familien. Eg vil her koma med eit eksempel frå mi eiga slekt frå Aurland. Oldefar min Hans Ytreli gjekk på Sogndals folkehøgskule skuleåret 1878/79 og våren 1880 og på seminaret på Hamar 1881–1883. Eg har sett minnebøkene hans frå desse opphalda, og venene hans skriv til han på riksmål. Sjølv vart han lærar og bonde i Aurland og ein ihuga målmann. Svigerfar hans i Aurland, Eirik Otternes, som òg var bonde, var i ein periode ordførar i Aurland, men han var riksmålsmann. Så trass i at dei var gode vener, var dei usamde i målspørsmålet.

I 1910 feira Eirik Otternes og kona hans Marta gullbryllaup, og oldefar min skreiv song til dei på landsmålet. Eit lite utdrag frå denne songen var slik:

Du streid for sparsemd etter Jaabeks and,
 og folket deg heidra med ordførar stand,
 og valmann du vart og kommisær,
 og no er borni dine samlade her for aa ynskja til lukka og gratulera
 og be nedyver deg fred og æra.

Då songen var ferdig framført, skal svigermor hans Hans, ho Marta ha sagt: "Songen var fine han, men han var pao maolet."

2.6 Organisasjonslivet

Henrik Krohn, som stod bak skipinga av *Vestmannalaget* lukkast aldri med å få til ei landsomfemnande overbygning. Laget var kanskje òg i for stor grad samansett av og styrt av folk frå den politiske venstresida til at det let seg gjera å få til eit nasjonalt samlag (jf. Haugland 1985: 18). I fylgje Haugland (jf. 1985: 20) skjedde ikkje organisasjonsgjennombrotet i målrørsla før kring 1900 då fylkeslaga vart skipa. I Sogn og Fjordane fylke vart *Firda mållag* skipa i 1900. Dei fyrste frilynte ungdomslaga kom til i 1870-åra. Her var målsaka innarbeidd som eit ideologisk kjerneelement, og denne rørsla var såleis ein viktig støttespelar for målsaka. Såleis hadde arbeidet for eit norsk mål ein naturleg og brei plass her. Ofte var det òg mykje dei same medlemene som var med i både målrørsla og i ungdomslaga.

I kapittelet om Aurland ungdomslag i band I av Aurland bygdebok skriv Anders Ohnstad at mange av dei som hadde gått på Sogndals folkehøgskule vart spreidde utover i bygdene og vart leiande i ungdomslaga. Vidare seier han: "Dei [elevane] kunne hevda seg i eit ordskifte, skriva i bladi og ta aktivt del i bygdi sitt styre og stell" (Ohnstad 1962: 455). I fleire av ordskifta og foredraga i ungdomslaget i tidbolken 1886 – 1900 er målsaka oppført som diskusjonstema. Dette viser endå ein gong kor viktig folkehøgskulen var for målreisinga i Sogn.

Også andre ungdomslag i Sogn var opptekne av målsak. Frå Balestrand ungdomslag skriv A. Skåsheim (1934: 246): "Målsaki var tvo ganger uppe til ordskifte. Dei var samde um at dansk mål høver ikkje for det norske folk, og at norsk mål må verta rådande i landet." Mållag skipa dei i Balestrand i 1904 (jf. Skåsheim: 247). Her er det såleis det nasjonale argumentet som er framme.

2.7 Diktekunsten

Ein viktig arena for fremjing av nynorsken var litteraturen. Det store gjennombrotet for litteratur på landsmål kom i 1890-åra (jf. Haugland 1985: 27).

Almenningen hevdar at den fyrste målreisingstida var ei dialekt-tid (jf. Almenningen 1984: 15). Mange forfattarar i ulike delar av

landet tok utgangspunkt i talemålet sitt. Dette galdt mellom anna forfattaren Olaus Fjørtoft frå Sunnmøre som valde *e*-infinitiv og ending på *-ene* i fleirtal hokjønn. Forfattaren Steinar Schjøtt, som var føregangsmannen bak midlandsnormalen i 1901, retta seg etter telemålet med former som "gjentunne" og "boki" (jf. Eskeland 1936). Olav J. Høyem frå Byneset utafor Trondheim hadde ein dialektfarga språktone. I 1873 gav han ut boka *Barn-lærddomen eller den litle katekjesen hans Morten Luther*, og her skriv han mellom anna "Eg tru på Helig-anden, den helige al-manna folk-samlingja, samnøytet åt de heligom [...]" (jf. Venås 1981: 339–40). Høyem hadde ein pedagogisk-språkleg tankegang med å ta utgangspunkt i det heimlege språket.

Frå Sogn er det naturleg å nemna forfattaren Bolette Pavel Larsen som vart fødd i 1847 og kom frå Sogndal. Ho var bokmeldar i Bergens Tidende og skreiv elles skjønnlitteratur. Forteljningane, som t.d. boka *Smaoe Skjeldringa* skreiv ho på sognemålsdialekt med ei parallellutgåve på dansk-norsk. Når ho ikkje skreiv dansk-norsk, føretrakte ho sognemål. Ho skreiv òg brev til forfattarar som t.d. Arne Garborg. Dessutan var ho aktiv i Vestmannalaget og arbeidde aktivt for landsmålet. Det kan altså sjå ut til at Pavels Larsen har kombinert nasjonale argument og talemålsargumentet.

Det nye skriftspråket til Aasen kan såleis sjå ut til å ha utløyst ein kulturell rikdom. Kjell Venås (1981: 346) seier at det kunne verke til kulturell frigjering, og at det kunne bli ei sosial og pedagogisk lyftestong for allmugen.

3 Avslutning

3.1 Koplinga mellom dialekt og nynorsk i dag

I dag er koplinga mellom dialekt og nynorsk i Sogn med og styrkjer den nasjonale målreisinga.

Sogndølen og artisten Olav Stedje har med nynorsksongane sine i nyare tid stundom late det skina gjennom litt av den lokale sognedialekten, t.d. *Ein nordmann sin draum* der han mellom anna syng om å "dra til Spania i maonaskin".

Dei siste par åra har dei i Årdal hatt eit arrangement dei har kalla "Målrock". Her inviterer ein artistar til å syngja på dialekt eller

nynorsk. På nettsidene til *Stiftinga Målrock* skriv dei (<http://www.malrock.no/>): "Vår visjon er å skipa til eit arrangement der nynorsk og dialekt vert synleggjort som eit levande språk, og for dei unge."

Det å skriva nynorsk i Sogn ser i dag ut til å vera ein del av den samla identiteten. Den regionale kjensla er så sterk at òg ein stad som Høyanger vel nynorsk. Dei enkelte lokale dialektformene ser ut til å ha lite å bety for skriftspråket i Sogn. Eit døme frå ein av informantane i avhandlinga mi kan illustrera dette.

Informant 9 likar ikkje nynorsk av di det er så mange løgne og ukjende ord der. Bokmål er av di det er så utbreidd i media og på Internett, enklare å bruka seier han.

Trass i negativ innstilling til nynorsk, har han likevel gode argument for å halda fram med å skriva det:

- Intervjuar: *Kva som er ditt hovudspråk då?*
 Inf 09: *Det er jo nynorsk.*
 Intervjuar: *Skal du nokon sinne skifta eller?*
 Inf 09: *Nei, eg kjem nok alltid til å bruka nynorsk.*
 Intervjuar: *Kvifor det?*
 Inf 09: *Nei, det jo, det jo sånn. Det er det språket som er laga for dei med dialekt då.*
 Intervjuar: *Ja?*
 Inf 09: *Det er jo alle dialektane er blitt samla til eitt språk.*
 Intervjuar: *Mm.*
 Inf 09: *– og det er jo nynorsk.*
 Intervjuar: *Ja.*
 Inf 09: *Og eg pratar jo mi dialekt, og då lyt eg nesten bruka nynorsk då.*
 Intervjuar: *Føler du deg forplikta til det?*
 Inf 09: *Ja.*
 Intervjuar: *Ja.*
 Inf 09: *– det gjer eg nok, men eg har ikkje noko imot å lesa bokmål og sånt.*

Han vil altså alltid halda seg til nynorsk som hovudspråk, for det språket er laga for dei med dialekt, seier han, og han snakkar jo

dialekt. Han svarar såleis ja, når eg spør om han føler at det då pliktar å snakka dialekt.

3.2 Konklusjon

Argumenta for målreisinga i Sogn er samansette. Nærleiken til det lokale talemålet har ein sentral plass, men dei spesifikke språktrekka i sognemålet som t.d. *i*-formene, ser ikkje ut til å ha vore framme i diskusjonen om val av skriftspråk slik som i Trøndelag.

Det er vanskeleg å skilja ut talemålet aleine og sjå kor stor rolle det spela. Dialekten aleine ville likevel truleg aldri ha vore nok. Tida det skjedde i, nasjonal frigjeringsstid, bondereisinga og opplysnings-tanken må få mykje av skulda eller æra for at det kunne skje. Såleis har nasjonale, sosiale og pedagogiske argument vore vovne i kvarandre. Den viktigaste føresetnaden er truleg likevel mange av dei ressurssterke einskildpersonane som ivra for og hadde makt og påverknad i lokalsamfunnet. Blant desse er det særleg miljøa kring folkehøgskulane som gav kveik til så mange lærarar og bønder på bygdene. Mange av lærarane hadde ei svært idealistisk innstilling og dessutan såg dei i praksis kor vanskeleg det var for borna å slita med dansk-norsken. Lien (1981: 355) skriv:

Det var ikkje noko rart dette, at det var lærarane som stilte seg i brodden for målreisinga. Dei møtte problemet med det danske målet i sitt daglege strev, det var dei som stod nærast til å merka kor vanskeleg det var for borna å skaffa seg bokleg lærdom gjennom det framandslege danske målet.

Målstriden i Sogn har gått mellom riksmålsfolk og landsmålsfolk, der både dei ideologiske og dei praktisk-pedagogiske argumenta har stått sentralt. Politisk har partiet Venstre og såleis òg målfolka vore i fleirtal.

Rundt omkring i bygdene både i Sogn og elles på Sør-Vestlandet (jf. Myking 1981: 160) var det nok likevel dette praktiske pedagogiske omsynet med attkjenning av sitt eige mål som vog tyngst. Som eit siste døme på dette vil eg dra fram att folkeskulelærar Olav Sande. Lothe skriv at Sande hadde vorte målmann i ungdomen, men at det var fyrst då han byrja som lærar, han verkeleg innsåg kor viktig dette

arbeidet var. Lothe skriv om Sande sitt møte med elevane i skulestova på denne måten (1950: 500):

Her fekk han sjå det meiningslause måltyningsarbeidet som vart drive ved å læra borni dansk mål, og han la merke til korleis borni lika seg og kjende seg heime når dei fekk syngja ein song eller lesa eit stykke på nynorsk. Han var vel den fyrste i Sogn som tok til motnæle mot dansken i folkeskulen og kravde at borni skulde få bruka sitt eige mål i tale og skrift. Sjølv brukte han alltid talemålet både i skulen og elles.

Dette sitatet viser at det her er skapt ein identitet mellom nynorsken og sognemålet, der skriftspråket og talespråket vert sedde på som så like at ein i Sogn ikkje ein gong stiller spørsmål ved om det er skilnad mellom dei.

Det lokale talemålet ser samla sett ut til å ha hatt ein sentral plass i målreisinga i Sogn, men det er likevel vanskeleg å isolera og måla kor store rolle talemålet har spela som påverknadsfaktor.

Kjelder

- Almenningen, Olaf og Åsmund Lien. 1978. *Striden for nynorsk bruksmål*. Oslo: Samlaget.
- Almenningen, Olaf. 1984. "Dialektlina i trøndsk målreising". I: *Mål og makt*. Nr. 4: 13–30.
- Bøyum, Olav. 1931. *Sogndals Folkehøgskule i 60 år 1871–1931*. Vik i Sogn: Sogns høgskulelag.
- Eskeland, Lars. 1936. *Framveg og avvegjar for norsk målreising*. Bergen: A.S Lunde & Co's forlag.
- Haugen, Einar. 1966. *Riksmål og folkemål. Norsk språkpolitikk i det 20. århundre*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Haugland, Kjetil. 1978. *Striden om skulemålet: frå 1860-åra til 1902*. Oslo: Samlaghet.
- Hildeskor, Kåre. (Telefonsamtale 12.12.2004)
- Hovdan, Peder. 1947. *Eit norsk Noreg*. Oslo: Samlaget.
- Hæreid, Tomas. 1932. "Folkeskulen". I: Laberg, Jon (red.). *Årdal i Sogn. Bygd og ætter*. 88–105. Bergen: I kommisjon hjå A.S Lunde & Co's forlag.
- Hæreid, Tomas. 1932. "Lag og lagsliv". I: Laberg, Jon (red.). *Årdal i Sogn. Bygd og ætter*. 167–180. Bergen: I kommisjon hjå A.S Lunde & Co's forlag.

- Jahr, Ernst Håkon. 1984. *Talemålet i skolen. En studie av drøftingar og bestemmelser om muntlig språkbruk i folkeskolen (fra 1874 til 1925)*. Oslo: Novus.
- Kleiva, Turid, Bjørn Karsrud, Aud Søyland og Inger Helene Arnestad (red.). 1985: *Nynorsk av hjartans lyst*. Oslo: Samlaget
- Krokvik, Jostein. 2002. *Henrik Krohn. Vestmannalagsreisaren og målreisaren 1826 – 1879*. Bergen: Norsk Bokreidingslag.
- Lien, Åsmund. 1981. "Nynorsken i skuleverket". I: Almenningen, Olaf m.fl. (red.). *Målreising i 75 år*: 350–382. Oslo: Fonna Forlag.
- Lothe, Anders A. 1950. *Målreisings saga i Sogn og Fjordane*. Stryn: Firda
- Mållag m.fl. Myking, Johan. 1981. *Språk og stril. Målreising i Nord- og Midthordland 1885–1922*. Bergen: Upublisert hovudoppgåve.
- Myking, Johan. 2004. "Då landsmålet kom til Nordhordland". I: *Nordhordland*. 22. og 24.12.04
- Nerbøvik, Jostein. 1973. *Norsk historie 1870–1905*. Oslo: Samlaget.
- NRK fylkesraket. <http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/nrk-sogn-og-fjordane/fylkesleksikon/2027836.html> (nedlasta 14.12.2004)
- NSDs politikerarkiv. <http://www.ned.uib.no/data/posys/> (nedlasta 14.12.2004)
- Nynorskordboka*. 1998. Oslo: Samlaget.
- Ohnstad, Anders. 1962. *Aurland bygdebok fram til om lag 1920*. Bergen: Aurland sogelag.
- Skåsheim, A. 1934. "Ungdomslag". I: Laberg, Jon (red.). *Balestrand. Bygd og ætter*: 245–250. Bergen: I kommisjon hjå A.S Lunde & Co's forlag.
- Solheim, Randi. under arbeid: *Språket i smeltegrøtta – Ein studie av talemålsutviklinga i industrisamfunnet Høyanger* (arbeidstitel). Dr. art. avhandling, NTNU.
- Stiftinga Målrock. Nedlasta 2.12.2004. <http://www.malrock.no/>
- Torp, Arne og Lars S. Vikør. 2003. *Hovuddrag i norsk språkhistorie*. 3. utgåve. Oslo: Gyldendal.
- Venås, Kjell. 1981. "Frå folkemål til skriftmål". I: Almenningen, Olaf m.fl. (red.). *Målreising i 75 år*: 313–349. Oslo: Fonna Forlag.
- Verlo, Jorunn Kittang. *Holdningar til nynorsk og bokmål som skulemål i Måløy og Høyanger*. 1993: Bergen: Upublisert hovudoppgåve.
- Vevle, Olav. 1936. "Minne um målbyte i Bjørgvin bispedøme frå 1910 til 1933". I: Indrebø, Gustav (red.). *Norsk Aarbok*. Bjørgvin: A.S Lunde & Co.s Forlag.
- Ytreli, Hans. 1910. *Gullbrudlaupssong for Eirik & Marta Otternes 11. januar 1910*. Uprenta.

Ølmheim, Per Arvid. 1983. "*...sa sogningen til fjordingen*". Bergen: Sogn Mållag, Firda Mållag.

Aas, Sverre. 1989. *Frå allmugeskule til grunnskule i Sogn og Fjordane*. Oslo: I kommisjon hos Didakta Norsk Forlag a.s.

185116CA11

Målbryting er skriveoppgaver. Her vert det publiserte (hovudfags)studentar, stipendiatar og vitenskapleg tilsatte. Arbeida er i artikkelformat (seminar- og konferanseinnlegg, mindre avhandlingar) og bokformat (hovudoppgåver, større avhandlingar, rapportar). Bidrag frå gjesteforelesarar i samband med seminar, forelesingar og konferansar vert også publiserte her.

Talemålsendring i Noreg er eit paraplyprosjekt for gransking av talemålsutviklinga i Noreg der dei nordiske institutta ved universiteta i Tromsø, Trondheim, Oslo og Bergen, og ved Høgskolen i Agder, tek del. Eit viktig mål for prosjektet er å granska utviklinga av språkleg regionalisering med særleg vekt på kva for rolle talespråket til ungdommen spelar. Leiinga for prosjektet er lagd til Nordisk institutt, Universitetet i Bergen.

Redaktør: Gunnstein Akselberg

Redaksjonskomité: Styringsgruppa for prosjektet
Talemålsendring i Noreg.

ISBN 82-91987-07-6
ISSN: 1500-8576